

DRETS GUANYATS O DRETS ADQUIRITS?

1 La proposta del nostre Institut d'incidir sobre els estudiants de batxillerat oferint assessorament per a treballs de recerca en disciplines relacionades amb el territori penedesenc, amb el complement de la possibilitat de plantejar la publicació d'algun dels treballs realitzats, no ha tingut, de moment, la incidència que havíem esperat, i en cloure aquesta tardor, plenament iniciat el curs, les accions de l'IEP en aquest àmbit no anaven gaire més enllà de la mitja dotzena de consultes.

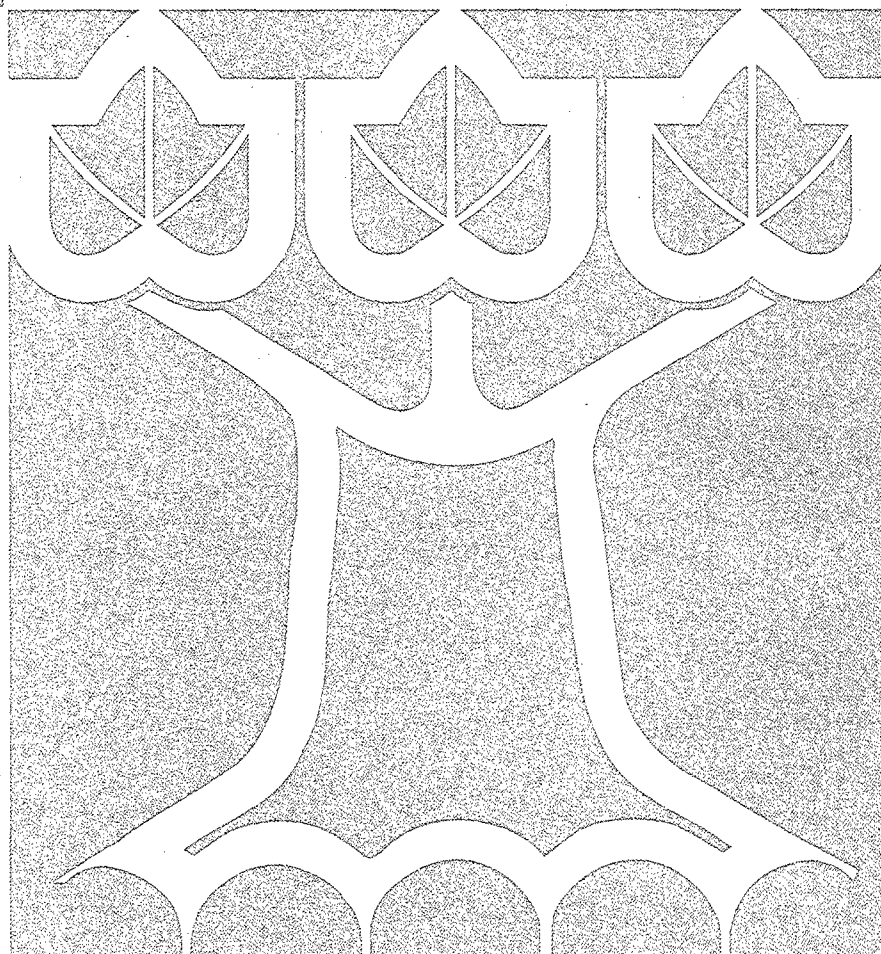
El tema té alguns aspectes, però, que conviden a la reflexió mentre s'enceta una segona tongada de difusió de la proposta. D'entrada, l'espai on se situa la proposta: un ensenyament secundari des de fa una colla d'anys sacsejat per continuades propostes i contrapropostes, sovint d'abast més polític que no pas pedagògic, que no conviden pas gaire a entusiastes labors de recerca, una mica perduts tots plegats, docents i discent, en el desencís d'un món que tomba massa de pressa, sense temps per pair les coses. Possiblement hi incideix igualment la novetat de l'oferiment que realitza l'Institut, de forma i manera que considerem que caldrà insistir-hi una i altra vegada, amb la constància d'obrir un nou camí.

Certament, la proposta de l'IEP té igualment la perspectiva d'aconseguir que les joves generacions s'apropin a conèixer la realitat d'aquells que, creiem que amb un esperit jove, treballen des de fa un bon grapat d'anys en l'estudi i el coneixement de tota mena d'aspectes de la nostra terra. Fa por, però, que aquest aspecte no s'entengui potser perquè nosaltres parlem de drets guanyats i els nostres joves poden entendre que ens estem referint a drets adquirits.

Vint-i-cinc anys enrere, quan l'Institut va fer el camí de la seva fundació, tots teníem una consciència ben clara de com el país —la ciutadania— estava tornant a guanyar, no sense esforç ni dificultats, una colla de drets, des dels més clarament polítics i sindicals, fins als que reivindicaven el patrimoni cultural comarcal, la identitat del que és propi. Però el sentit d'aquesta conquesta no l'hem sabut fer entendre a les noves generacions, de manera que la seva interpretació del tema sovint ha estat simplista, i han entès que comptaven amb uns drets que existien gairebé per la mateixa mecànica que fa sortir el sol cada matí. I és des d'aquesta lectura de les coses que esdevé fàcil bandejar el neguit i mantenir sols l'exigència de drets.

Caldrà insistir en el tema per tal de fer entendre que la cultura no és un material de consum, sinó el resultat de la recerca constant i sempre inacabada dels patrons i els detalls de la identitat, i aquests no poden mantenir la seva efectivitat si s'entenen únicament com a material d'ús i no pas com a argila de vida.

COL·LABORACIONS

L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR DE CATALUNYA, FONT DE RECERQUES

RESUM

Conferència inaugural de les 15enes Jornades d'Estudis Penedesencs, pronunciada al Fòrum Berger-Balaguer a Vilafranca del Penedès el dia 27 de setembre de 2002. Una completa ressenya del procés de treball i les vicissituds d'aquesta obra de recerca de la qual l'autor porta a terme en l'actualitat l'edició dels materials.

ABSTRACT

Opening session of the 15th Symposium of Penedès Studies, delivered at Fòrum Berger-Balaguer in Vilafranca del Penedès on 27th September 2002. A full review of the work process and the vicissitudes of this research work, from which the author is currently publishing related materials.

El vint-i-cinquè aniversari de l'Institut d'Estudis Penedesencs, que ha treballat tant a favor de la cultura catalana, i l'avinentsa de les quinzenes Jornades d'Estudis Penedesencs m'han mogut a acceptar l'amable invitació del seu president i del president de la Fundació Caixa Penedès, amb la qual he mantingut al llarg d'aquest temps cordials lligams de col·laboració, impulsats sobretot per l'amic comú mossèn Joan Bonet i Baltà, tan relacionat amb Vilafranca i amb el seu Museu. I d'acord amb el suggeriment que el senyor Joan Solé i Bordes em va fer, tractaré ara amb molt de gust de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i del que s'hi ha fet i s'hi pot fer d'ençà que el seu arxiu va arribar a Montserrat, ara fa una mica més de vint anys.

L'any 1991, en efecte, es va produir un esdeveniment d'una importància extraordinària per al món cultural català, que resolia d'una manera àmpliament positiva un dels misteris més grans de la postguerra, que havia neguitejat els nostres erudits —sobretot els folkloristes i els musicòlegs— i que havia donat lloc a tota mena d'especulacions. Tot el fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, una iniciativa del mecenes Rafael Patxot i Jubert,⁽¹⁾ encetada el 1921 sota el paraigua de l'Orfeó Català i continuada amb eficàcia fins al 1936, fou cedit sense condicions a l'Abadia de Montserrat pels descendents del senyor Patxot, residents a Suïssa, i hi arribà en part des de Barcelona i en part des de Suïssa, el 1991 mateix. I encara el 1993 n'hi arribà un nou complement des de Suïssa.⁽²⁾

Aquesta donació tan magnífica no va tenir lloc perquè sí. Responia a les instruccions que Patxot mateix, abans de morir (el 1964, a Ginebra), havia deixat als seus néts, d'acord amb la seva voluntat que la gran quantitat de documentació que l'Obra del Cançoner havia anat recollint no es perdés i que fos conservada, a disposició dels estudiosos, en alguna biblioteca o en algun arxiu segurs, un cop la dictadura del general Franco, que l'havia obligat a mantenir-se a l'exili —iniciat

ja el 1936 per por a les represàlies dels anarquistes—, s'hagués acabat i un cop la situació política de l'Estat espanyol semblés estabilitzada. D'altra banda, va anar precedida de moltes peticions per a la consulta de material concret, algun cop ateses, i fins i tot d'un document redactat per recordar als hereus de Patxot "la necessitat que els materials de l'Obra del Cançoner no surtin mai de Catalunya i restin sempre a l'abast de tots els investigadors capacitats" i que "al fons subsidiat pel senyor Patxot s'afegiren d'altres aportacions d'origens diversos que ningú no té dret a tancar al treball dels interessats, puix que aquest conjunt documental forma un tot unitari que no es pot dividir per tal com els qui hi aportaren materials ho feren pensant en una obra unitària que havia d'ésser el Cançoner popular català".⁽⁹⁾ I fou conseqüència d'unes llargues negociacions entre la família Patxot i els abats de Montserrat Cassià M. Just i Sebastià M. Bardolet, iniciades pel superior d'una casa religiosa —en la qual després vam saber que havien restat dipositades, del tot o en part, les carpetes, les fitxes i la resta de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que havien estat traslladades de Barcelona a Suïssa durant els anys cinquanta del segle passat— i culminades pel senyor Rafael Carreras i Patxot, que actuava com a representant dels seus germans, tots ells hereus del seu avi i zelosos complidors dels seus disigs.

La circumstància que ja des dels meus anys universitaris hagués treballat intensament sobre la cançó popular catalana i el coneixement relatiu que tenia de la història de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i d'alguns dels fons que hi havien estat integrats —el de Marià Aguiló especialment— van motivar que el 1991 mateix l'abat Sebastià M. Bardolet em demanés que em fes càrrec de la gran quantitat de paperassa de totes menes arribada de Suïssa i de Barcelona i que estudiés la manera de col·locar-la i de posar-la al servei de tothom. D'aquesta manera vaig esdevenir conservador de l'enorme arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, secció autònoma de la biblioteca de Montserrat, i vaig haver de dedicar moltíssimes hores a classificar un per un els milers de documents que ens havien estat lliurats, en caixes, en carpetes, en caixons i fins i tot en sacs, en uns casos perfectament ordenats i numerats i moltes altres vegades barrejats sense ordre ni concert. Va caldre, doncs, una gran dosi de paciència per treure l'entrellat de tot i per refer l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya amb el màxim de fidelitat, respectant sempre les carpetes que havien estat constituïdes abans de la guerra, posant al seu lloc el que havia quedat esbarriat a causa dels successius trasllats del material i col·locant en carpetes noves tot allò que havia romàs solt, tant si es tractava de peces completes com si eren residus de documents que s'havien perdut o que, si més no, no havien arribat a Montserrat.⁽⁴⁾

Mentrestant, des del monestir ens vam posar en contacte amb les institucions que abans de la guerra havien format part del consell consultiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya —sobretot l'Orfeó Català i l'Institut d'Estudis Catalans—,⁽⁵⁾ amb la Generalitat de Catalunya —especialment amb el seu Departament de Cultura, en el si del qual hi havia un Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana— i amb persones que estudiaven la cançó popular o que, en general, es dedicaven a l'etnografia o a l'etnomusicologia. A tot arreu vam poder constatar la satisfacció per la recuperació d'un ric patrimoni cultural que algun cop havia estat en perill de desaparèixer o, si més no, d'ésser enviat lluny de Catalunya, i a tot arreu vam rebre promeses de col·laboració i paraules d'encoratjament.⁽⁶⁾

Atès que l'estat de conservació de la documentació arribada no sempre era gaire satisfactori⁽⁷⁾ i que, per diverses raons, no era prudent de posar-ne a les mans de tothom els originals, vam

arribar a la conclusió compartida que la millor solució per a afavorir-ne una consulta completa, ràpida i segura era la microfilmació total del fons procedent de Suïssa i del fons procedent de Barcelona. Gràcies a l'interès del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i de la Biblioteca de Catalunya, vam aconseguir sense cap problema que el Departament de Cultura de la Generalitat es fes seva aquesta iniciativa i el 1993 fou signat un conveni entre l'abat de Montserrat, Sebastià M. Bardolet, i el conseller de Cultura, Joan Guitart, pel qual la Generalitat es faria càrrec d'aquesta microfilmació —que, en realitat, en aquell moment ja estava pràcticament enllestida— i que en dipositaria una còpia completa al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i una altra a la Biblioteca de Catalunya, a disposició dels estudiosos. Al mateix temps, el Departament de Cultura es comprometia a fer un catàleg informàtic detallat de cada una de les peces de l'arxiu —procés tot just iniciat a hores d'ara—⁽⁸⁾ i a donar suport a l'edició de publicacions relacionades amb el Cançoner. Amb la finalitat de manifestar simbòlicament la continuïtat amb les activitats ja desenvolupades fins al 1936 i més enllà i tot, vam decidir que, amb aquest suport, reprendriem la sèrie de *Materials* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, que abans de la guerra havia publicat tres gruixuts volums, en aquest moment joies de bibliòfil, que continuen tenint una gran importància per als experts.⁽⁹⁾

Per facilitar la consulta dels documents conservats a Montserrat —i sobretot per permetre la consulta dels microfilms corresponents— em va semblar indispensable la redacció d'un primer inventari que pogués arribar a les mans de tothom i que anés acompanyat d'índexs de noms i de topònims, atès que moltes de les persones que s'havien interessat per l'Obra del Cançoner hi cercaven uns reculls determinats —dels quals a vegades tenien coneixença per informació apareguda a la premsa, en alguna revista o fins i tot en llibres a partir del 1921, o per la tradició oral— i sovint desitjaven saber què hi havia d'una comarca o d'un indret determinats. L'ideal hauria estat de poder inventariar una per una les peces de tota mena, però aquesta opció ens hauria obligat a retardar uns quants anys l'obertura de l'arxiu i no hauria estat possible sense un treball en equip que de moment semblava inviable. Em vaig decidir, doncs, per una solució intermèdia: descriure amb molt de detall l'esplèndida col·lecció recollida per Marià Aguiló i cedida a l'Obra del Cançoner pel seu fill Àngel i les múltiples carpetes procedents de la col·lecció folklòrica de Rossend Serra i Pagès —que foren una de les grans sorpreses amb què vaig topar en anar obrint les caixes arribades de Suïssa—, i descriure d'una manera més sumària els reculls procedents de les “missions” organitzades per l'Obra del Cançoner, el resultat dels seus concursos i la resta de material de diversa procedència, entre el qual restes —algun cop ben importants— de l'activitat que es duia a terme a l'Oficina del Cançoner amb vista a classificar i a estudiar el material que hi anava arribant i una petita part de documentació sobre aquestes activitats i altres empreses promogudes pel senyor Patxot, que de moment no fou microfilmada i que resta encara exclosa de la consulta.

El resultat d'aquest esforç van ésser els dos fascicles del volum IV dels *Materials* de l'Obra del Cançoner, apareguts respectivament el 1993 i el 1994, amb el títol d'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. El fascicle 1 és dedicat al “Fons de Barcelona”, és a dir, a la documentació que mai no va sortir de Catalunya, i en descriu la “Sèrie A (Materials Aguiló)” i la “Sèrie B (Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya)”, que comprèn una part de material de les “missions” de l'Obra, originals premiats als concursos organitzats per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya o a altres d'anteriors organitzats per l'Orfeó Català, una bona part de l'arxiu del Llegendari popular de Catalunya, promogut per Rossend Serra i Pagès i subvencio-

nat també per Rafael Patxot, i altre material que d'una manera o una altra havia arribat a l'Obra o havia estat elaborat a la seva Oficina de Barcelona. El fascicle 2, en canvi, descriu el "Fons de Suïssa", que comprèn la "Sèrie C (Missions, Concursos i altre material de l'Obra del Cançoner)", complementària de la Sèrie B del Fons de Barcelona, i la "Sèrie S (Materials de Rossend Serra i Pagès)". Tots dos fascicles duen numeració de pàgines seguida i al final del segon s'hi inclou l'índex onomàstic i l'índex toponímic a què ja m'he referit.⁽¹⁰⁾ El volum V de *Materials* (Barcelona 1995), d'altra banda, conté un *Complement a l'Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (pàgs. 319-345), que detalla el *Material arribat a Montserrat l'estiu de 1994* des de Suïssa i publica íntegrament l'*Inventari de cèdules-fonts de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, llibre de registre de les 24.938 "cèdules" que es troben entre el material arribat el 1994.

En avinenteses posteriors, he completat les descripcions per a alguns casos concrets: la relació tan estreta de l'Obra del Cançoner amb les Illes Balears⁽¹¹⁾ i la més escadussera amb l'Alguer,⁽¹²⁾ i els textos cançonístics recollits per Jacint Verdaguer i conservats per Marià Aguiló, que complementen els que conté el fons verdaguerià de la Biblioteca de Catalunya, estudiat minuciosament per Josep M. de Casacuberta.⁽¹³⁾ Partint igualment de l'arxiu de l'Obra del Cançoner i d'altres fonts, Cristiana Pili ha fet un minuciós catàleg dels textos presentats als tres concursos del Llegendari Popular Català (1924-1926, 1926-1928 i 1928-1930)⁽¹⁴⁾ i Pep Valsalobre ha pogut aprofitar la magnífica col·lecció de plecs solts aplegada per Marià Aguiló per al seu "Inventari provisional de plecs solts poètics catalans dels segles xvi i xvii relacionats amb el bandolerisme".⁽¹⁵⁾

Després de publicar l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, ens va semblar que els estudiosos agrairien que els féssim conèixer la història d'aquesta Obra entre el 1921 i el 1938 i per això el volum V de *Materials*, titulat *Història de l'Obra del Cançoner i complement a l'Inventari de l'Arxiu* (Barcelona 1995) conté el minuciós *Dietari de l'Obra del "Cançoner popular de Catalunya"*, redactat pel secretari de l'Obra, mossèn Joan Puntí i Collell⁽¹⁶⁾ fins a l'estiu de 1936 i completat amb algunes pinzellades a partir del començament de la guerra civil pel director de l'Obra, Francesc Pujol. Aquest extraordinari document és una bona mostra de com les vicissituds per què ha passat l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya n'han afectat la continuïtat i han dificultat la conservació completa i correcta dels seus fons: ens n'ha arribat només, gràcies a l'amabilitat de Pere Artís, una fotocòpia de la transcripció mecanografiada —conservada en un arxiu particular— de l'original —perdut o també conservat en algun altre indret— que en va fer preparar el president de l'Orfeó Català, Joaquim Renart, el 1949, arran del plet que sostenia l'Orfeó amb el senyor Patxot respecte a la propietat de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, que es resolgué donant la raó a Patxot.

Al costat del *Dietari* esmentat, el volum V de *Materials* conté també les *Actes del Consell Consultiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (1922-1928), que ens han arribat, igualment, gràcies a la generositat de Pere Artís, en una fotocòpia de l'original, manuscrit per mossèn Joan Puntí o mecanografiat en un sol cas, que al seu moment no fou retornat per l'Orfeó Català a la família Patxot i que, pel que sembla, s'ha perdut.

Una altra aportació a la història de l'Obra del Cançoner ha estat la recopilació dels *Estudis sobre la cançó popular* d'un dels seus col·laboradors més eminents, el músic mallorquí Baltasar Samper (Palma-Barcelona 1994; "Biblioteca Marian Aguiló", 18), que aplega sis treballs ja publi-

cats, però molt poc coneguts o inaccessibles del tot, sobre els materials folklòrics d'Antoni Noguera, sobre les cançons de treballs agrícoles a Mallorca, sobre el Cançoner de les Illes Balears i sobre les recerques dutes a terme a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (dos articles publicats a l'exili, d'un interès extraordinari), i n'hi afegeix un setè, inèdit, sobre els cants de treball a Mallorca. En la introducció vaig procurar de resumir la biografia de Samper dins el context de la seva important aportació a l'Obra del Cançoner, facilitada per algunes cartes referents a les seves "missions" a Mallorca que he tingut la sort de recuperar i per algun dels escassos documents de l'Oficina del Cançoner que ens han arribat a les mans.⁽¹⁷⁾

Abans de la guerra, l'Obra del Cançoner havia posat en marxa un extens *Diccionari de la dansa*, signat per Francesc Pujol i per Joan Amades, del qual aparegué només el primer volum, amb data de 1936. En una nota titulada *El Diccionari de la dansa, 1936*⁽¹⁸⁾ he pogut fer veure que en realitat es tracta d'un de tants llibres que van aparèixer amb data falsa al començament del franquisme, per evitar els esculls de la censura, que prohibia l'edició de llibres en català. Dissortadament, el material que havia de constituir el volum segon d'aquest *Diccionari* no ha arribat mai a Montserrat i totes les gestions fetes fins ara per localitzar-lo han estat inútils.

Tot i que inicialment es tractava d'una iniciativa independent, també ha confluït a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya el material conservat sobre els tres concursos del Llegendari Popular Català, als quals ja m'he referit. Com ja he assenyalat, una col·laboradora sarda de l'Arxiu de Tradicions dirigit des de Càller per Joan Armangué i Herrero va obtenir una Borsa "Generalitat de Catalunya", dins el LXIX Cartell de premis i borses 1999-2000 de l'Institut d'Estudis Catalans per treballar en un projecte sobre "Rossend Serra i Pagès i el Llegendari Popular Català". Aquest projecte, del qual em va correspondre d'ésser tutor, va donar lloc a una extensa memòria, resumida a l'opuscle ja esmentat *El Llegendari Popular Català (1924-1930)*. L'autora hi va fer servir fonamentalment l'arxiu de l'Obra del Cançoner, però el va completar amb l'important fons Rossend Serra i Pagès de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i amb informació de la premsa del període. D'aquesta manera ha pogut situar perfectament els tres concursos del Llegendari i, com ja sabem, n'ha redactat un precís catàleg.

Dos dels textos catalogats per Cristina Pili han estat publicats a hores d'ara per erudits que n'han conegut l'existència a través de l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya: el Llegendari valencià* de Francesc Martínez i Martínez, estudi i edició de Josep M. Baldaquí (Alacant 1995), i *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*, d'Antoni Rubió i Lluch, a cura d'Eusebi Ayensa i Prat (Barcelona 2001).

Josep M. Baldaquí Escandell havia dedicat la seva tesi de llicenciatura (Universitat d'Alacant, 1989) a *L'obra folklòrica de Francesc Martínez i Martínez*, que considera "el principal dels folkloristes valencians del període que comprén des de la Renaixença fins a la primera meitat del segle XX" (pàg. 11). En aquell moment encara no va poder fer servir el fons del Llegendari Popular Català, però ja sabia que Martínez havia estat premiat al darrer concurs del Llegendari i va arribar a la conclusió —que després va constatar que era correcta— que hi havia presentat una *Col·lecció de llegendes del Regne de València* que Carmelina Sánchez-Cutillas assenyalava com a inèdita i en parador desconegut (pàg. 11). Un cop va poder consultar el text d'aquest *Llegendari valencià*, va transcriure'l amb cura i el va completar amb notes i amb una extensa introducció

sobre Francesc Martínez i la seva obra folklòrica. L'obra, que aplega un conjunt de noranta-sis llegendes i tradicions de València, d'Alacant i de Castelló, és a dir, de les tres "províncies" valencianes, fou publicada en coedició per la Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació i Ciència, i l'Institut de Cultura "Juan Gil-Albert" (Diputació Provincial d'Alacant), a la col·lecció "Textos Universitaris".

L'hel·lenista Eudald Solà, traspasat prematurament, va engrescar el seu alumne Eusebi Ayensa perquè transcrivís i completés el treball inèdit i pràcticament desconegut del gran especialista en relacions entre Grècia i Catalunya Antoni Rubió i Lluch, *El record dels catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia*. "A principis dels anys noranta", escriu Ayensa mateix, "la publicació [...] de l'*Inventari de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* [sic], en dos grossos volums, ens va descobrir l'existència real d'aquesta monografia, conservada actualment a Montserrat, en la sèrie C de l'anomenat Fons de Suïssa, en referència al país on havia anat a parar una part important del material de l'Obra del Cançoner després de la Guerra Civil. Una primera lectura d'aquest extens treball, format per 386 fulls apaïats, ens va fer adonar que, efectivament, es tractava d'una acurada revisió de la monografia anteriorment citada sobre l'expedició catalana a Orient segons les fonts gregues [*La expedición y dominación de los catalanes juzgadas por los griegos*, monografia llegida a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 1883]. Amb tot, un estudi més aprofundit ens va convèncer del fet que l'obra que ens ocupa presentava una sèrie de novetats que la feien enormement atractiva per al lector modern" (pàgs. 7-8). Per això Ayensa es decidí no solament a transcriure el text manuscrit de Rubió, sinó que el revisà a fons, "regularitzant l'ús dels signes ortogràfics i completant-lo allà on presentava llacunes, especialment en les referències bibliogràfiques", hi cercà un "equilibri entre la normalització lingüística [...] i el respecte a l'estil propi de Rubió", i hi regularitzà "els criteris sovint vagues de Rubió" pel que fa a la transcripció dels noms propis. De més a més, hi afegí dos apèndixs importants, titulats *Nous testimoniatges folklòrics sobre la presència catalana a Grècia* i *Recull epistolar*, amb algunes cartes inèdites entre Rubió i tres estudiosos grecs. L'obra va ésser coeditada per Curial Edicions Catalanes i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, dins la col·lecció "Textos i estudis de cultura catalana".

Un altre fons d'un extraordinari interès que, com ja sabem, fou cedit a l'Obra del Cançoner és el material folklòric recollit per Marià Aguiló, al llarg de molts anys de feina personal i gràcies a la col·laboració de múltiples amics. Des de fa temps he estudiat aquesta tasca immensa d'Aguiló, que no es limitava a la cançó popular, sinó que abastava les rondalles, els refranys, els goigs, els mots i moltes més coses encara. Esmentaré només el darrer dels treballs que hi he dedicat, *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*, discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (Barcelona 2002), a les notes del qual hi ha indicada la bibliografia anterior. Ja abans de la guerra, mossèn Joan Puntí i Collell havia anat resseguint les carpetes d'Aguiló a l'Obra del Cançoner per extreure'n el que ell anomenava l'*Ideari cançonístic Aguiló*, és a dir, una selecció de les notes que "en els mateixos papers on les lletres de les cançons eren copiades, i també en retalls i retallics de papers solts, el gran recercador i fervorós amant de la nostra poesia popular havia anat posant, manuscrites", posades per temes i acompanyades, "sempre que convingués", d'"adients mots aclaratoris en major o menor extensió, segons els casos". Aquest *Ideari*, que duia el subtítol *Recull d'idees i experiències referents a la cançó popular, anotades per Marian Aguiló i Fuster*, estava a punt d'anar a la impremta el juliol de 1936 i hauria format part del volum IV dels

Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Quan en vaig localitzar l'original, em va semblar indispensable de fer-lo conèixer com més aviat possible i per això en vaig preparar l'edició en volum independent, atès que el volum IV dels *Materials* —que en lloc de sortir el 1936 no sortí fins al 1993— havia d'anar dedicat, com sabem, a l'*Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. L'*Ideari cançonístic* Aguiló, doncs, constituí el volum 16 de la Biblioteca Marian Aguiló, en coedició entre la Universitat de les Illes Balears i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Palma-Barcelona 1993).

Jaume Guiscafrè, professor de la Universitat de les Illes Balears que publica, en col·laboració amb Josep A. Grimalt, una edició crítica de l'*Aplec de rondaies mallorquines* de mossèn Antoni M. Alcover, ha dedicat la tesi doctoral a les rondalles recollides pel predecessor d'aquest, Marià Aguiló, conservades a l'arxiu de l'Obra del Cançoner i donades a conèixer per primer cop a l'*Inventari* corresponent. D'acord amb el seu costum, Aguiló havia anat escrivint una colla de notes destinades al pròleg del rondallari, que no va arribar a redactar mai. Les vaig fer servir per a un article titulat *Marià Aguiló, precursor d'Antoni M. Alcover*, publicat a la revista mallorquina *Lluc* al gener-febrer de 1996.⁽¹⁹⁾

Ja he fet al·lusió a l'aportació que Jacint Verdaguer, gran amic i deixeble d'Aguiló, va fer al seu Cançoner. Precisament amb motiu del centenari del naixement del poeta de Folgueroles Salvador Rebés, tan bon coneixedor de la literatura tradicional, i el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (Jaume Aiats i Xavier i Ignasi Roviró) han preparat una bella antologia de cançons recollides per ell, procedents de l'arxiu de l'Obra del Cançoner o de la Biblioteca de Catalunya, i a vegades de tots dos indrets. Són introduïdes per unes pàgines ben aclaridores sobre Verdaguer i la cançó popular i, sempre que ha estat possible, els acompanyen versions actuals dels textos seleccionats, procedents de la comarca d'Osona, cantades al CD que acompanya el volum.⁽²⁰⁾

El moll de l'os de la feina duta a terme des de l'Obra del Cançoner són les "missions", encomanades en general a dues persones —almenys una de les quals tenia estudis de música i l'altra acostumava a ésser folklorista o filòleg—, que recorregueren tot Catalunya, les Illes Balears i una petita part del País Valencià amb la finalitat de recollir-hi cançons, balls i tocats populars. Els "missioners" signaven un contracte amb l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i es comprometien a lliurar en un temps determinat els textos literaris i musicals recollits, si era possible amb notes i comentaris, i alhora a redactar una "memòria" que fos un dietari de l'expedició i en la qual havien de fer constar "amb tota senzillesa les llurs impressions personals o emotives durant la Missió".⁽²¹⁾ Els tres primers volums dels *Materials* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, apareguts entre el 1926 i el 1929, van publicar les memòries de les vuit primeres missions, acompanyades d'una "Selecta" del material que hi havia estat recollit. Es tracta de la missió Higini Anglès-Pere Bohigas al Solsonès i l'Alt Berguedà;⁽²²⁾ la Bartomeu Llongueres-Joan Tomàs a Santa Coloma de Farners, Brunyola, Sant Martí Sapresa, Anglès, Sant Pere d'Osor, les Planes d'Olot, la Cellera i el Pasteral; la dels mateixos a Girona, Olot, Sant Martí del Clot, Sant Feliu de Pallerols, Rupit, Sant Miquel de Pineda i Amer; la Josep Barberà-Pere Bohigas a l'Alta Segarra, el Cardoner i Ribera del Segre; la dels mateixos a Cervera i pobles de la rodalia; la Joan Tomàs-Bartomeu Llongueres a la comarca olotina; la Joaquim i Just Sansalvador i Cortès al comtat de Cocentaina,⁽²³⁾ i la Baltasar Samper-Miquel Ferrà a l'illa de Mallorca,⁽²⁴⁾ dels anys 1922-1924.

A partir del volum VI dels *Materials* (Barcelona 1996) són publicades per estricte ordre cronològic, seguint els mateixos criteris d'abans de la guerra, les memòries de les "missions" posteriors, acompanyades com sempre d'una "Selecta". Fins ara han aparegut les corresponents a la missió Josep Barberà-Pere Bohigas pel Vallès; en tres etapes (1924-1925; *Materials*, VI, 19-78); la Joan Tomàs a les Peces (Albinyana) (1925; *Materials*, VI, 79-98); la Palmira Jaquetti-Maria Carbó a la Seu d'Urgell⁽²⁵⁾ (1925; *Materials*, VI, 99-232); la Joan Tomàs-Antoni Bonell a la comarca d'Olot (1925; *Materials*, VI, 233-289); la Baltasar Samper-Josep M. Casas Homs a Mallorca (1925; *Materials*, VI, 291-373); la Palmira Jaquetti-Maria Carbó al Pallars i a la Conca de Tremp (1926; *Materials*, VII (Barcelona 1997), 11-136; la Baltasar Samper-Ramon Morey a Mallorca (1926; *Materials*, VII, 137-259);⁽²⁶⁾ la Palmira Jaquetti-Maria Carbó a Sant Feliu de Guíxols (1927; *Materials*, VII, 261-300); la Palmira Jaquetti-Enric D'Aoust al Pallars i Ribagorça (1927; *Materials*, VII, 301-423); la Joan Just-Josep Roma a Castelló de la Plana (1927; *Materials*, VIII (Barcelona 1998), 11-83); la Joan Tomàs-Joan Amades⁽²⁷⁾ de recerca de música instrumental per diversos indrets (1927; *Materials*, VIII, 85-171), continuada per ells mateixos (1927-1929; *Materials*, VIII, 173-290);⁽²⁸⁾ la Baltasar Samper-Ramon Morey i Andreu Ferrer a Mallorca i a Menorca⁽²⁹⁾ (1927; *Materials*, VIII, 291-399); la Palmira Jaquetti-Enric D'Aoust a Torroella de Montgrí (1927; *Materials*, IX (Barcelona 1999), 11-29); la dels mateixos al Pallars (1928; *Materials*, IX, 31-150); la Josep Roma-Joan Just al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà (1928; *Materials*, IX, 151-216); la Joan Tomàs-Joan Amades a l'Alt Empordà (1928; *Materials*, IX, 217-368); la Baltasar Samper-Ramon Morey a Mallorca, a Eivissa i a Formentera (1928; *Materials*, X (Barcelona 2000), 11-240); la Palmira Jaquetti-Enric D'Aoust a Torroella, Verges, Pals i l'Escala (1928-1929; *Materials*, X, 241-305); la dels mateixos a Ribagorça (1929; *Materials*, XI (Barcelona 2001), 11-323); la Joan Tomàs-Joan Amades a la Ribera del Segre, la Segarra, la Ribera del Sió i la Noguera (1929; *Materials*, XII (Barcelona 2002), 11-194), i la Palmira Jaquetti-Enric D'Aoust a l'Escala (1929; *Materials*, XII, 195-241).

En volums successius han d'aparèixer encara la Joan Tomàs-Joan Amades a les comarques lleidatanes (1930); la Baltasar Samper-Ramon Morey a Mallorca (1930); la Palmira Jaquetti-Enric D'Aoust a Verges i rodalia (1930); la Palmira Jaquetti-Maria Carbó a la Ribagorça i el Pallars (1931); la Joan Tomàs-Joan Amades al Baix Llobregat; la dels mateixos a Valls i a Aiguafreda (1932); la Baltasar Samper-Andreu Ferrer a Menorca i Baltasar Samper-Ramon Morey a Mallorca (1932); la Joan Tomàs-Joan Amades a la frontera catalana d'Aragó, Ribera del Segre, les Garrigues i la Baixa Segarra (1932); la Xavier Gols-Antoni Brunet per terres del Montsant (1932); la Palmira Jaquetti-Mercè Porta a Tregurà i Setcases (1933); la Joan Tomàs-Joan Amades a Graus (1933); la Palmira Jaquetti-Mercè Porta a Molló, Prats de Molló i Pardines (1934); la Joan Tomàs-Joan Llongueres i Galí a la vall de Ribes, Cerdanya i Baridà (1935), i les dues de Dolors Porta als voltants de Palma de Mallorca (1935).⁽³⁰⁾

Un cop hagin estat publicades totes aquestes memòries, caldrà encara donar una mostra de les "missions" les memòries de les quals no foren redactades o potser en algun cas s'han perdut: les vuit "tandes" de la "missió personal" de mossèn Joan Sala (1925-1936); la Missió Joan Tomàs-Antoni Bonell per la Garrotxa (1926); la Joan Tomàs a la Casa de Caritat de Barcelona, en tres etapes (1926-1927); la Joan Tomàs-Lluís M. Millet a l'Empordà (1927); la P. i M. Fouché al Rosselló (1930); la Joan i Xavier Gols per terres tarragonines (1933); l'Esteve Albert-Joan Tomàs a Mataró i a Sant Andreu de Llavaneres (1934), i la "Missió voluntària" de Palmira Jaquetti a Setcases, Manyanet i Anglès i Vall d'Aran (1940).

Tot plegat dona una bona idea de la immensa riquesa de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya —ampliat amb el fons de Marià Aguiló, el de Rossend Serra i Pagès i el del Llegendari Popular Català i amb altres donacions o adquisicions—, que pot ésser estudiat des de molts punts de vista i des de disciplines diverses. Cal tenir present que no es limita a les cançons, els balls i la música instrumental dels països de llengua catalana, sinó que conté també llegendes, rondalles i elements molt variats de la vida popular, incloent-hi un bon nombre de fotografies, record d'un món que ha desaparegut del tot. D'ençà que aquest arxiu va arribar a Montserrat, i sobretot d'ençà que els seus microfilms foren dipositats al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i a la Biblioteca de Catalunya, s'han multiplicat les consultes fetes per telèfon, per carta o personalment, i un bon nombre de persones i d'institucions han anat demanant fotocòpies de documents concrets o han volgut saber què hi havia referent a una comarca o a un indret determinats, i fins i tot s'han posat en marxa suggestius projectes de treball, d'alguns dels quals ja he tingut l'avinentsa de parlar.⁽³¹⁾ Tot aquest interès s'ha traduït en la utilització sovintejada del material de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya en publicacions locals —d'un valor lògicament desigual i que ara no m'entretindré a detallar— i en treballs erudits importants, a algun dels quals també m'he referit a les pàgines anteriors.⁽³²⁾

Cal esperar que durant els pròxims anys els estudiosos continuaran aprofitant aquesta deu inexhaurible, on sempre és possible de trobar o de retrobar coses noves i velles.

NOTES

- (1) Vegeu la biografia de Joaquim MALUQUER I SOSTRES, "Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic" (Barcelona 1994), que vaig comentar a *Serra d'Or*, novembre de 1994, pàgs. 805-807 (ressenya inclosa al llibre *Escriptors i erudits contemporanis. [Primera sèrie]* (Barcelona 1996), 157-163).
- (2) Vegeu la informació que dono a *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, avui*, "Llengua & Literatura", V (1992-93), 739-751, recollit, amb algunes addicions, al meu llibre *Semblances i comentaris* (Barcelona 1999), 257-276, amb la bibliografia anterior. Cal afegir-hi sobretot la síntesi "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya", redactada per Jaume Ayats, dins el volum VI de la *Història de la Música Catalana, Valenciana i Balear* dirigit per Xosé Aviñoa, titulat *Música popular i tradicional* (Barcelona 2001), 30-34, i LUIS CALVO CALVO, *Historia de la antropología en Cataluña* (Madrid 1997), índex de noms, s. v. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya*.
- (3) Document sobre l'Obra del Cançoner aprovat el 5 d'octubre de 1979, a Andorra la Vella, durant el V Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, publicat íntegrament a *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1968-1998)* (Barcelona 1999), 246, que al seu moment fou tramès a la família Patxot. Hi hagué moltes altres gestions, privades i públiques, com ara de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Barcelona.
- (4) Cal tenir present que mossèn Joan Sala i Salarich, sacerdot vigatà que havia col·laborat amb assiduitat a l'Obra del Cançoner, fou assassinat en començar la guerra civil i deixà a punt un paquet amb unes quatre-cents trenta cançons, que mai no arribà als seus destinataris, però que fou conservat per la família de mossèn Sala i que ara és al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (cf. Salvador REBÉS, *Últimas investigaciones sobre el Romancero catalán*, "Euskera", III (1991), 820-821 i *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, V, 17). D'altra banda, el Centre de Documentació sobre Cultura Popular del Baix Camp, secció de l'Associació Cultural Carrubra, va rebre unes quantes "carpetas de romances mecanografiados que, con toda probabilidad, corresponden a las encuestas del maestro Xavier Gols en el Priorat (1932-1933), con el patrocinio de la Obra del Cançoner" (*ibid.*, 821; cf. el meu *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, fasc. II, 470). Voldria esmentar

- també la recent publicació, a cura de Maria Antònia Juan i Nebot i de Jordi Mascarella i Rovira, de l'important *Cançoner del Ripollès*, recollit sota l'impuls de Rossend Serra i Pagès i conservat a l'arxiu-museu folklòric de Ripoll (Ripoll, 1998). Com ja vaig comentar a "Llengua & Literatura", XI (2000), 592-595 [en una ressenya recollida a *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie* (Barcelona 2003)]; una part del material d'aquest *Cançoner* va anar a parar a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. En aquests moments, Maria Antònia Juan compara el material de Ripoll amb el de Montserrat a fi de complementar tant com sigui possible el que ja ha aparegut al *Cançoner de Ripoll*. També podem assenyalar l'edició de *Folklore del Lluçanès*, de Josep M. Vilarmau i Cabanes, a cura del Grup de Recerca Folklòrica d'Osona: J. Aiats, I. Roviró i X. Roviró (Barcelona 1997), selecció de l'enorme material conservat a l'Arxiu Vilarmau, una petita part del qual va passar també a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (cf. pàg. 39, amb referència a les carpetes C-198 i C-201 de l'arxiu de l'Obra del Cançoner).
- (5) Formaven part també d'aquest consell consultiu dues entitats desaparegudes: l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i la Fundació Concepció Rabell i Cibils, representada pel senyor Patxot mateix.
 - (6) La mateixa tònica s'ha manifestat a les generoses informacions i ressenyes aparegudes, de les quals només esmentaré l'article bibliogràfic de Salvador REBÉS, *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Rafael Patxot*, "Llengua & Literatura", VIII (1997), 527-533, complementat al seu excel·lent informe *La cançó baladística en Cataluña. Aportaciones (1980-1999)*, dins *La eterna agonía del Romancero. Homenaje a Paul Bénichou*, edició de Pedro M. Piñero Ramírez i d'altres (Sevilla 2001), 465-489.
 - (7) Cristiana PILI, *El Llegendari Popular Català (1924-1930)* (Barcelona 2001), 3, assegura que el fons documental de l'Obra del Cançoner ha sofert "una consulta indiscriminada que ha desgastat els papers i n'ha causat, de vegades, la pèrdua". En realitat, però, mai no han estat disponibles per a la consulta pública i en poquíssims casos se'n va autoritzar, en vida del senyor Patxot, la consulta privada. El desgast que s'hi adverteix i la pèrdua d'alguns elements són deguts a la utilització que se'n féu a l'Oficina de l'Obra del Cançoner, que funcionà pràcticament fins al juliol de 1936 i que cessà les seves activitats d'una manera sobtada, i al pas del temps, afavorit, sobretot en el cas dels documents conservats a Barcelona, per la provisionalitat i la precarietat amb què foren guardats i pels diversos trasllats que sofriren.
 - (8) Cf. Josep CRIVILLÉ i Ramon VILAR. *Muestra del proceso de informatización de la Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, dins Begoña LOLO (ed.), *Campos interdisciplinarios de la Musicología*. V Congreso de la Sociedad Española de Musicología (Barcelona, 25-28 de octubre de 2000), I (Madrid 2001), 409-416; el text anònim, dels mateixos autors, *Catalogar l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, "Recerca i Difusió de l'Etnologia Catalana", núm. 34 (juny de 2002), 1-2, i la meua nota *Per consultar millor l'Obra del Cançoner*, *ibid.*, 2.
 - (9) Cf. *Materials* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, V (Barcelona 1995), 9-10.
 - (10) Vegeu més precisions al meu article "L'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular", *Revista de Catalunya*, núm. 94 (1995), 123-126.
 - (11) Vegeu el meu discurs "L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i les Illes Balears", dins *Semblances i comentaris*, 287-326, amb la bibliografia anterior.
 - (12) Vegeu la ponència *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i Sardenya*, dins Paolo MANINCHEDDA (ed.), "La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo. Atti del VI Congresso (III Internazionale) dell'Associazione Italiana di Studi Catalani, Cagliari, 11-15 ottobre 1995", I (Càller 1998 [1999]), 398-405, reproduït, amb algunes addicions, al llibre *Semblances i comentaris*, 277-286.
 - (13) Vegeu la conferència "Jacint Verdaguer i la poesia popular", dins *Anuari Verdaguer 1995-1996* (Vic 1999), 157-188, reproduïda, amb algunes addicions i corregint-hi els errors de numeració que hi van introduir per inadvertència els editors, al llibre *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie* (Barcelona 2003).
 - (14) Publicat a l'opuscle ja citat *El Llegendari Popular Català (1924-1930)*, 10-22.
 - (15) Pep BALSALOBRE [sic]. *Plecs solts poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari*, "Llengua & Literatura", IX (1998), 287-364.
 - (16) Sobre Puntí, en general, vegeu l'article de Ramon ORDEIG i MATA, "Puntí i Collell, Joan", dins *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, III (Barcelona 2001), 181-182.
 - (17) Aquesta introducció és represa, amb moltes addicions, al meu llibre *De la guerra i de l'exili. Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)* (Barcelona 2000), 277-313.
 - (18) Publicada a la revista promoguda per Joan Crexell *Paper Gros*, núm. 10 (febrer de 1994), pàg. 86, i inclosa al llibre *Escriptors i erudits contemporanis. Tercera sèrie* (Barcelona 2003).
 - (19) Reproduït al llibre *Escriptors i erudits contemporanis. Primera sèrie* (Barcelona 1996), 11-17.
 - (20) *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdaguer* (Barcelona 2002).

- DEL** **Penedès** **TARDOR 2002**

- (31) Els responsables del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana han calculat que el centenar llarg de consultes fetes al Centre mateix durant set anys es repartien en quatre temes: 1) el cançoner vinculat a un territori: poble o comarca (un 50%); 2) temàtiques de literatura oral i popular (un 25%), 3) música instrumental i danses (un 20%), i 4) diversos (biografies, cròniques de missions de camp, temes històrics, etc.) (un 5%) (CRMILLÉ - VILAR, *Muestra del proceso de informatización de la Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, 411. Donen els mateixos percentatges, per a prop de cent vint-i-cinc consultes, "al llarg de nou anys", a *Catalogar l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, 1).
- (32) Hi voldria afegir ben concretament l'obra de Josep ROMEU I FIGUERAS, *Recerques d'etnologia i folklore* (Barcelona 2000), que ha fet servir fotocòpies de l'arxiu de l'Obra del Cançoner per completar les seves recerques anteriors.

BÒBILA ROCA (SANT PERE DE RIBES). CINQUANTA ANYS D'INVESTIGACIONS ARQUEOLÒGIQUES

RESUM

La Bòbila Roca (Sant Pere de Ribes, el Garraf) és coneguda per les seves troballes d'època prehistòrica des dels anys quaranta, quan les extraccions d'argiles motivaren l'excavació d'algunes estructures arqueològiques, principalment sitges, i la destrucció d'algunes sepultures. Hom hi ha trobat indicis d'una possible necròpolis neolítica, d'un poblat de l'edat del bronze final i restes ibèriques.

ABSTRACT

Since the 1940's, Bòbila Roca (Sant Pere de Ribes, Garraf Area) is known by the prehistoric discoveries found there when clay extractions revealed some archaeological structures, mainly silos, and provoked the destruction of some burial sites. Traces of a possible Neolithic necropolis, a Bronze Age settlement and Iberian remains have also been found.

MARC GEOGRÀFIC

El nom del jaciment té el seu origen en el cognom del propietari dels terrenys on als anys quaranta s'instal·là una bòbila dedicada a la fabricació de material de construcció. Aquesta bòbila ocupava la banda nord de la carretera en una parcel·la d'uns 8.000 m², al centre de la qual s'instal·là el forn.

La Bòbila Roca es situa a 1° 44' 58" de longitud est, 41° 14' 10" de latitud nord i a una alçada sobre el nivell del mar de 33 m. Aquesta zona és travessada per la carretera C-246, de Barcelona a Santa Creu de Calafell, i el jaciment es localitza en el km 42,100, a uns 150 m a l'oest del nucli de Vilanoveta.

Coneguda per ser una zona rica en dipòsits de llims argilosos, no ha estat estranya l'exploació d'aquests des d'antic, així com la localització d'àrees d'utilització agrícola des del neolític. Són conegudes les troballes de sepulcres de fossa neolítiques a la Masia Nova i Solicrup i els hàbitats ibèrics de Solers, jaciments situats per les rodalies.

El jaciment està limitat, al sud i l'oest, per àrees industrials i una petita riera d'escorrentia que aboca al torrent de Santa Magdalena. Al nord encara es poden veure uns camps de conreu abandonats i a l'est, el camí d'accés a la bòbila que envolta l'antiga zona d'extracció d'argiles. Aquest conjunt forma un petit altiplà que marca un desnivell sud d'uns 15°, baixant de la cota

33 a la de 25 m i pujant fins a la de 75 m en direcció nord fins al mas de Solers. L'estat de les instal·lacions és ruïnós i el lloc s'ha convertit en un abocador de deixalles en espera d'una propera reordenació urbana.

MARC GEOLÒGIC

El nostre jaciment és sobre un llit de sediments quaternaris que són els nivells superiors de la cubeta de sedimentació formada durant el mesozoic i que, junt amb les de Sant Pere de Ribes i la de Canyelles, constitueixen les depressions internes del massís del Garraf. Segons podem veure en el full 447 del "Mapa Geológico de España", el nostre pla és envoltat per les facies marines nerítiques del cretaci inferior representades en els aixecaments de la serralada Costera Litoral i pels turons miocènics de sorres grogues o blanquinoses de facies marina d'estuari, o escullosa, dels moments tortonians o barremians. Serà després de l'última regressió marina del tortonià superior quan l'erosió motllurarà aquests turons i crearà una fossa que es reomplirà amb sediments quaternaris, sense continuïtat amb els de l'oligocè no trobats encara. Lentament es va creant un règim continental amb petits aiguamolls que deixaran unes torberes residuals a mesura que la plana es va formant.

Aquests nivells quaternaris sembla que corresponen a les mateixes tres fases que es troben al delta del Llobregat i que amb alternances d'argiles, llims i crostes calcàries es repeteixen des del Riss al Würm, marcant les argiles un temps humit i els llims un clima sec i fred, formant-se les crostes en una etapa de transició entre elles.

A la riera del mas de l'Artís es poden veure els tres nivells quaternaris coneguts com a A, B i C, similars als del pla de Barcelona, damunt la terrassa de Mindel. És en el nostre jaciment on es va poder estudiar el tall més complet del quaternari d'aquesta depressió en perforar-se un pou per a l'extracció d'aigües. Els sediments estudiats l'any 1964 per J. F. Villalta van arribar al nivell de base del Miocè (fig. 1,2) i van poder comprovar les dues fases finals B i C. Els nivells d'aquest pou es poden complementar amb els trobats al pou de l'empresa SPASA (fig. 1,1), que arribaren a una torbera paràlica del Riss i mostren els nivells A i B d'aquesta sèrie.

A la Bòbila Roca només es deixen veure 5,5 m dels 16 m que formen la sèrie, i se segueixen de dalt a baix les següents fases:

- 1) 3 m de llims groguencs amb còdols calcaris al mig i a baix del nivell.
- 2) 1 m d'argiles vermelles.
- 3) 0,15 m de calcificació.
- 4) 1,5 m de llims groguencs.

El primer nivell de 3 m és el que a nosaltres ens interessa i al qual s'haurien d'afegir uns 20 cm superficials de deixalles.

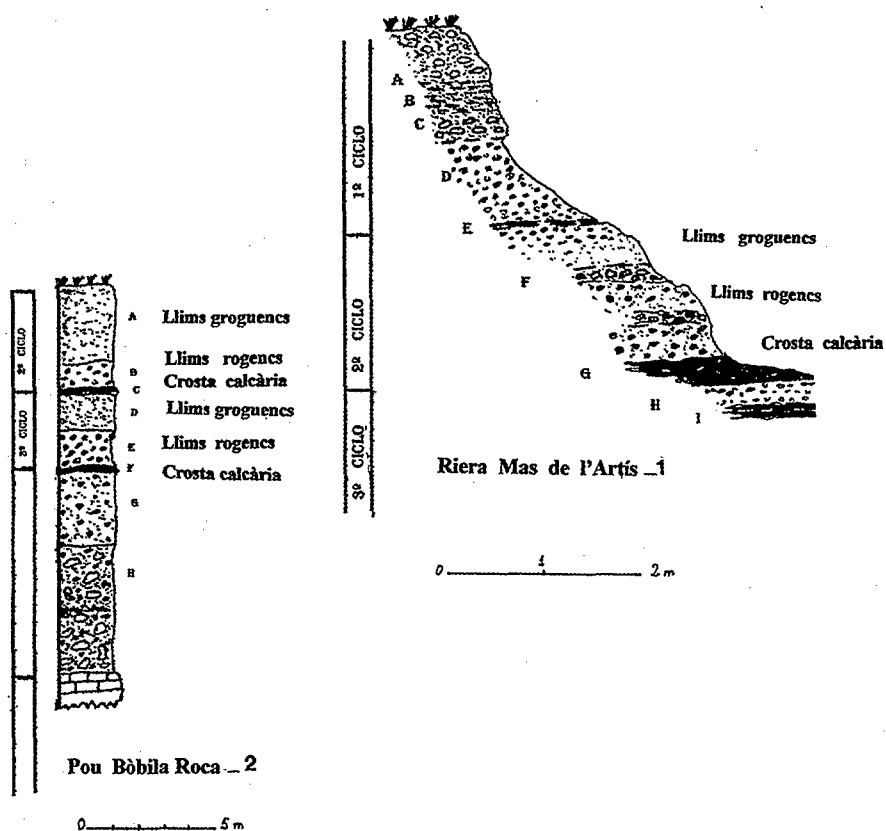
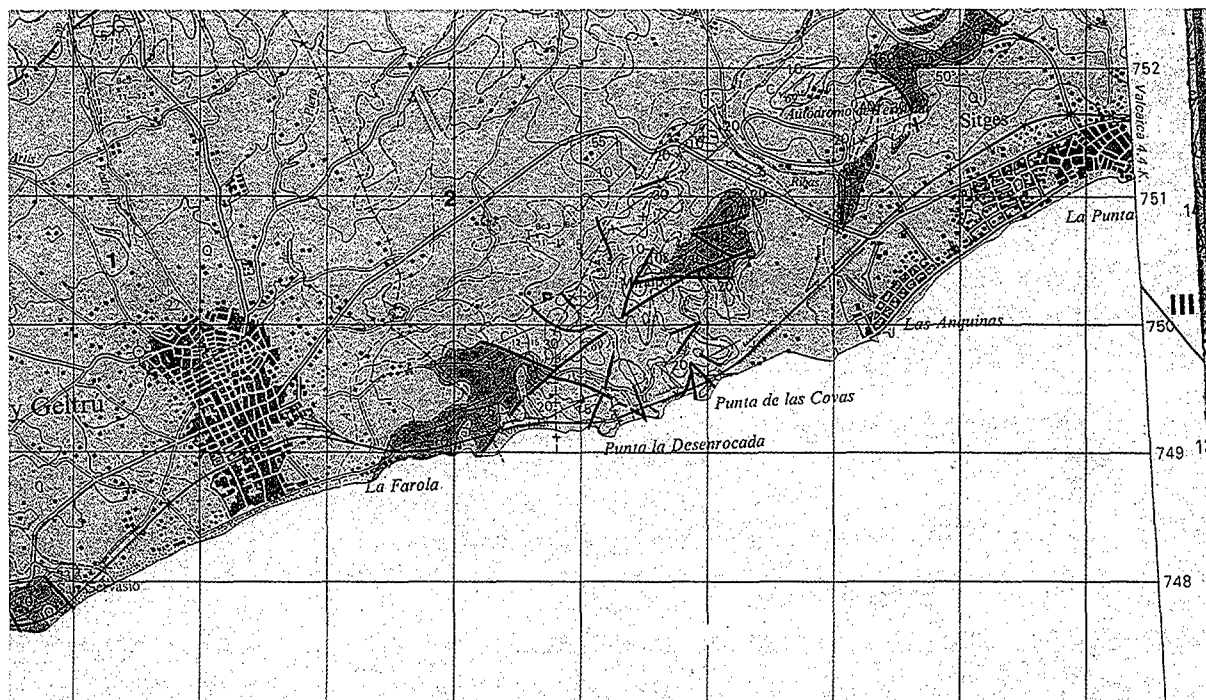

Figura 1. Dalt, situació del jaciment i dels talls estratigràfics esmentats al text. Baix, talls estratigràfics de la Bòbila Roca i de la Riera del Mas de l'Artís (extret de Villalta i Rossell, 1965).

LES INTERVENCIONS AL JACIMENT

Els primers descobriments arqueològics a la zona es van fer amb motiu de l'extracció de les argiles de la bòbila (fig. 2). Quan a finals dels anys quaranta l'Albert Ferrer, del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, parlà amb el senyor Roca, aquest li indicà que en l'extracció de les argiles s'havien descobert diverses sepultures a les quals no van concedir prou importància i anaren a parar a l'abocador de material de rebuig. De resultes de la trobada, el propietari de la bòbila es comprometé a notificar al Museu qualsevol troballa nova que es pogués esdevenir a partir d'aquell moment.

Aquesta política de cooperació donà els seus resultats i poc després el senyor Roca notificà a l'Albert Ferrer la descoberta d'algunes lloses. Una vegada efectuada l'excavació es descobrí que es tractava d'una sitja excavada a les argiles, que nosaltres en aquest treball anomenarem estructura 1.

L'any 1954 un nou avís permeté d'estudiar una altra sitja de característiques similars a l'anterior. En aquest treball, seguint l'ordre de troballes, s'anomenarà estructura 2.

L'any 1960 els obrers de la bòbila descobriren una altra sitja de la qual gairebé no hi ha referències. Nosaltres l'anomenarem estructura 3.

No seria fins al 1962 que es va poder excavar una estructura que contenia un bon lot de material corresponent a l'edat del Bronze final. Aquesta estructura és la número 4.

Posteriorment, el 1979, Lluís Mormeneo va fer uns sondeigs a la zona situada entre la bòbila i la carretera, els quals van permetre identificar dos nivells, l'un corresponent al Bronze final i un altre amb material ibèric situat pel damunt. Aquests sondeigs es trobaven dins una gran fossa descoberta l'any 1960 pels germans Bellmunt, i que en aquest treball anomenarem estructura 5.

Finalment, l'any 1994 s'excavava l'estructura 6, situada a l'altra banda de la carretera, consistent en una sitja farcida de terra i cendres i amb nombrós material arqueològic corresponent al Bronze final III.

LES ESTRUCTURES DEL JACIMENT

Les sepultures

A la primeria dels anys quaranta foren descobertes a la Bòbila Roca quatre o cinc sepultures de les quals no hi ha dades, excepte que foren trobades a "l'extrem oriental de la mateixa bòbila, arran de la carretera" (FERRER, 1949:69).

L'estiu de l'any 1948 es van descobrir dues sepultures més formades per una fossa rectangular recoberta amb lloses de poc gruix, orientades de N-NE a S-SW i a una profunditat d'uns dos metres. Eren sepultures individuals que contenien destrals de pedra, denes de calaita, vasos de

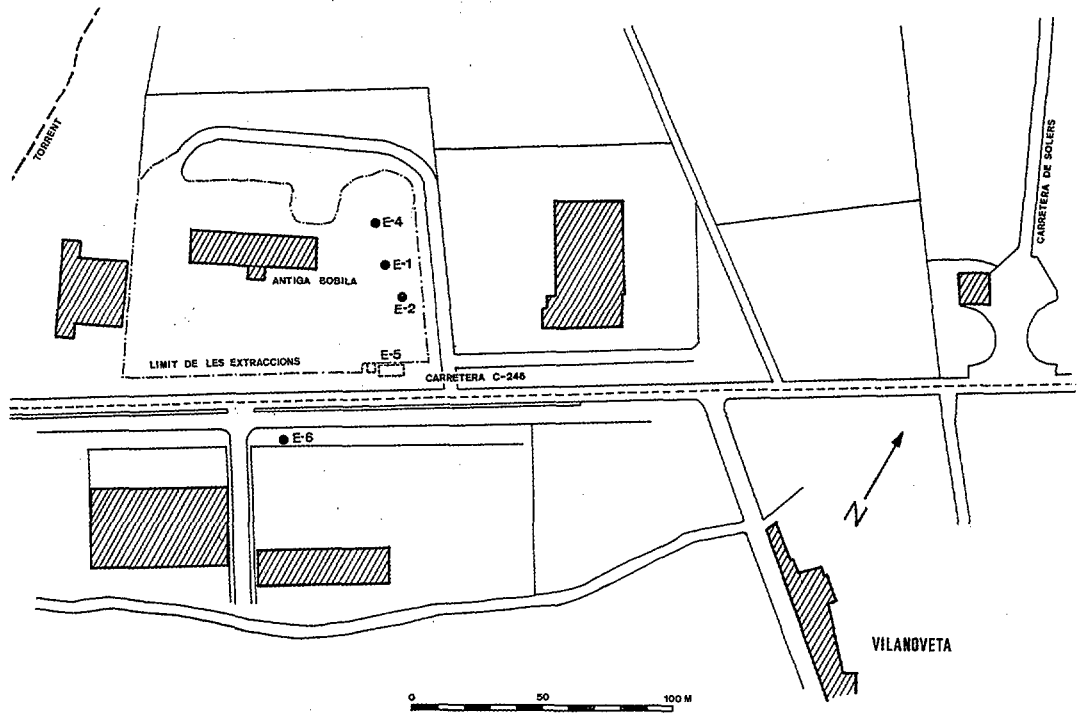

Figura 2. Planta general del jaciment.

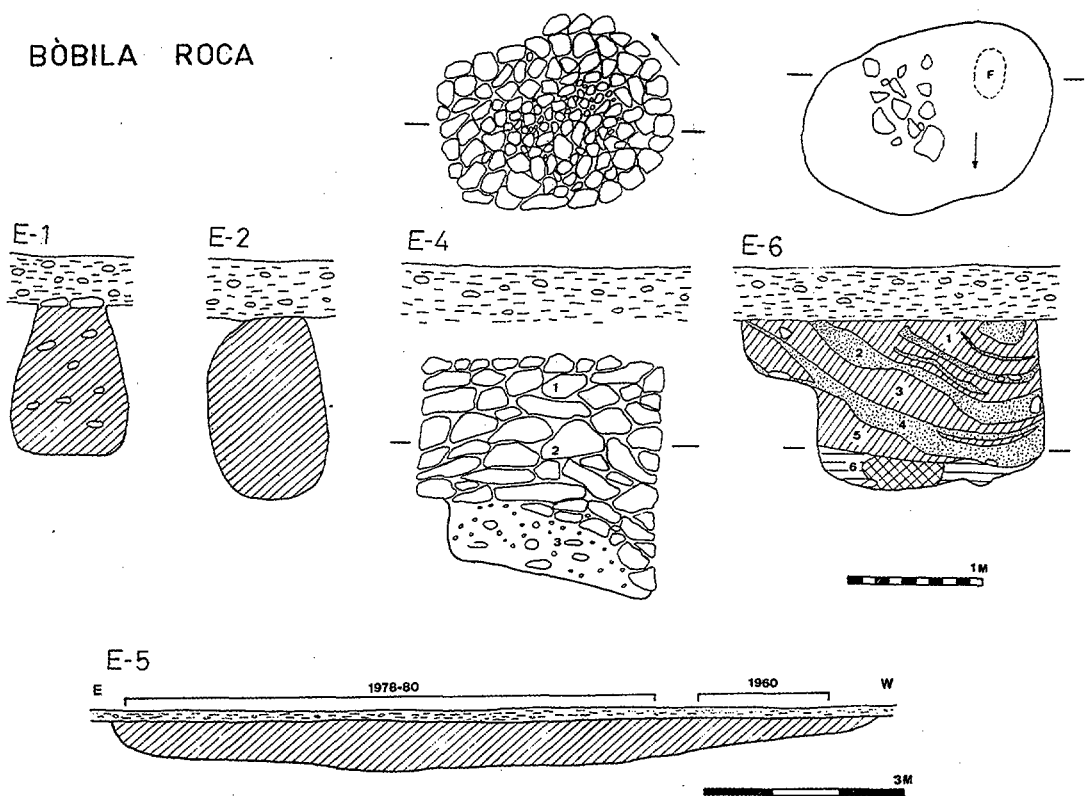

Figura 3. Plantes i seccions de les estructures excavades. Procedència de les il·lustracions: E-1) Ferrer, 1953; E-2) Fotografia de J. Bellmunt, 1954; E-4) Plànol de J. Bellmunt; E-5) Fotografia de J. Bellmunt, 1960.

ceràmica i alguns ossos de fauna, entre ells el crani d'un gos o llop.⁽¹⁾ Tot aquest material es va llençar a l'abocador de rebuig i els esforços fets per membres del Museu per recuperar-los no varen donar resultat. A principis dels anys setanta fou descoberta una nova sepultura bastant fonda que contenia una "dena d'oliva" i un tros de ceràmica, situada a la zona sud-oest de la bòbila.⁽²⁾

Estructura 1

Era el 31 de desembre de 1952 quan el senyor Antoni Roca va notificar a la Secció d'Arqueologia del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer l'aparició d'unes pedres prop del tall est de la bòbila. Pocs dies més tard, Albert Ferrer, Joan i Ramon Bellmunt, Jaume Carbonell i A. Pujol efectuaven l'excavació.

El resultat fou la descoberta d'una sitja troncocònica amb les parets bombades d'1.10 m de profunditat, 0.85 m de diàmetre màxim i 0.45 m de diàmetre de boca. La sitja estava excavada a les argiles i es trobava a 0.35 m de la superfície, al dessota de la terra vegetal (fig. 3). Unes lloses tapaven la boca de la sitja i el seu interior aparegué farcit de terres procedents de la infiltració de la capa superior. Al fons, hi van trobar tres pedres d'uns 15 cm disposades regularment. No es va recuperar cap material arqueològic.⁽³⁾

Estructura 2

El dia 3 de març de 1954 el senyor Antoni Roca informa novament a la Secció d'Arqueologia de la descoberta d'indícis a 13 metres al sud-est de l'estructura 1. Es tractava d'una sitja ovoide visible al tall de la bòbila a partir dels 40 cm de fondària, de dimensions aproximades d'1.30 m d'alçada i 0.90 m de diàmetre màxim (fig. 3). El farciment de la sitja era una terra de color fosc, totalment estèril i sense pedres.⁽⁴⁾

Estructura 3

D'aquesta estructura gairebé no hi ha notícies, ja que fou descoberta pels obrers vers 1960 i fou destruïda sense la intervenció dels arqueòlegs del Museu de Vilanova.

Les dades disponibles són molt escasses. Sabem que es trobava a la vora de la fossa descoberta l'any 1960 (estructura 5) i que era semblant a les sitges excavades anteriorment. També consta que no hi aparegué cap material arqueològic.⁽⁵⁾

Estructura 4

El dia 15 de novembre de 1962 Antoni Roca comunica a la Secció d'Arqueologia la presència d'un grup de pedres a la bòbila, indicatiu d'una possible estructura. Es va localitzar a mitja distància entre el forn i el camí que limita la bòbila per l'est. La part superior de l'estructura va aparei-

xer a 0.72 m de profunditat en relació amb la superfície. L'excavació es va fer els dies 17, 18, 19 i 25 de novembre, amb la participació dels germans Joan i Ramon Bellmunt, Jaume Vives, Joan Ferrer, Rovirosa i tres estudiants de la Universitat de Barcelona.

Quan es va començar a excavar es partia de la idea que es podria tractar d'una sepultura del neolític mitjà i va ser en aquest sentit que es va orientar la metodologia d'excavació emprada. Primerament es van netejar les pedres per veure la morfologia de la planta, i a continuació es van anar traient les pedres per nivells només en dos terços de l'estructura, i es va mantenir l'altre terç com a testimoni per a documentar l'estratigrafia. En arribar al fons es va excavar el testimoni.

En realitat no van trobar cap sepultura, ja que l'estructura 4 era una sitja de forma cilíndrica amb una planta oval d'1.75 x 1.40 m i una profunditat d'1.70 m, que va ser excavada a les argiles verges (fig. 3). Si ens basem en el diari d'excavacions de Joan Bellmunt, podríem distingir quatre nivells:⁽⁶⁾

Nivell superficial: de 0.70 m de potència, pel damunt de l'estructura.

Nivell 1: nivell de pedres que oscil·laven entre els 5 i els 35 cm de longitud, entre les quals van sortir diversos fragments de ceràmica decorats amb cordons (figs. 4,3 i 5,12) i un fragment de fons, sumant en total 14 fragments. El gruix d'aquest nivell era d'uns 0.40 m.

Nivell 2: nivell de pedres continuació de l'anterior però amb les pedres més grans, amb lloses de fins a 70 cm de longitud. Per la part E les pedres arribaven fins al fons de l'estructura a 1.70 m, mentre que per l'altre costat finalitzaven a uns 0.95 m de profunditat respecte a l'inici de l'estructura. Es van recuperar en total 18 fragments de ceràmica i una pedra. De la ceràmica destaquen un vas en forma de cup, diversos cordons i un fons (fig. 4,5 i fig. 5,10,11 i 13).

Nivell 3: nivell d'argiles i cendres al fons del qual destacava un conglomerat de 35 cm d'altura per 50 cm de longitud format per argiles compactes dins del qual hi havia nombrosos grans de cereal carbonitzat. Al nivell 3 va aparèixer la major part del material, destacant urnes de coll orlat, acanalats, etc. (fig. 4,1,2 i 4 i fig. 5,3,6,7 i 9), sumant en total 100 fragments de ceràmica, quatre còdols de pedra i quatre ossos de fauna.

Materials

Ceràmica: a l'interior d'aquesta estructura s'ha recuperat un total de 132 fragments ceràmics que en cap cas han permès la reconstrucció de perfils complets. D'entre aquest conjunt, 24 restes presenten forma i 14 decoració, i es combinen en vuit exemples. Entre els fragments amb forma, 11 corresponen a bases, 9 a vores, 3 a colls i 1 és un element de premsió del tipus llengüeta.

En relació a les decoracions, que en un cas es troba combinada (coll orlat i llavi imprès), 8 són incises acanalades, 6 plàstiques de cordons impresos o incisos i 1 és impresa. La situació majoritària és al coll de les peces o a la part superior del cos, i es poden relacionar amb els colls orlats o amb acanalats horitzontals situats just pel dessota.

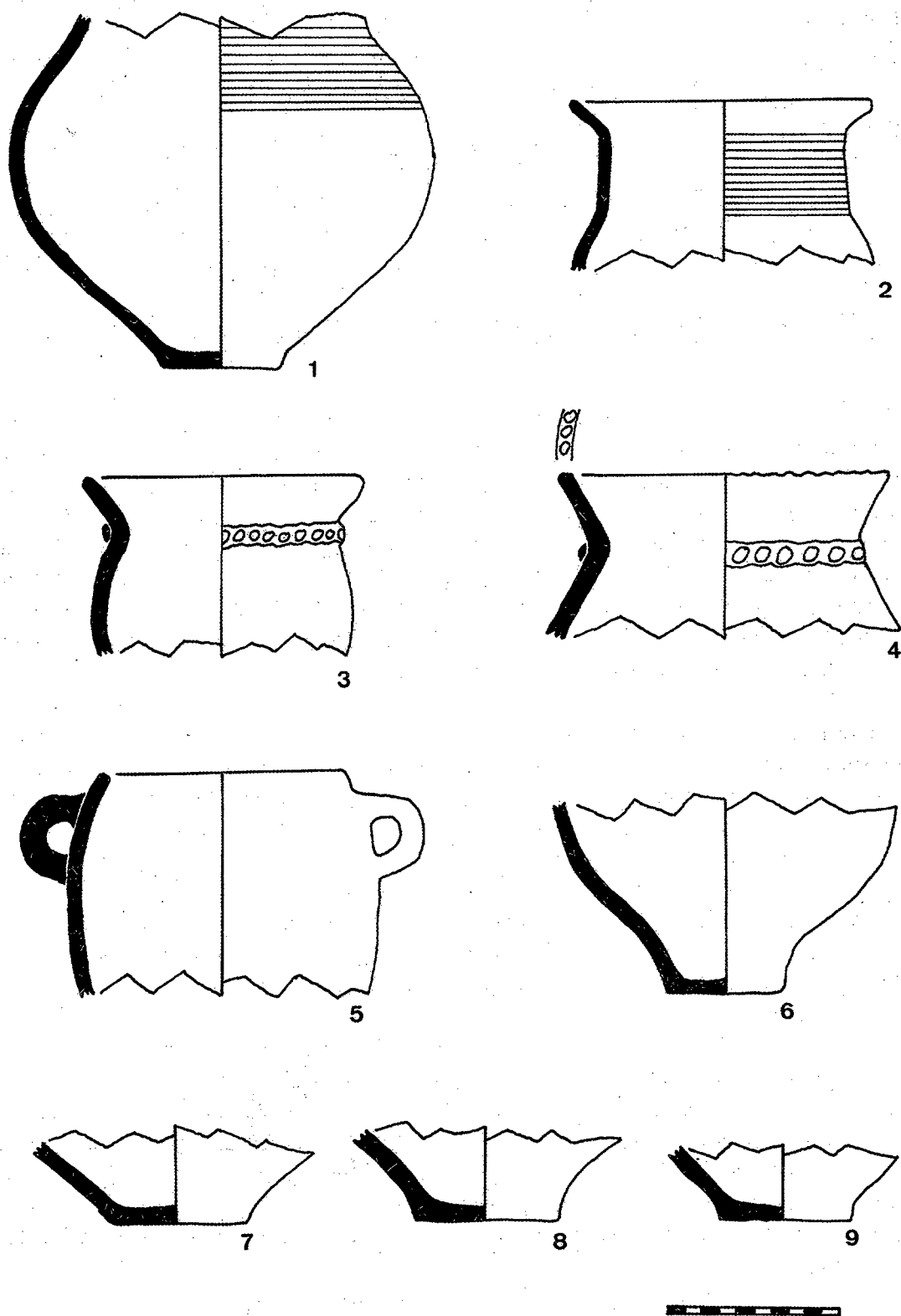

Figura 4. Materials de l'estructura 4 coneguts només a través de fotografia.

TIPUS DE FRAGMENT		TIPUS DE DECORACIONS			
		INCISA ACANALADA	PLÀSTICA	IMPRESA	TOTAL
AMB FORMA	VORA	0	0	1	1
	COLL	2	4	0	6
INFORMES		6	2	0	8
TOTAL		8	6	1	15

TAULA 1 -> RELACIÓ DECORACIÓ AMB TIPUS DE FRAGMENT CERÀMIC

Una dificultat a l'hora de valorar el material en el seu conjunt és que part de les ceràmiques solament han pogut ser estudiades a partir de fotografies antigues, ja que la seva localització actual no es coneix. Per aquest motiu, qüestions com els diàmetres o els acabats en ocasions no poden ser precisats. De tota manera, s'ha pogut establir unes línies generals que relacionen la morfologia dels fragments amb les decoracions que els acompanyen i així s'ha distingit, a partir de la classificació establerta per Enriqueta Pons, la presència de plats-tapadora amb o sense decoració (forma 1), urnes de perfil globular o en S amb el coll orlat (forma 13b), urnes de coll cilíndric o subcilíndric amb decoració acanalada (forma 16) i vasos en forma de cub (forma 19) (PONS, 1984), aquests últims solament representats per una sola resta.

El grup dels plats tapadora amb el perfil troncocònic, forma 1, és integrat per 5 fragments, dos corresponents a vores bisellades de 37 i 22 cm de diàmetre (fig. 5, 1 i 2) i tres a ceràmiques informes decorades a la superfície interna amb acanalats que formen motius paral·lels, de triangles o romboides (fig. 5, 7 i 9). Els acabats interns són polits en les ceràmiques decorades i allissats en les no decorades.

Les ceràmiques del tipus 13b, que presenten un cordó imprès a la inflexió vora-coll, tenen la vora exvasada amb el llavi arrodonit (fig. 4,3), o pla, i s'associen en aquest cas amb les impressions digitals al llavi (fig. 4,4). En general, els acabats són majoritàriament allissats.

Les restes atribuïdes a la forma 16 són diverses. Poden correspondre a la part superior del cos, amb els característics colls cilíndrics (fig. 4,2) i subcilíndrics decorats amb acanalats horitzontals, o bé a la part inferior sense conservar el coll, amb un perfil bicònic i carena suau, base estreta en relació amb la resta del cos i decoració d'acanalats horitzontals just per sota de la zona de contacte (fig. 4,1). Cap de les dues ceràmiques esmentades ha pogut ser estudiada directament, per la qual cosa no es poden precisar ni els diàmetres ni, en el cas del primer exemple, si la vora exvasada és recta o de perfil exterior convex ni el tipus de llavi, encara que per les fotografies sembla arrodonit.

Una única ceràmica integra el grup de la forma 19, els vasos en forma de cub, que en aquest cas correspon a una resta llisa amb una nansa conservada a la part superior del cos, la vora entrant i el llavi arrodonit (fig. 4,5).

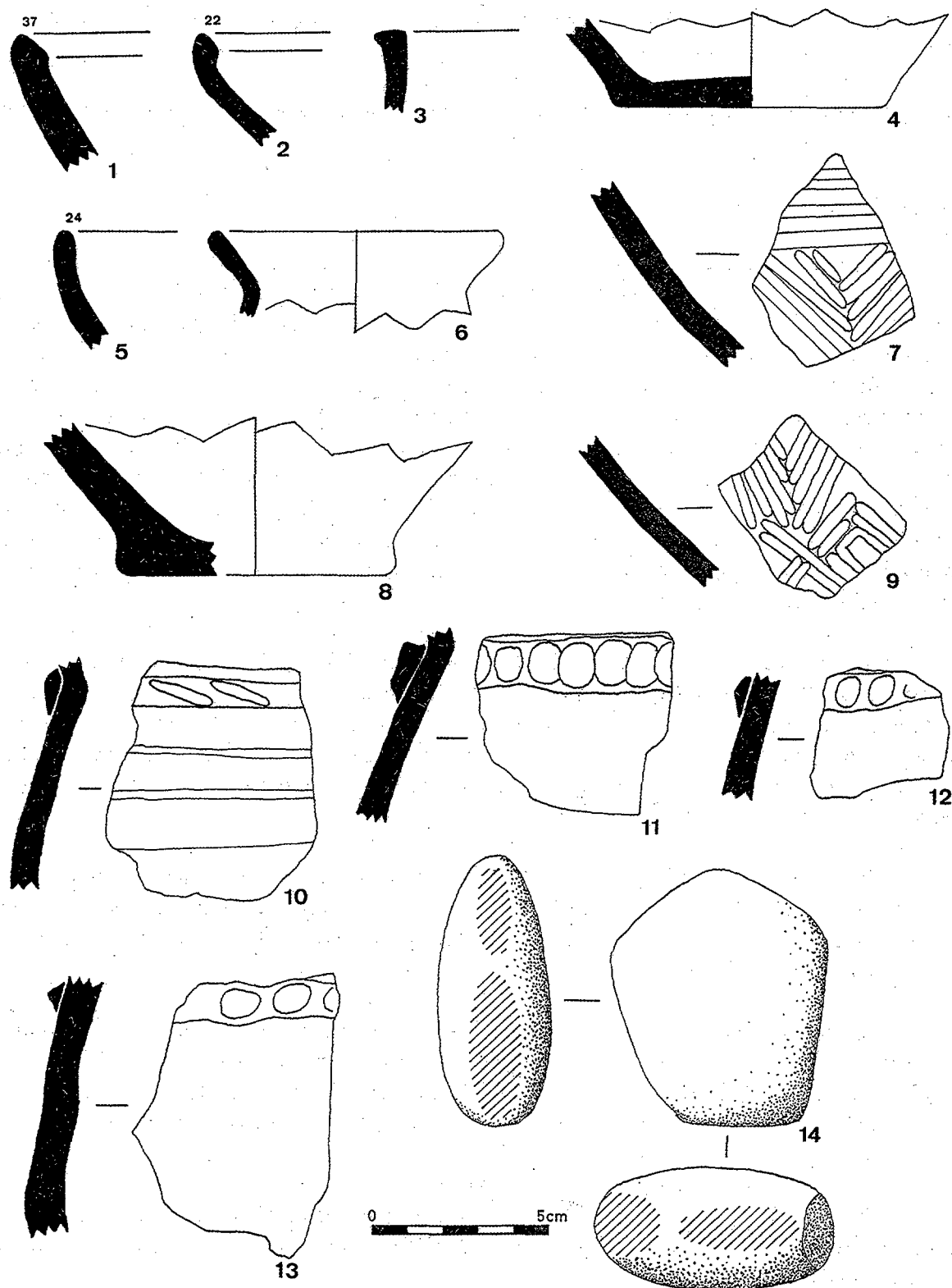

Figura 5. Materials de l'estructura 4 conservats al Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú.

Indústria lítica: consisteix en quatre còdols de calcària i quars i un còdol de pedra verdo-sa (quarsita?) amb tres vores polides per fricció (fig. 5,14).

Fauna: durant l'excavació es van recollir quatre fragments d'ossos de fauna no determinats.

Estructura 5

Aquesta estructura es localitza al costat SE de la bòbila just entre el tall i la carretera C-246. Fou afectada parcialment pels treballs d'extracció d'argiles i descoberta l'any 1960 per membres de la Secció d'Arqueologia de la institució balagueriana. El 24 de juny de 1960 els germans Bellmunt, avisats pel propietari de la bòbila, visitaren l'indret i observaren en el tall una bossa húmica de 10 o 12 metres de longitud, situada just pel dessota del terra vegetal (fig. 3). La profunditat màxima era de 80 cm en la part central i anava minvant cap als extrems. Els obrers havien deixat al costat del tall tot de pedres que els havien sortit a la part afectada. Part d'aquestes pedres tenien adherides encara restes de morter, per la qual cosa Joan Bellmunt creia que podrien ésser restes de construccions iberoromanes tardanes. En les prospeccions superficials es va recollir un fragment d'una destal de basalt, deu còdols (sis d'ells possibles percussors), nou fragments de ceràmica a mà, un fragment de campaniana, tres fragments sense forma de ceràmica ibèrica, una nansa d'àmfora ibèrica, tres petxines i dos ossos de fauna.

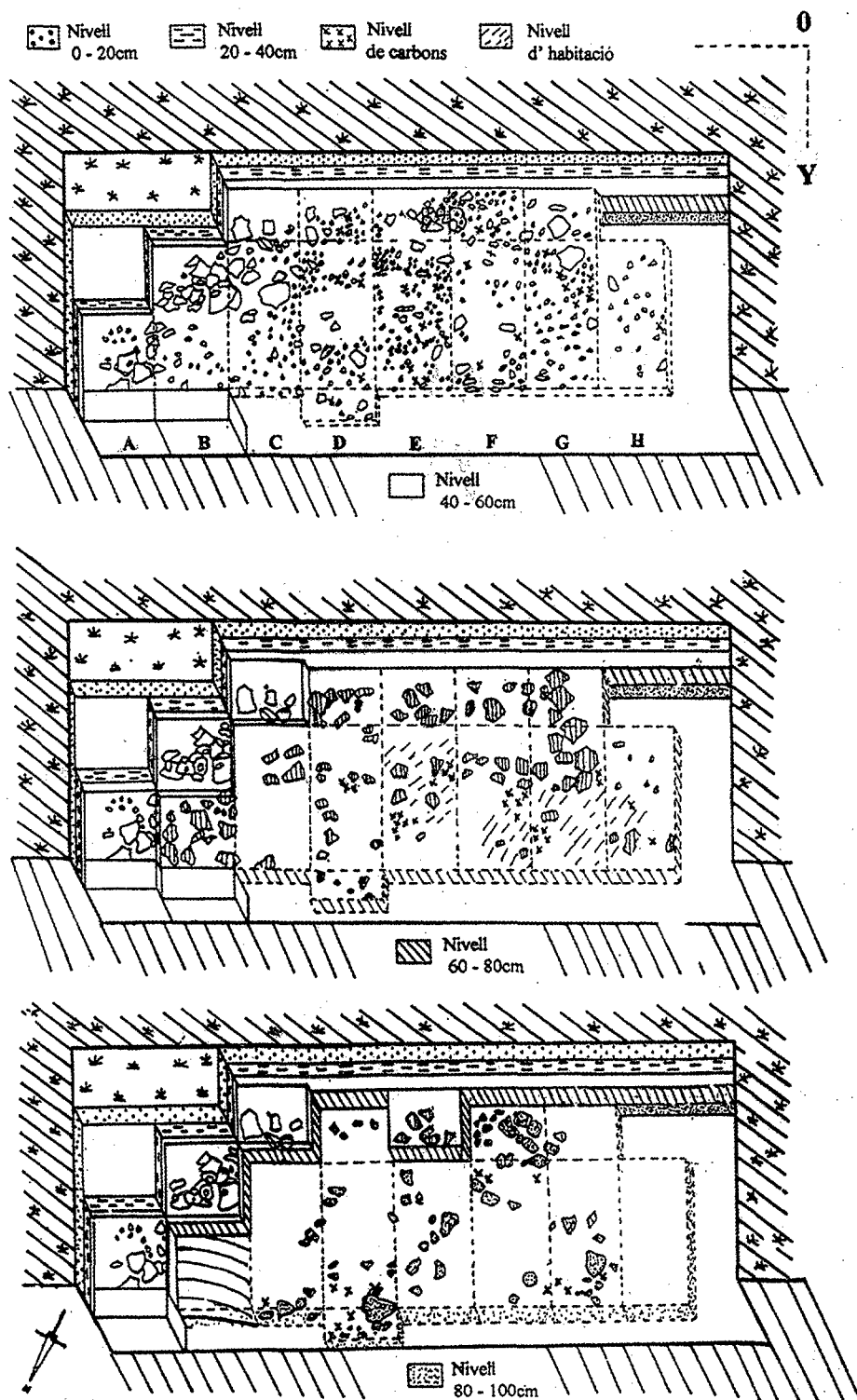
Durant l'any 1978 van arribar notícies a la Secció d'Arqueologia del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer d'una imminent actuació de la Companyia d'Aigües consistent en la instal·lació d'un nou tram de canalització per portar aigua a Sitges. En conèixer que era inevitable la destrucció parcial de la bossa húmica que encara quedava junt a la carretera C-246, vam decidir fer unes cales de sondeig per intentar definir l'estructura i treure un tall estratigràfic del sector.

Durant vint anys, el lloc va sofrir poques variacions topogràfiques. La zona húmica va ser respectada i l'extracció d'argiles va continuar cinc metres cap al SW, quedant una amplada de cinc metres des de la carretera al límit de la bossa i solament una vorera de tres metres a la resta de la bòbila, creant una línia desigual.

Després de quadricular el sector fèrtil i tenint en compte que ja no podíem comprovar directament els límits de la bossa, en estar reomplert el lloc per deixalles, vam decidir fer la primera cala a 15 metres del camí d'entrada a la bòbila, situat a l'extrem est del terreny, i aplicar un mètode analític per intentar aprofitar més els petits detalls, davant l'escassetat de dades que esperàvem trobar (fig. 6).

Una vegada fixat el punt zero, vam obrir una quadrícula d'un metre en el sector F, en direcció S-N que correspon a la segona línia de daus de la quadrícula i en la qual vam trobar els següents nivells:

A) Capa superficial amb nombrosa matèria orgànica i restes de ceràmica moderna que aprofundeix fins als 20 cm.

Plànol tridimensional de les excavacions de la Bòbila Roca .Anys 1978-80

Figura 6. Plànol tridimensional de l'estructura 5. Anys 1978-80.

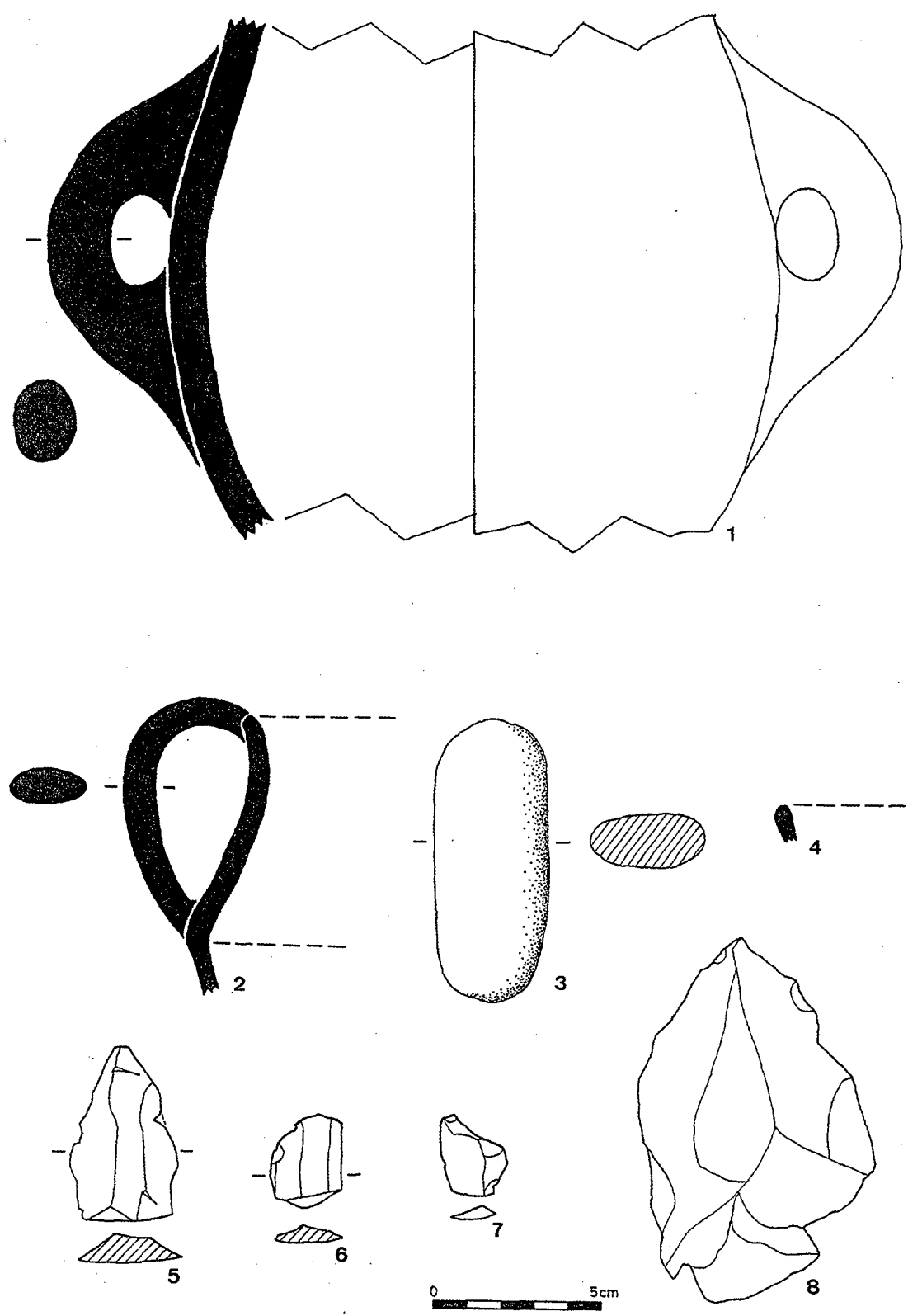

Figura 7. Materials de l'estructura 5.

- B) Argila remoguda que presentava tons de més marró a menys a mesura que s'anava aprofundint. Possible camp de conreu, sense pedres grosses i en el qual es van trobar en disconformitat estratigràfica trossos de rajoles, ceràmica catalana blava i ibèrica. Aprofundeix fins als 40 cm.
- C) Comencen a aparèixer les primeres pedres aïllades de certa mida, que podríem considerar ja com a elements arqueològics. A 45 cm el terra comença a adquirir característica de pis, en tornar-se més compacte i en incloure tot un seguit de petites pedres. El nivell d'habitació és clar i la ceràmica associada ja és clarament iberoromana amb trossos d'oxidada, una nansa de vas bicònic i una vora de campaniana A (fig. 7,4).

Davant d'això, decidim d'ampliar la quadrícula d'excavació en dos metres de llargada, aprofundint fins al nivell 40-60 i comprovant l'estratigrafia. A la vegada, comencem a obrir una ampliació per la banda sud corresponent a la rengla primera de daus, S-N, i en el qual, després del nivell del pis, es diferencia a 50 cm un arraconament de petites pedres en el SE del quadre, on trobem una ascla de sílex blanc (fig. 7,5) i un fragment de calcària margosa amb indicis d'haver esclatat pel foc (fig. 7,8), junt a petits fragments d'oxidada ibèrica.

Si seguim al llarg del quadre i sota el pis de pedretes, la terra adquireix tons vermellosos i groguencs, com alterats pel foc, i apareixen sovint troballes de carbó on es rescaten un fragment de làmina i una ascla de sílex (fig. 7,6 i 7). També, al centre del quadre, trobem un allisador calcari (fig. 7,3). Aquestes troballes ens animen a obrir els sectors E i G, amb els quals tornem a trobar el nivell del pis amb petits còdols en tots dos sectors i completem el límit de la pila de petites pedres, que confirmen la forma arrodonida de l'arreglament de l'ampliació sud del sector F, i que suposem que seria l'abric d'una llar de foc.

Un altre de més petit i menys clar el trobem al començament de l'E, on es troben a prop fragments de ceràmica ibèrica rosada i beix i d'àmfora romana Dressel 1 A. El G i l'H no van donar mostres d'interès, solament l'aparició d'unes primeres pedres en el quadre inferior que, junt amb les que van sortir en els quadres dels sectors C, B i A, anirien insinuant una alineació amb possibilitats de ser un mur o límit de cabana. Nivells que vam deixar com a testimoni i en els quals també vam trobar la mateixa ceràmica. També hem de dir que la densitat de pedretes que donaven consistència al pis disminuïa cap als sectors extrems i que, en el D, vam obrir un quadre suplementari a l'extrem nord amb la intenció de saber on començava el límit de les extraccions de la bòbila, trobant-lo a tan sols 30 cm del nostre quadre.

Si seguim en el sector F, les taques vermelloses, els carbons i certa abundància de cargols i cargolins segueixen fins als 60 cm, on identifiquem l'inici d'un altre nivell al coincidir amb l'aparició de ceràmica a mà del bronze final i a la definició de les estructures que formaven les pedres a mida que anaven apareixent.

En el nivell 60-80, una vegada excavats tots els sectors, sembla que es diferenciï dues àrees clares: unes estructures situades en la part inferior i un hàbitat central situat en la part superior.

A la part superior veiem que, des del sector G, apareix un rengle de pedres grosses que, marcant un escaire amb les de l'ampliació sud dels sectors F-E-D i C, formen un tancat amb les dels sectors A i B, i insinuen una possible planta oval amb frontal recte. Aquesta sembla ser una

tanca complementària del seguit de pedres trobades l'any 1960 per J. Bellmunt i que devien formar part del sòcol de fundació d'una habitació ibèrica, ja que en l'ampliació sud del sector D hem seguit trobant ceràmica oxidada.

A la part inferior apareix un petit mur que sembla formar l'alineació de pedres mitjanes que veiem entre els sectors F i G. Aquest, fragmentat, aprofundeix fins als 85 cm i en el sector E sembla crear una clotada entre pedres per acollir un pal de sosteniment. Això ens fa creure que formava part d'una cabana del bronze final, ja que per sobre tenim els nivells amb ceràmica del bronze que formà l'hàbitat central del sector superior, amb un pis el color del qual, si encara manté en part les tonalitats del nivell anterior, s'enfosqueix cada vegada més a mesura que baixem de cota, i es torna més consistent i més flonjo, fins als 80 cm de fondària. En el sector G i a 70 cm trobem una tassa carenada i amb nansa de cinta feta a mà (fig. 7,2) i en els sectors C i E apareixen dos grups de quatre pedres enfrontades, posades per fer-les servir com a llar de foc, o de sustentació d'una gerra grossa. Ens ho fa sospitar la troballa d'una nansa anular pertanyent a una olla globular en el sector F, a 85 cm (fig. 7,1), ja dins de l'últim nivell que arriba fins als 100 cm i on apareixen els nivells estèrils amb nòduls calcaris groguencs, també coneguts com a "pinyolencs".

El nivell 80-100 pertany al basament del fons de cabana i l'omple una terra molt esponjosa i negra en la qual apareixen nombrosos fragments de ceràmica a mà sense forma. No hi ha cap element estructural i solament és complementat per elements carbonosos i alguna pedra deslligada. Tanmateix, hem de ressaltar que en el sector D, a 95 cm, una pedra grossa trobada completament plana tenia enganxada damunt un tros gran de terrissa, que hem volgut interpretar com un clot fet des del nivell anterior en el qual s'ha col·locat la pedra perquè servís de basament a un recipient o urna.

Del fons de cabana sabem que devia tenir uns 20 cm de clotada, però no sabem ni l'amplada ni la seva longitud. Solament hem trobat el límit del sòcol a la zona nord del sector B, ja que no es van excavar les zones del voltant.

Si simplifiquem, hem de dir que l'estructura marca dos moments culturals clars, sense continuïtat cronològica. Un primer moment iberoromà del segle II aC, amb un pis reomplert de petites pedres i habitació de planta oval, de la qual només es conserva la base del sòcol, i un segon del bronze final, del qual vam identificar un fons de cabana parcialment delimitat, amb un petit mur interior i una densa capa húmida de 40 cm de gruix junt a ceràmica representativa del moment. Per sota, el nivell de còdols calcaris groguencs apareix en tots els quadres i marca el final de la zona fèrtil arqueològica, tot coincidint amb el nivell de còdols que apareix al mig del nivell de llims superior de la sèrie B del tall estratigràfic conegut a la zona.

Materials

Ceràmica a mà: és escassa, i correspon a dos vasos incomplets i 9 fragments sense forma. El primer vas és una tassa carenada amb nansa de cinta de vora exvasada i llavi arrodonit amb l'acabat fi (fig. 7,2), assimilable a la forma 15 de la classificació d'Enriqueta Pons (PONS, 1984). L'altre vas és una olla globular amb una nansa anular conservada i l'acabat groller (fig. 7,1). Amb algunes reserves, es pot assimilar a la forma 19.

Ceràmica a torn: consisteix en una vora de campaniana A (fig. 7,4), un petit fragment de vernís negre, una nansa d'àmfora ibèrica; una nansa de vas bicònic, un fragment d'àmfora Dressel 1A i tres fragments de ceràmica ibèrica sense forma.

Indústria lítica: integrada per un fragment distal de làmina de sílex, trencada per flexió (fig. 7,6), dues ascles (fig. 7,5 i 7) i un fragment de sílex, sis fragments de quars, onze còdols de matèries diverses, entre els quals hi ha un allisador amb les vores polides (fig. 7,3) i diversos percussors. També s'han recuperat alguns fragments de calcàries alterades pel foc (fig. 7,8).

Fauna: dos fragments d'ossos de fauna no determinats i tres petxines, recuperats en la prospecció superficial.

Estructura 6

A finals del mes d'octubre de 1994 es realitzaren uns rebaixos al costat sud de la carretera C-246 per a l'adequació d'un vial paral·lel a la carretera. Josep Miret observà al terra del rebaix una taca de cendres amb materials arqueològics situada a 13 metres al sud de la carretera (fig. 2). La descoberta fou notificada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, que encarregà l'excavació a Sílvia Boquer i Josep Miret. L'excavació començà el dia 21 de novembre i continuà fins a l'1 de desembre. El finançament de la recerca va córrer a càrrec de l'empresa propietària del solar.

Al començament de l'excavació es muntà una quadrícula de 3 x 2 m que recobria la totalitat de la taca visible. Es va excavar en primer lloc el costat N de l'estructura i després la resta. Es van recollir mostres dels carbons i dels nivells cendrosos.

L'estructura 6 és una fossa quasi cilíndrica que conserva una fondària d'1.26 m (fig. 3). La planta és ovalada, amb uns eixos d'1.90 x 1.30 m. Les parets E i S sofriren una esllavissada que les deformà totalment. La paret W, la més ben conservada, permet veure que les parets originalment tendien a tancar-se lleugerament.

El substrat de l'estructura era format per argiles de color marró clar, molt netes i amb una certa proporció de llims, amb la part superior compacta a causa del trepitjament de la maquinària. El farciment de la fossa presentava una successió de nivells de cendres i d'argiles amb nombroses deixalles domèstiques, diferenciant-se sis nivells:

Nivell 1: paquet sedimentari format per llims i argiles de color marró clar, bastant compacte, que presentava una taca i alguns llantions de cendres de poc gruix i d'extensió reduïda, que contenien la major part del material arqueològic recuperat en aquest nivell.

Nivell 2: nivell de cendres amb alguns carbons que presentava un fort pendent cap al NW. De potència variable segons les zones i no del tot uniforme, tenia algun llantió d'argiles al seu si.

Les cendres van ser abocades calentes dins la sitja o bé es va encendre foc al seu interior, ja que a la paret NW les argiles del substrat es trobaven rubefactades i amb carbons adherits. Quant al material arqueològic, era nombrós, amb presència d'alguna pedra.

Nivell 3: sediment argilollimós de color marró clar, bastant compacte. En algun sector de l'estructura en què mancava el nivell 2 de cendres no es podia diferenciar del nivell 1, ja que tenien un color i una textura molt semblant. El material arqueològic era molt pobre en nombre.

Nivell 4: nivell de cendres amb carbons de considerable potència, malgrat que no era uniforme i, a més, contenia algun llantió argilós. Presentava un fort pendent cap al W. Era un nivell ric en material.

Nivell 5: sediment argilós de color marró vermellós, estèril i sense matèria orgànica. Tenia forma de falca i, aparentment, semblava el resultat de l'esllavissament de les parets sud i est de la sitja.

Nivell 6: nivell format per argiles i sorres rubefactades amb molts carbons, sobretot a la part central de l'estructura, on n'hi havia una veritable acumulació. Al fons de la fossa presentava un conjunt d'una dotzena de pedres de mides diferents escampades al centre de l'estructura.

Materials

Ceràmica: d'entre el conjunt dels 410 fragments ceràmics recuperats, cap al voltant de 115 presenten forma o decoració i d'aquests 31 combinen les dues variants. Entre les 84 restes amb forma, 48 corresponen a vores, 20 a bases, 10 a colls, 5 a elements de premsió (4 botons deprimits a la part central i 1 mugró) i 1 a una carena suau. Malauradament, no ha estat possible reconstruir cap perfil sencer.

Quant als tipus de decoració, que poden trobar-se combinats en el mateix fragment, 27 són incisa acanalada, 12 plàstica de cordons, 8 impresa i 4 incisa no acanalada. La seva situació majoritària és al coll de les peces o just per sota de la inflexió vora/cos i correspon principalment a colls orlats o amb acanalats horitzontals, si bé la decoració al llavi també és força freqüent (fig. 8, 1 i 2). En canvi, solament hi ha un exemple d'acanalats en una nansa en cinta (fig. 10, 7).

TIPUS DE FRAGMENT		TIPUS DE DECORACIONS				
		INCISA	INCISA ACANAL	PLÀSTICA	IMPRESA	TOTAL
AMB FORMA	VORA	1	2	0	7	10
	BASE	0	1	0	0	1
	COLL	2	12	4	1	19
	CARENA	0	1	0	0	1
	NANSA	0	1	0	0	1
INFORMES		1	10	8	0	19
TOTAL		4	27	12	8	51

TAULA 2 -> RELACIÓ DECORACIÓ AMB TIPUS DE FRAGMENT CERÀMIC

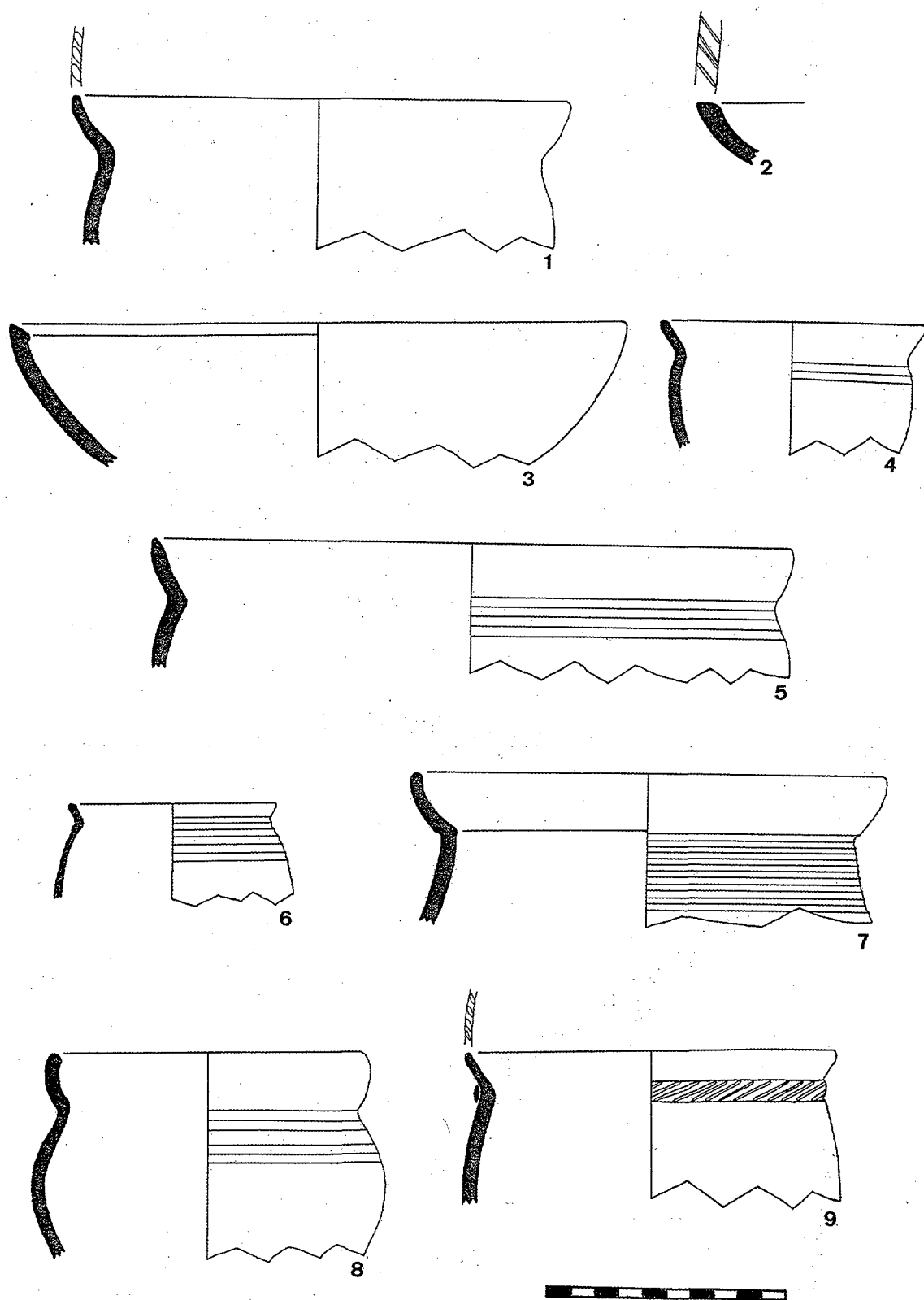

Figura 8. Materials de l'estructura 6.

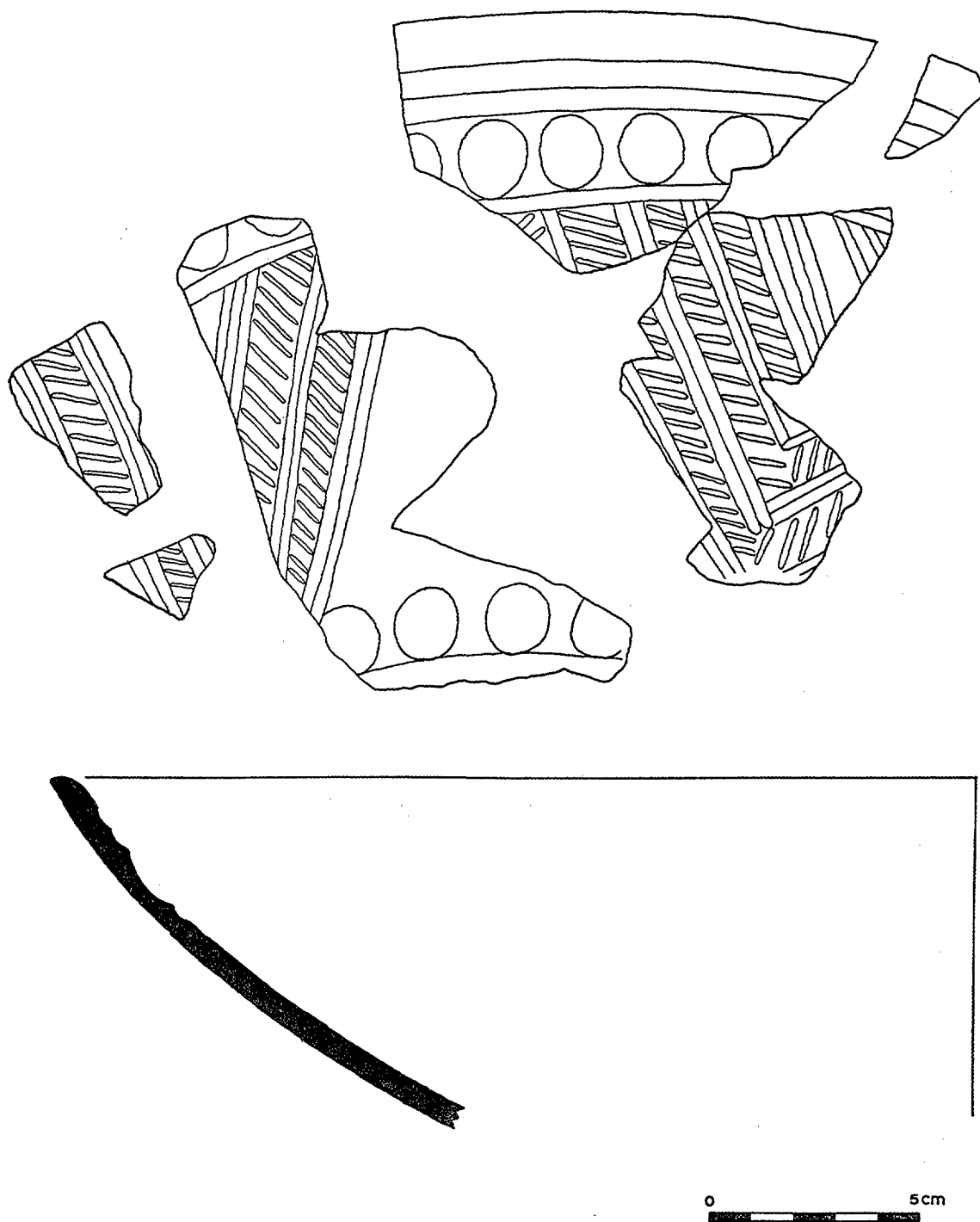

Figura 9. Plat tapadora decorat amb acanalats. Estructura 6.

Si relacionem de manera global la morfologia de les ceràmiques amb les característiques dels motius decoratius, és quan podem establir els seus trets generals. Així es pot esmentar la presència de plats tapadora amb o sense decoració (forma 1), vasos oberts de vora exvasada i cos arrodonit, generalment amb decoració d'acanalats (forma 10), urnes de mida mitjana o gran i de perfil globular o en S amb el coll decorat amb cordons (forma 13) i urnes de coll subcilíndric amb decoració acanalada (forma 16) (PONS, 1984).

Els plats/tapadora, forma 1, es troben representats per 14 restes amb un diàmetre que oscil·la entre els 26/28 cm i els 44 cm. Els llavis són generalment bisellats i de manera ocasional també engruixits o aprimats (fig. 8,3). L'acabat majoritari de les superfícies és allisat, si bé una petita proporció de ceràmiques el presenten brunit. D'entre el minoritari grup amb decoració, destaca un vas que té sobre la superfície interna allisada una bigarrada decoració composta per impressions digitals i acanalats horitzontals i inclinats, decoració que sembla indicar la seva funcionalitat més aviat com a plat (fig. 9). En el cas contrari, tenim un fragment corresponent a una base plana amb decoració acanalada a la superfície externa del fons i part baixa del cos, fet que sembla indicar una funcionalitat més aviat com a tapadora (fig. 10,4).

La forma 10, amb una decoració incisa acanalada disposada de manera horitzontal a la part superior del cos, es troba força representada. Amb un perfil més aviat arrodonit, presenta unes vores de diàmetres reduïts, menors de 15 cm (fig. 8,4) o bé d'altres que indiquen una capacitat força més elevada, com és l'exemple d'un fragment de 29 cm de diàmetre, que solament ha conservat una part reduïda del perfil (fig. 8,5). Associats a fragments amb la vora exvasada i recta (fig. 8,6) o bé a vores exvasades de perfil exterior convex (fig. 8,8), solen tenir la pasta negra, superfícies brunyides o ben allisades i acanalats situats a l'espatlla del vas i disposats en nombre variable de manera paral·lela.

Dos fragments que podrien correspondre a ceràmiques incloses dins la forma 10 presenten un altre tipus de decoració incisa, les incisions amb motiu d'espina de peix. D'aquests dos exemples, un és una resta informe i l'altre un coll força marcat amb la decoració situada al dessota. La reduïda grandària de la ceràmica no proporciona més informació que la zona de la inflexió coll/cos, per la qual cosa la forma general solament es pot suposar (fig. 10,9).

Dins la forma 13, al tipus 13b corresponen les ceràmiques de coll orlat, que presenten un cordó imprès o incís situat al coll de la peça. Les dimensions mitjanes de les ceràmiques solen ser més grans que les del grup anterior, les pastes són sovint bescuitades o de cocció irregular i els acabats allisats. En les urnes de coll orlat es poden donar, a més, les incisions verticals situades pel dessota del cordó (fig. 10,2) o la impressió digital al llavi, tant si la vora és de perfil recte (fig. 8,9) com de perfil exterior convex (fig. 10,1).

Les diverses ceràmiques informes amb decoració plàstica de cordons impresos que formen motius probablement corresponen també a urnes de mida mitjana o gran relacionables amb la forma 13 (fig. 10, 11 i 12).

Solament tenim un cas que es pot incloure dins el grup de ceràmiques amb coll subcilíndric o forma 16. La vora és exvasada amb el perfil exterior convex i el coll presenta un seguit d'acanalats horitzontals (fig. 8, 7).

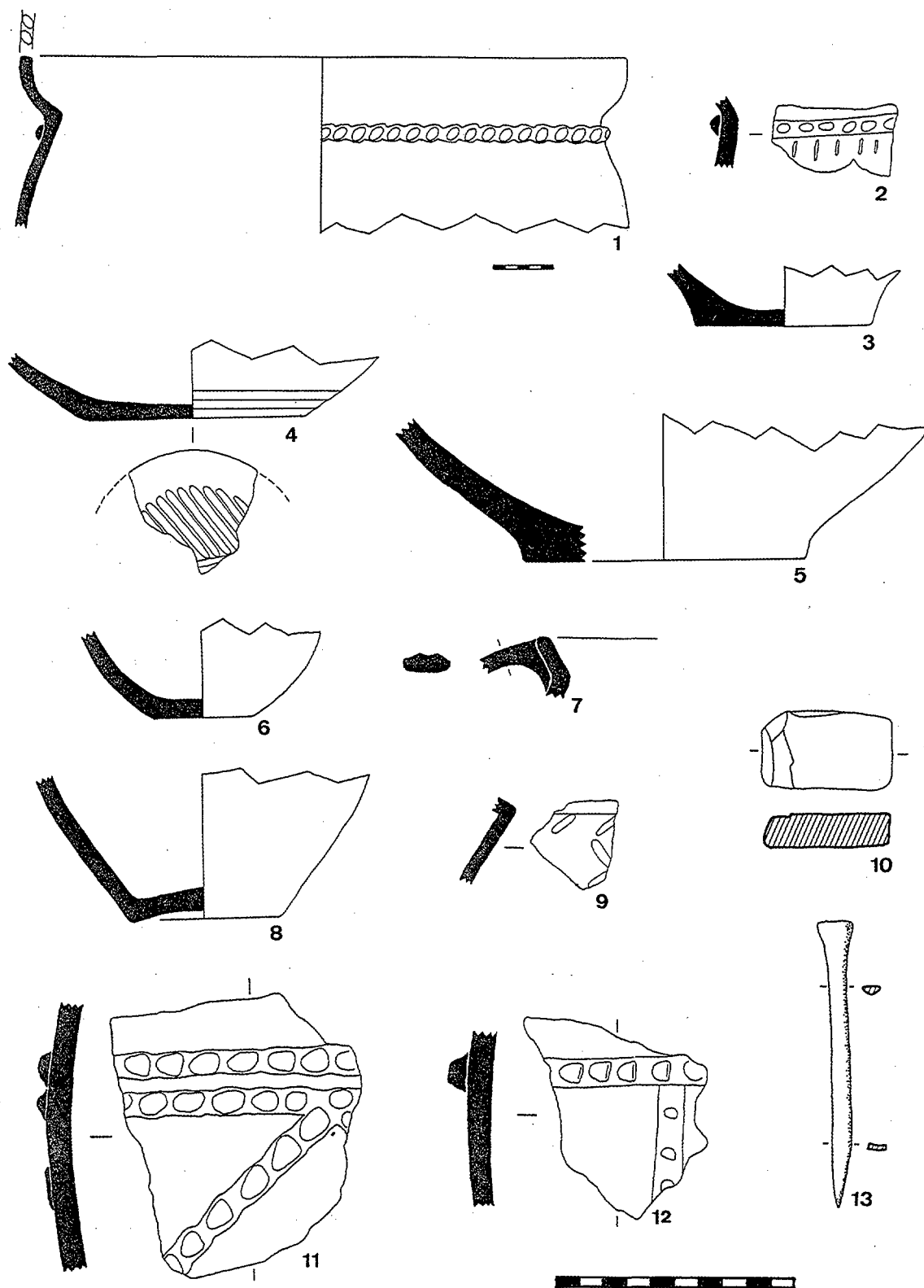

Figura 10. Materials de l'estructura 6.

Indústria lítica: només s'han localitzat dues peces, un fragment de sílex de color gris que va ser recuperat al nivell 2 i una pedra d'esmolador de forma prismàtica de gres vermellós de gra fi (fig. 10,10).

Indústria òssia: s'ha recuperat un punxó de base articular de 119 mm de llargada, molt estilitzat i amb la punta i part del cos polida (fig. 10,13), i una dena discoïdal de petxina de 7 mm de diàmetre exterior, 2.7 mm de diàmetre interior i 1.5 mm de gruix.

Argila cuïta: s'han recuperat un total de 29 fragments d'argiles cuites o alterades pel foc. Tots ells tenen morfologies irregulars i un parell, localitzats al nivell 1, presenten empremtes de tiges vegetals.

Fauna: es van recuperar més de dos-cents fragments d'ossos de fauna i malacologia. Malgrat que no hi ha fet un estudi faunístic, provisionalment es pot indicar l'existència d'ossos de porc, d'ovicaprins, de conill i d'algun carnívor.

D'entre la malacologia, destaca la presència, als nivells 2 i 4, de sis fragments de conques de cefalòpode, probablement sípia.

VALORACIONS GLOBALES

Una vegada comentats el context i les troballes fetes a la Bòbila Roca en els darrers cinquanta anys és el moment d'intentar donar una valoració global a aquest conjunt. Ens trobem davant d'un jaciment complex amb estructures de cronologia diversa, ja que comprèn el neolític mitjà, el bronze final i l'època ibèrica.

Pel que fa al neolític mitjà, les dades que tenim són molt pobres, ja que solament consisteixen en les notícies de la descoberta de nombroses sepultures a l'indret. Les informacions donades pels obrers o pel propietari de la bòbila són vagues i contradictòries, si bé la referència a lloses, ceràmiques o "denes d'oliva" dona certa raó a la hipòtesi d'una necròpolis neolítica. De tota manera, al nostre entendre caldrien noves descobertes per a confirmar aquesta suposició.

La segona fase, inclosa dins els camps d'urnes recents o bronze final III, és la més ben documentada. A aquesta etapa li podem atribuir, amb certesa, tres fosses:

- les números 4 i 6, corresponents a estructures d'emmagatzematge.
- la número 5, una fossa d'uns 10 o 12 metres d'amplada, on s'han detectat indicis de foc i d'una construcció de pedra.

Possiblement, dins el primer grup caldria sumar també les tres sitges que es van descobrir als anys cinquanta i que, malgrat no tenir material, el context, la morfologia i les dimensions apunten a una possible contemporaneïtat.

D'entre les tres estructures recuperades amb material al seu interior i malgrat que cap cerà-

mica ha permès la reconstrucció de formes completes, hem vist que les restes són representatives dels conjunts inclosos dins els Camps d'Urnas Recents o Bronze Final III, situat cronològicament entre el 900/700 aC i subdividit en dos moments: Bronze Final IIIA (900/800 aC) i Bronze Final IIIB (800/700 aC). Si bé la presència de vores exvasades de perfils exteriors convexos podria situar la Bòbila Roca dins la primera fase, la troballa de vasos en forma de cup en dues de les tres estructures reflectiria, contràriament, una certa modernitat, en ser una forma més aviat relacionada amb la fase més moderna dels Camps d'Urnas Recents. La resta de les formes recuperades són característiques de tot el període, si bé s'hi reconeix una certa evolució quant a perfils i decoracions. Aquest seria el cas dels plats tapadora amb o sense decoració, vasos oberts de vora exvasada i cos arrodonit decorats amb acanalats, urnes de coll orlat, tasses carenades amb nanses de cinta i urnes de coll cilíndric i subcilíndric decorades amb acanalats horitzontals.

Així doncs, la troballa d'un fons de cabana i algunes fosses d'emmagatzematge ens permet emetre la hipòtesi que al bronze final III hi hauria a la Bòbila Roca un petit assentament de caire més o menys permanent, tipus poblat. Suposem que els seus pobladors aprofitarien els recursos agrícoles que oferia la plana quaternària on s'assenta el jaciment, amb una economia basada sobretot en la cerealicultura, donada la tipologia de les estructures i el fet que en dues sitges (E-4 i E-6) s'hagin recuperat granes de cereal carbonitzades.

En relació amb la capacitat de les estructures d'emmagatzematge, si observem la taula 3 podem apreciar una capacitat alta, especialment en el cas de les sitges E-4 i E-6.⁽⁷⁾

ESTRUCTURA	VOLUM / m ³	CAPACITAT / KG
Estructura E-1	0'77 m ³	540 kg
Estructura E-2	0'65 m ³	450 kg
Estructura E-4	3'06 m ³	2.140 kg
Estructura E-6	2'06 m ³	1.440 kg
TOTAL CAPACITAT ESTRUCTURES		4.570 kg

TAULA 3 -> CAPACITAT DE LES SITGES

Per poder aproximar-nos al paleoambient de l'època disposem d'un estudi antracològic de carbons de l'excavació de 1994 (E-6) fet per Mª Teresa Ros. S'hi assenyala, per ordre d'importància, la presència pels voltants del jaciment de les espècies vegetals següents: pi blanc, alzina o garric, bruc, aladern, mata o llentiscle, estepa i cirerer de pastor o arboç. Maite Ros formula la hipòtesi que entre el moment d'utilització de la sitja i el moment d'amortització posterior es va produir una certa alteració del paisatge local. La vegetació inicial, en base a alzinars i bosquetons litorals, hauria sofert un procés de degradació que donaria lloc a un paisatge més esclarissat, protagonitzat pel pi blanc i les brolles.

Si relacionem la Bòbila Roca amb altres jaciments propers d'una cronologia situada en el bronze final, cal esmentar una majoria de jaciments localitzats a l'interior de coves, molt pel

damunt dels indrets situats a l'aire lliure. Així, entre les coves es troben el Maset d'en Quadres, dins del mateix terme municipal de Sant Pere de Ribes; Can Sadurní (BLASCO *et alii* 1981-82) i la cova Cassimanya (VEGA, 1972), a Begues; l'Abric de Segarrulls, a Olèrdola (RIPOLL, GIRÓ, 1960-61); la cova de la Font de Sant Llorenç, a Santa Margarida i els Monjos (GIRÓ, 1947-48) i la cova de Sant Llorenç, a Sitges (RAMADA, 1986). En canvi, el nombre de jaciments a l'aire lliure publicats fins al moment és molt reduït, amb el conjunt monumental d'Olèrdola (ÀLVAREZ *et alii* 1991) i la Bòbila Magem, a Vilafranca del Penedès (FERRER, GIRÓ, 1943, p. 197).

Fora dels límits comarcals, coneixem altres jaciments del mateix període que presenten característiques similars al nostre quant a la morfologia de les estructures. Si ens basem en els estudis dels últims anys, tres són els fons de cabana de l'edat del bronze que més s'assemblen amb el de la Bòbila Roca: Can Cortés, a Sant Just Desvern (ROVIRA, PETIT, 1996), de cronologia una mica anterior; Can Bertran, a Cerdanyola del Vallès (FRANCÈS, 1992), i Can Roqueta, a Sabadell (BOQUER *et alii*, 1997). Tots tres de planta de forma oval/rectangular, estructures definides com a possibles llars a l'interior del fons de cabana i forats de pal associats a l'estructura. Can Roqueta, però, és l'únic del conjunt on es dona l'associació de fons de cabana i fosses de diversa morfologia, entre elles estructures d'emmagatzematge.

Finalment resta esmentar la darrera etapa identificada al jaciment, que correspon al segle II abans de Crist. Es tracta de les restes d'una possible estructura d'habitació ibèrica, justificada per l'alineació d'un seguit de pedres que marquen una estructura tancada, de la qual es conserva només la meitat sud. Els murs, que es localitzen al nivell superior de l'estructura 5 com un nivell fundacional, contenen ceràmica ibèrica i d'importació romana. Aquesta estructura és completada per un pis d'habitació de la mateixa època, tot sobreposat a restes de l'hàbitat del bronze final ja comentat.

NOTES

- (1) Les referències a aquestes troballes són pobres i contradictòries, ja que es basen en el testimoni del propietari i dels obrers de la bòbila. En concret, s'esmenten en dos treballs d'Albert Ferrer (1949:68-70 i 1953:38, nota 1) i a la tesi doctoral d'Ana María Muñoz (1965:107).
- (2) L'única referència d'aquesta troballa és el testimoni d'un dels fills del senyor Roca, amb qui vàrem parlar l'any 1978.
- (3) Les úniques fonts que ens parlen d'aquesta estructura són una nota publicada per A. Ferrer (1953:38-39) i la fitxa mecanoscrita del "Catálogo Arqueológico del Panadés" corresponent a la Masia Nova, feta per J. Bellmunt el 19 de febrer de 1956.
- (4) La documentació que posseïm d'aquesta estructura consisteix en una nota publicada per J. Bellmunt (1954:168), la fitxa del "Catálogo Arqueológico del Panadés" feta per ell mateix el 19 de febrer de 1956 i dues fotografies conservades per Ramon Bellmunt.
- (5) L'única referència que tenim és una nota manuscrita de Joan Bellmunt datada el 24 de juny de 1960 i que diu: "També em notifica el propietari que prop de les pedres sortí altra sitja semblant a les dues vistes ja per nosaltres i em digué que tampoc hi sortí res".
- (6) La documentació d'aquesta excavació és nombrosa, ja que disposem de plànols, una quinzena de fotografies i el diari d'excavacions de Joan Bellmunt i Poblet, a més de la fitxa del *Catálogo Arqueológico del Panadés*. Hem d'agrair a Ramon Bellmunt que ens hagi facilitat còpies de tot aquest material inèdit que conserva a casa seva.
- (7) El càlcul de la capacitat de les estructures s'ha fet utilitzant fórmules matemàtiques a partir de les seves dimensions. L'equivalència en pes de cereal s'ha obtingut a partir del coeficient 70 kg/hectolitre.

BIBLIOGRAFIA

- ÀLVAREZ, R.; BATISTA, R.; MOLIST, N.; RÒVIRA, J. (1991). "La muralla del bronze final i època ibèrica d'Olèrdola (Olèrdola, Alt Penedès)". *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple (segles IV-III aC)*. Manresa, 1990. Centre d'Estudis del Bages - Societat Catalana d'Arqueologia. Manresa, 1991, pp. 153-158.
- BELLMUNT, J. (1954). "Nuevo silo en la Masia Nova. Crónica de la Sección Arqueológica". *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*, 5ª época, 1954, tomo II, p. 168. Villanueva y Geltrú.
- BLASCO, A.; EDO, M.; MILLÁN, M.; BLANCH, M. (1981-1982). "La cova de Can Sadurní, una cruïlla de camins". *Pyrenae*, 17-18, 1981-1982, pp. 11-30. Barcelona.
- BOQUER, S.; CARLÚS, X.; FRANCÈS, J.; GONZÁLEZ, P.; PARPAL, A.; VILLAFRUELA, J. (1997). "Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental): Noves dades sobre els establiments de l'edat del bronze i l'edat del ferro al Vallès". *Tribuna d'Arqueologia*, 1995-1996, pp. 77-97. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1997.
- DEDET, B. et PY, M. (1975). "Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc méditerranéen". *Revue Archéologique de Narbonnaise*. Supplément 4. Ed. E. de Boccard. Paris, 1975.
- FERRER, A.; GIRÓ, P. (1943). "La colección prehistórica del Museo de Vilafranca del Panadés". *Ampurias*, V, 1943, pp. 185-240. Barcelona.
- FERRER, A. (1949). "La necròpolis prehistòrica de la Masia Nova". *Pairalia*, vol. I, 1949, pp. 63-85. Vilanova i la Geltrú.
- FERRER, A. (1953). "Hallazgo de un silo en la Masia Nova. Crónica de la Sección Arqueológica". *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*, 5ª época, 1953, tomo I, pp. 38-39. Villanueva y Geltrú.
- FRANCÈS, J. (1992). "La cabana del bronze final de Can Bertran (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)". *Limes*, 2, 1992, pp. 29-41. Cerdanyola del Vallès.
- GIRESE, P. (1965). "Role du continent dans la sédimentation fluviale et cotière de la province de Barcelona". *Notas y comunicaciones del Instituto Geológico y Minero de España*, 80, 1965, pp. 71-84.
- GIRÓ, P. (1947-48). "Nuevos hallazgos arqueológicos en el Panadés". *Ampurias*, IX-X, 1947-48, pp. 253-268. Barcelona.
- Mapa Militar de España*. Hoja 447 (Villanueva y Geltrú), 1:50.000. Instituto Geográfico y Catastral. Madrid, 1952.
- Mapa Geológico de España*. Hoja 447 (Villanueva y Geltrú), 1:50.000. Instituto Geológico y Minero de España, Madrid, 1952.
- MARCET, J. (1930): "Las terrazas del NE de España". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*, 3a época, XXII, 1930, pp. 129-174. Barcelona.
- MARQUÉS, Mª A. et JULIÀ, R. (1987). "Donnés sur l'évolution du litoral dans le nord-est de l'Espagne". *Colloques Internationaux C.N.R.S.: Déplacements des lignes de rivage en Méditerranée d'après les données de l'archéologie*. Aix-en-Provence: 5-7 septembre 1985. Éditions du C.N.R.S. Paris, 1987, pp. 15-23.
- MARTÍN, A.; MIRET, J. (1990). "Un enterrament neolític als Garrofers del torrent de Santa Maria (Vilanova i la Geltrú, Garraf) dins del seu context cultural i cronològic". *Cypsela*, VII, 1990, pp. 49-60. Girona.
- MIRET, J. (1983). "L'època prehistòrica (i V). Arribada dels indoeuropeus". *La Comarca del Garraf*, any I, nº 5, 11 de març de 1983, p. 4. Vilanova i la Geltrú.

- MORMENEO, LL. (1980). "Memòria anual. Secció d'Arqueologia". *Butlletí de la Biblioteca-Museu Balaguer*, sisena època, 1980, pp. 200-203. Vilanova i la Geltrú.
- PONS, E. (1984). *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*. Sèrie Monogràfica núm. 4. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona, 1984.
- RIPOLL, E.; GIRÓ, P. (1960-61). "Descubrimiento de pinturas rupestres en Segarulls (Olèrdola, Barcelona)". *Ampurias*, XXII-XXIII, 1960-61, pp. 251-256. Barcelona.
- RAMADA, X. (1986). "La cova de Sant Llorenç". *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, any X, 37/38, agost/novembre 1986, pp. 1-3. Sitges.
- ROVIRA, J.; PETIT, Mª A. (1997). *La unitat habitacional de Can Cortès (Sant Just Desvern, Barcelonès). Una cabana del Bronze Final a l'antic estuari del riu Llobregat*. Monografies Arqueològiques, VIII. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Barcelona, 1997.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1985). *Los campos de urnas del NE de la Península Ibérica*. Universidad Complutense de Madrid. Madrid, 1985. II tomos.
- SOLÉ SABARIS, L. (1963). "Ensayo de interpretación del cuaternario barcelonés". *Miscelanea Barcinonensis*, 1963, pp. 7-54. Barcelona.
- VEGA, J. de la (1972). "Materiales arqueológicos de la Cova Cassimanya (Begues)". *Mediterrània*, 7, setembre 1972, pp. 1-7 i VII figs. Barcelona.
- VILLALTA, J. F. de; ROSELL, J. (1965). "Una formación turbosa risiense en el subsuelo de Villanueva y Geltrú". *Memorias y comunicaciones del Instituto Jaime Almera*, 2ª serie, t. I, 1965, pp. 93-108. Barcelona.
- VIRELLA, X. (1984). "Orígens arqueològics de Vilanova i la Geltrú". *Aspectes de la nostra història*. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, agost 1984, pp. 5-31. Vilanova i la Geltrú.

ESTUDI BOTÀNIC DE L'AMPLIACIÓ DEL PLA ESPECIAL DE PROTECCIÓ DEL MEDI FÍSIC I DEL PAISATGE DE L'ESPAI NATURAL DEL GARRAF

RESUM

Segona part de l'anàlisi del Parc Natural del Garraf, continuació de l'estudi geològic publicat al número anterior. Anàlisi de les característiques del paisatge vegetal de la zona d'ampliació del P. E. del Garraf als vessants septentrionals dels termes municipals de Sant Pere de Ribes i de Vilanova i la Geltrú, que segueix, a grans trets, les línies generals del poblament botànic i la fisiognomia i característiques de la vegetació de la resta del massís del Garraf als actuals límits del vigent P.E.

ABSTRACT

The second part of an analysis of Garraf's Natural Area as the continuation of the geological survey published in our last issue. An analysis of plant landscape features in the enlargement area of Garraf's PE towards its northern slopes within the municipalities of Sant Pere de Ribes and Vilanova i la Geltrú, which, generally speaking, follows the main guidelines of the botanical population and the physiognomy and features of plants in the rest of Garraf's massif within the boundaries of the PE in force.

INTRODUCCIÓ

El paisatge vegetal de la zona d'ampliació del P. E. del Garraf als vessants septentrionals dels termes municipals de Sant Pere de Ribes i de Vilanova i la Geltrú segueix, a grans trets, les línies generals del poblament botànic i la fisiognomia i característiques de la vegetació de la resta del massís del Garraf als actuals límits del vigent P. E., els quals podríem resumir en els següents aspectes:

- 1- La vegetació mediterrània presenta una escassa variació en les diferents èpoques de l'any. Els arbres, els arbusts i les mates sempre són verds, no perden mai la fulla, són perennifolis. I això, paisatgísticament, és decisiu. Només els prats mediterranis s'agosten i s'assequen durant l'eixut estival i reverdeixen espectacularment durant les pluges primaverals i tardorals. Al sòl de les nostres pinedes i alzinars no escasseja pas la fullaraca. La pinassa, les fulletes rebregades i mortes de les alzines, dels aladerns, arboços, llentiscles, garrics, etc, hi són ben presents. Les plantes perennifòlies renoven llur fullatge de manera gradual i pausada, aparentment inapreciable. Aquest comportament conservador de la nostra vegetació contrasta xocantment amb el paisatge caducifoli de la resta d'Europa. La vegetació mediterrània en el context europeu representa

la premonició de la vegetació subtropical i tropical, amb la qual es troba fortament emparentada. L'explicació es centra en la benignitat de la climatologia mediterrània, ja que les seues temperatures hivernals no exigeixen la tardoral pèrdua foliar i la detenció de la circulació de sava per evitar la mort per congelació. El sòl no es glaça i, per tant, existeix disponibilitat d'aigua líquida per a les arrels durant tot l'hivern. A més, el fet de prescindir de les fulles a l'hivern per tornar-les a elaborar, juntament amb nous branquillons, a la primavera, és un dispendi de matèria i energia tan enorme en un hàbitat de migrats recursos que resulta inviable a la llarga per a la supervivència de les espècies.

- 2- La vegetació mediterrània, però, ha de fer front a un factor limitant poderós: l'ariditat. La manca d'aigua en l'eixut estival i les elevades temperatures ambientals poden deshidratar els vegetals. L'estratègia és ben clara: l'estalvi d'aigua per tots els mitjans possibles. En primer lloc, reduir la mida de les fulles a la mínima expressió, segons el tipus i l'hàbitat de cada planta. En segon terme, recobrint-les amb ceres protectores capaces d'aïllar el limbe foliar de l'exterior (la fulla adquireix una superfície lluent i impermeable). Una tercera estratègia és recórrer a un estat de semimarcescència estival que, en el cas de les estepes, les fa tenir les fulles mig pansides i amb una capacitat de transpiració molt minvada. Altres estratègies són l'acumulació d'aigua als teixits, en els moments favorables, en les plantes suculentas com crespínells i figueres de moro. És per aquestes adaptacions que es classifiquen les plantes mediterrànies de terra baixa com a xeròfits (plantes més o menys eixarredes). Són xeròfits escleròfils les plantes amb fulles planes, dures i encerades (aladerns, arboços, etc.). Es diuen xeròfits malacòfils les plantes amb fulles planes, toves i semimarcescents (estepes). Els xeròfits estenohidres són certes plantes d'indrets especialment àrids que tanquen completament llurs estomes per no perdre aigua; però, com que amb aquesta dràstica mesura també s'impossibilita l'intercanvi de gasos, la planta resta en un estat de latència crític. Les plantes suculentas, rares a la nostra terra baixa, acumulen aigua a la fulla (crespínells, atzavares), a la tija (cladodis de les figueres de moro), o a les arrels. El cas més extrem són els fil·locladis del galzeran (*Ruscus aculeatus*), on les tiges, en certs llocs estratègics, adopten formes de fulletes i les flors i els fruits sembla que surtin del bell mig d'aquestes falses fulletes. La reducció total de la fulla és una estratègia comuna a la terra baixa mediterrània (ginesta), i aleshores és la tija la que serveix per a la funció fotosintètica. La transformació de la fulla en espines, a tall de reducció de la superfície de transpiració i de defensa davant els herbívors, és ben palesa en la gatosa i l'argelaga.
- 3- La lluita química de les plantes davant els herbívors es tradueix en la forta presència d'essències i reïnes a gran part de les plantes de la zona (recordem, entre moltes d'altres, la farigola, l'espígol, el romaní, la sajolida, l'orenga, etc.). Certes reïnes o làtexs, com els de les lleteres, les figueres, etc, intenten fer-les desplaents als herbívors.
- 4- El desenvolupament de sistemes radicals potents, capaços de cercar l'aigua en la profunditat de les esclètxes o fisuram de les roques del subsòl, o bé de desenvolupar sistemes eficaços d'absorció d'aigua quasi retinguda per la capil·laritat del sòl, és una altra característica de la vegetació d'aquesta àrea.

FORMACIONS VEGETALS. COMUNITATS

Com ja s'ha esmentat anteriorment en l'apartat dedicat a la introducció, el factor limitant de la vegetació en la zona mediterrània és l'aigua. Tots els vegetals que creixen espontàniament dintre l'àrea d'estudi han de fer front a un període de sequera estival que pot arribar a ser molt dur. Per tant, la majoria de les plantes presenten adaptacions per evitar pèrdues excessives d'aigua (fulles molt reduïdes, endurides, fins i tot aciculars o esquamiformes, sistemes radiculars molt potents, etc). En general durant aquest període sec, i per les característiques pròpies del clima mediterrani, es determina un creixement molt lent dels vegetals de l'àrea, sobretot dels arbres. Per això no es pot esperar molta producció de fusta en els boscos de l'àrea estudiada. Condició aquesta molt important a tenir en compte en la regeneració natural del bosc després dels incendis forestals.

Els vegetals no se situen un al costat de l'altre per fruit de l'atzar, sinó associats mitjançant seculars experiències d'agrupaments fins a arribar a trobar l'estructura vegetal que millor s'adapta a unes particulars condicions climàtiques, geològiques, edàfiques, altitudinals, etc. I és precisament aquesta estructura concreta, que persisteix al llarg dels inventaris florístics que es realitzen, la que rep el nom de comunitat o associació vegetal.

L'estructura fóra, doncs, paisatge vegetal constituït per comunitats botàniques i, aquestes, per plantes.

Ja hem parlat que el concepte de comunitat botànica no és mai estàtic. Existeix una molt complexa i encara no prou coneguda interacció entre vegetals i medi ambient, vegetals (o associacions) i altres vegetals (o associacions), vegetals i fauna, que determina un equilibri dinàmic entre aquestes comunitats. Variables que s'incorporen o desapareixen, com el creixement o germinació de nous individus, l'incendi forestal i la posterior regeneració, la competència intra i interespecífica entre vegetals per la colonització del medi, la lluita per la llum o l'aprofitament de l'ombra d'altres espècies, etc, són circumstàncies que interactuen a tots els nivells i en diferents mesures incorporant nous estadis d'equilibris dinàmics que fan que les successions vegetals progressin, degenerin, canviïn en suma.

És del tot convenient fer un breu repàs del funcionament de la dinàmica de la vegetació, qüestió capital per comprendre l'actual paisatge vegetal a l'àrea estudiada. Definirem, doncs, el concepte de vegetació potencial o natural com aquelles comunitats vegetals que van existir en un determinat indret abans que la influència humana fes sentir el seu efecte. A aquestes comunitats se'ls anomena comunitats clímax, que representen la màxima adaptació d'un tipus concret de vegetació amb unes condicions determinades de clima i de sòl. Les comunitats clímax són permanents en una zona determinada mentre no en canviïn les condicions ambientals.

D'aquesta manera, les condicions ambientals presents a l'àrea d'estudi permetrien la presència de dues comunitats clímax: l'alzinar mediterrani i la màquia de llentiscle i margalló.

1. Comunitats clímax

- 1.1. Alzinar mediterrani litoral (*Quercetum ilicis gallo-provinciale pistacietosum*). Avui dia no es troben vestigis en l'àrea d'estudi de les dues principals espècies que caracteritzen aquesta associació vegetal: l'alzina i el marfull. Tanmateix, sí que hi són presents, d'una forma força irregular i degradada, la resta d'espècies característiques que l'acompanyen.

Des del punt de vista de vegetació potencial o clímax, i a manca de més dades històriques que ho confirmin, l'alzinar mediterrani, en la zona d'estudi, ocuparia totes les vessants N de les muntanyes de l'àrea, igual que probablement els talwegs o lleres de les valls, ocupats avui molt sovint per l'agricultura, i més recentment, en certs indrets, per alguna urbanització il·legal.

L'alzinar és la comunitat forestal típica de les zones amb clima mediterrani litoral, i se suposa que ocupava una gran extensió abans de la intervenció humana generalitzada en tot el territori al llarg de molts segles. Es tracta d'un bosc de fulla perenne i dura amb sotabosc ric en espècies arbustives també de fulla endurida. En realitat es tracta d'un sotabosc netament subtropical, que en estat natural i no degradat és densíssim i impenetrable. És per tot això una comunitat que en estat natural és molt densa i compactada per l'aclaparadora presència de tota una sèrie d'arbusts i de lianes, quasi totalment de fulla perenne i que crea un microclima d'ombra i humitat molt acusades. Per això és, excepte en sequeres molt severes, bastant resistent als incendis forestals.

El seu creixement és bastant limitat, i es calcula que podria proporcionar a l'àrea d'estudi una productivitat mitjana molt baixa: una tona/hectàrea de fusta cada any. Tanmateix, i a causa de la implantació secular dels conreus (principalment vinyes en aterassaments de vessants muntanyoses), als incendis forestals i a les estassades excessives per obtenir llenya domèstica o industrial i carbó vegetal, aquest bosc ha desaparegut quasi totalment de l'àrea. Ja hem esmentat que l'alzina i el marfull no es troben en tota l'àrea d'ampliació del P. E., però sí que ho fan la resta d'espècies característiques acompanyants.

El seu lloc ha estat ocupat per pinedes (que no formen bosc) de pi blanc (*Pinus halepensis*), que és un arbre oportunista i amb certa capacitat invasora. Els alzinars que resten es troben molt propers a l'àrea d'ampliació del P. E., concretament en les capçaleres N d'alguns entrants de la vall fluvial del riu Foix, molt a prop de l'ermita de Lourdes. La resta d'alzinars, un xic més allunyats, es troben en la gran massa forestal de la riba dreta de l'embassament del Foix, en forma de pinedes de pi blanc on comencen a prosperar moltes alzines barrejades.

En el mapa de vegetació no s'ha fet constar el domini potencial o climàtic de l'alzinar en l'àrea d'ampliació del P. E., a causa de la impossibilitat actual de determinar el seu abast per manca de dades i investigacions botàniques i paleolinològiques.

La seva constitució per estrats és la següent:

ESTRAT ARBORI, constituït per l'alzina (*Quercus ilex ssp. ilex*) com a únic representant, encara que es poden trobar alguns pins. Recordem, però, que aquesta espècie ha desaparegut de

l'àrea d'ampliació del P. E. En bon estat de conservació pot assolir una alçada de 10-15 m i un grau de recobriment del 75 al 100%.

ESTRAT ARBUSTIU SUPERIOR, amb tendència laurifòlia i constituït per alguns arbusts i lianes mediterrànies. Les principals espècies són: el marfull (*Viburnum tinus*), també desaparegut de l'àrea d'ampliació del P. E., els aladerns —l'aladern fals (*Phillyrea media*) i l'aladern (*Rhamnus alaternus*)—, l'arboç (*Arbutus unedo*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el bruc boal (*Erica arborea*), el matabou (*Bupleurum fruticosum*), el ginestó (*Osyris alba*), i, entre les lianes, el lligabosc (*Lonicera implexa*), l'englantina (*Rosa sempervirens*), la ridorta o vidiella (*Clematis flammula*), l'arítjol (*Smilax aspera*), etc.

ESTRAT ARBUSTIU I LIANOIDE BAIX, format pel galzeran o boix marí (*Ruscus aculeatus*) i les petites lianes com l'esparreguera (*Asparagus acutifolius*) i la roja (*Rubia peregrina*).

ESTRAT HERBACI, constituït per la falzia negra (*Asplenium adiantum-nigrum ssp. onopteris*), el camedris (*Teucrium chamaedrys*), l'heura (*Hedera helix*), la viola boscana (*Viola alba*), càrex (*Carex halleriana*), etc.

ESTRAT MUSCINAL, constituït per diferents espècies, entre les quals destaca la *Scleropodium purum*, etc.

En les restes d'alzinars propers a l'àrea d'ampliació del P. E. és de destacar la introducció d'algunes espècies d'ambients medioeuropeus i atlàntics, més pròpies de muntanya mitjana, com són el grèvol (*Ilex aquifolium*) i d'altres espècies submediterrànies, com el boix (*Buxus sempervirens*). L'esbarzer típic, en certes contrades, és substituït per altres espècies septentrionals com l'aranyoner (*Prunus spinosa*) i els rosers silvestres. El corner (*Amelanchier ovalis*) fa acte de presència en molts indrets.

- 1.2. Màquia de garric i margalló (*Quercus-lentiscetum*). Es tracta de l'altra comunitat clímax de l'àrea que ocupa les vessants S de les muntanyes i les àrees planes més seques. Aquesta comunitat és característica de sòls calcaris d'ambients secs. És una bosquina, un bosc baix de l'alçada d'una persona distribuït en forma de grans coixinets pel rocam. Es tracta d'una comunitat enormement malmesa de la qual no ens resten, malgrat la dilatada cobertura teòrica dels seus dominis climàtics, més que retalls esparsos. La seva estructura i composició bàsiques són les següents:

ESTRAT ARBUSTIU, que pot assolir una alçada d'entre 1 i 2 metres, amb un grau de recobriment del 100% de terreny. La seva composició en espècies és la següent: llentiscle o mata (*Pistacia lentiscus*), garric o coscoll (*Quercus coccifera*), una palmera de petites dimensions —el margalló o bargalló (*Chamaerops humilis*), d'afinitat tropical—; arçot (*Rhamnus lycioides*), ullastre (*Olea europaea var. sylvestris*), garrofer (*Ceratonia siliqua*), arítjol (*Smilax aspera*), roja (*Rubia peregrina*), esparreguera (*Asparagus acutifolius*), bruc d'hivern (*Erica multiflora*), càdec (*Juniperus oxycedrus*), etc.

ESTRAT HERBACI, format principalment pel llistó (*Brachypodium retusum*), el càrex (*Carex halleriana*), etc.

Veiem, per tant, que a la nostra màquia d'arbusts perennifolis, escleròfils i de fulla petita hi ha una dominància aclaparadora del llentiscle, del garric i del margalló com a tret més acusat a primer cop d'ull. Tampoc és excepcional la presència d'algun pi blanc (*Pinus halepensis*) escadusser. També és curiós que les plantes lianoides pròpies d'aquesta màquia (roja, arítjol i encara alguna altra) solen disposar-se superficialment, tot recorrent la massa per fora, sense travessar gens l'espai interior.

En l'actualitat, també és molt difícil trobar una localitat dintre l'àrea d'ampliació del P. E. que representi una autèntica màquia. Hi ha, en canvi, moltes zones on el margalló es barreja amb el sotabosc de les pinedes i amb les garrigues i les brolles.

L'home, amb el seu ús i abús continuat del medi natural, ha provocat que aquestes comunitats clímax hagin desaparegut quasi totalment. És per aquesta raó que, en substitució d'aquestes comunitats clímax fins ara esmentades, han aparegut unes comunitats secundàries de degradació.

2. Comunitats secundàries

Són transitòries i van canviant i substituïnt-se les unes a les altres en funció de la pressió externa a què siguin sotmeses.

Apareix ací el concepte de successió de comunitats vegetals, que es poden encaminar cap a l'allunyament ràpid de la comunitat clímax (successió de degradació) o cap a la recuperació molt lenta d'aquesta (successió de reconstitució).

La successió de degradació a la zona d'ampliació del P. E. comença a partir o bé de l'alzinar o bé de la màquia, segons l'indret que es tracti originàriament. En el cas de l'alzinar a la nostra àrea d'ampliació del P. E. es fa ben difícil diferenciar la degradació d'aquest respecte a la de la màquia, puix que no tenim prou dades botàniques que ens permetin establir on i fins a quins llocs s'estenia l'originari alzinar en aquesta àrea.

La destrucció d'aquestes comunitats (alzinar i màquia) comporta l'aparició de la garriga (en el cas de l'alzinar), comunitat arbustiva baixa, punxent i impenetrable, formada sobretot pel garric o coscoll (*Quercus coccifera*). Una posterior aclarida de la garriga per diverses causes (pastoreig, estassada, incendi, etc) comporta l'aparició de les brolles calcícoles de romaní i bruc d'hivern. A la mateixa situació s'arriba quan s'incendia la garriga, però d'una manera més lenta, ja que la garriga té molta capacitat de rebrot. Ara bé, si la pressió de la ramaderia és molt forta a la zona després de l'incendi (provocat o no per afavorir l'aparició de pastura i d'herbes tendres), l'aparició de la brolla esdevé inevitable. Hem d'assenyalar també que la garriga és de difícil combustió i, per tant, podríem pensar que els incendis de garrigues solen ésser provocats directament o indirectament. No és el cas, doncs, d'aquells incendis tan freqüents de pinedes que s'estenen a les garrigues més pròximes o contigües.

- 2.1. La garriga (*Quercetum cocciferae*). És una comunitat arbustiva baixa (0,5-1,5 m d'alçada), densa, que arriba a recobrir el 100% de la superfície del terreny, punxent i impenetrable, on domina clarament una espècie: el garric o coscoll (*Quercus coccifera*).

La garriga apareix sempre a partir de la degradació de l'alzinar litoral (a la nostra zona), del qual, en èpoques remotes sense alteració humana, devia constituir el mantell marginal del bosc d'alzines, a manera de cinyell o sanefa que feia el trànsit entre l'alzinar i d'altres comunitats vegetals més obertes.

La composició i estructura d'aquesta comunitat és la següent:

ESTRAT ARBUSTIU I LIANOIDE, format pel garric o coscoll (*Quercus coccifera*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el matapoll (*Daphne gnidium*), la roja (*Rubia peregrina*) i l'aríjol (*Smilax aspera*), entre d'altres.

ESTRAT HERBACI, format principalment per la lleteresa (*Euphorbia characias*), el llistó (*Brachypodium retusum*), el camedri (*Teucrium chamaedrys*) i el càrex (*Carex halleriana*), etc.

En realitat aquest estrat herbaci és molt pobre, i només sobresurt el llistó, tot i que rarament fructifica dintre de la garriga. L'explicació es troba en l'excessiu atapeïment i densitat del garric, que projecta massa ombra damunt l'estrat herbaci.

A la zona d'ampliació més muntanyosa del P. E., és força comuna una varietat de garriga coneguda amb el nom de garriga amb romaní (*Quercetum cocciferae rosmarinetosum*), que s'enriqueix en espècies més pròpies de les brolles calcícoles, tals com el romaní (*Rosmarinus officinalis*), el bruc d'hivern (*Erica multiflora*), la botja groga (*Bupleurum frutescens*) i la jonça (*Aphyllantes monspeliensis*), etc.

- 2.2. La brolla calcícola litoral de romaní i bruc d'hivern (*Rosmarino-Ericion*). Tot i que teòricament provenen de la degradació més difosa dels alzinars litorals calcaris, també substitueixen màquies degradades.

Es tracta d'una comunitat arbustiva d'ambient sec i de preferència calcària, on sobresurt la presència del romaní (*Rosmarinus officinalis*) i del bruc d'hivern (*Erica multiflora*).

La seva presència és freqüent en tota l'àrea d'ampliació del P. E.

La varietat de brolla que correspon a la nostra àrea és la brolla de romaní i bruc d'hivern amb esteperola (*Anthyllido-Cistetum clusii*), que juga un paper predominant en les àrees degradades abans ocupades per la màquia de garric i margalló. És la brolla per antonomàsia del litoral calcari al sud de Barcelona i fins a Alacant. Es caracteritza per tractar-se d'una brolla termòfila que no vol perdre l'atemperament hivernal del contacte pròxim amb la Mediterrània. Les espècies que la formen són molt riques en essències volàtils, oleaginoses i combustibles. Aquesta característica determina un alt risc d'incendi i un grau elevat d'inestabilitat d'aquesta comunitat. La seva destrucció reiterada (per incendis continuats, o ramaderia

intensiva, etc) comporta normalment una pèrdua notable de sòl per erosió pluvial que facilita la instauració de diversos tipus de prats secs mediterranis, que més endavant tractarem.

La composició i estructura d'aquesta brolla amb esteperola rarament ultrapassa els 0,5-1 m d'alçària i el 70-90% de recobriment del terreny, i les espècies que la componen són:

ESTRAT ARBUSTIU I SUBARBUSTIU, dominat pel romani (*Rosmarinus officinalis*) i les següents espècies: bruc d'hivern (*Erica multiflora*), albada (*Anthyllis cytisoides*), esteperola (*Cistus clusii*), foixarda (*Globularia alypum*), romer blanc (*Helianthemum syriacum*), diverses fumanes (*Fumana laevipes*, *F. ericoides* ssp. *spachii*, *F. thymifolia*), farigola (*Thymus vulgaris*), botja d'escombres (*Dorycnium pentaphyllum*), gatosa (*Ulex parviflorus*) i tuferola (*Helianthemum marifolium*), etc.

ESTRAT HERBACI, format pel llistó (*Brachypodium retusum*), la centàurea linifòlia (*Centaurea linifolia*), l'avena de brolla (*Avena bromoides*), la sanadella (*Stipa juncea*), l'argirolobi (*Argyrolobium linneanum*), etc.

L'aspecte general d'aquesta comunitat botànica és la d'un conjunt de plantes relativament esclarissat, poc compacte, i on sobresurt la dominància del romani sobre la resta, accentuat aquest fet per la gran semblança entre aquest i l'esteperola, que també forma part d'aquesta comunitat. Excepte en el període més acusat d'eixut estival, la resta de l'any sempre trobem algunes plantes florides.

2.3. Els prats eixuts i pradells terofítics mediterranis (*Thero-Brachypodium*)

Són les comunitats herbàcies pròpies del país dels alzinars litorals mediterranis. Així mateix, al país de les màquies litorals les condicions generals es mantenen i per això també apareixen aquestes comunitats.

En aquestes comunitats continuen preponderant les plantes terofítics i geofítics, més o menys dominades per gramínies però sense esdevenir gramenets típics.

Si les condicions d'ariditat o la degradació s'accentuen, aquestes comunitats es fan molt esclarissades i solen esdevenir simples erms, dominats per espècies de fulla prima o petita.

Es desenvolupen sobre sòls poc profunds, eixuts, però amb un mínim d'elements nutritius. Donada la preponderància de la gramínia, fina i molt ramificada, anomenada llistó (*Brachypodium retusum*), un bon nombre d'aquests prats secs mediterranis reben el nom genèric de llistonars.

Aquestes comunitats herbàcies (amb herbetes de molt diversa mena, dels grups més diversos), els prats eixuts mediterranis, només es consideren clímax o vegetació estable en certs racons força especials, generalment llocs amb poca terra o sòl especialment ingrat. L'acció secular de l'home en la nostra zona d'ampliació del P. E. ha fet canviar sensiblement aquest panorama.

L'anorreament o destrucció sistemàtica de l'alzinar i la màquia, fins i tot de les pròpies comunitats secundàries com ara la garriga o les brolles, ha fet corrent trobar-ne prats eixuts i fenassars remarcablement estesos en un territori al qual, de natural, no li pertocava.

Cal esmentar aquí que aquests prats secs mediterranis no es poden comparar, ni de bon tros, amb els típics prats humits de les terres del nord. Aquests nostres no arriben mai o quasi mai a formar una catifa de gespa arranada i atapeïda, ni molt menys a constituir un herbei propi de prats dalladors d'alta muntanya. Els nostres prats són força esclarissats i hi dominen les herbes anuals, els anomenats teròfits.

El cicle anual d'un prat eixut mediterrani a casa nostra s'esdevé de la següent manera: la germinació i la rebrotada es produeixen al llarg de les abundoses pluges tardorals, de forma que a l'hivern el prat sec mediterrani es troba en plena ufanosa verdor i creixença, allò que podríem anomenar la plenitud vegetativa, tanmateix sense atènyer cap gran densitat, tot i que ofereix un aspecte prou tendre i ric. Al llarg de la primavera es produeix la florida del prat, poc espectacular, ja que es troba dominat per les gramínies de flors gairebé invisibles. Les pluges primaverals, generalment menys generoses que les tardorals, afavoreixen la granada o fructificació del prat. Finalment, l'entrada de l'estiu produeix la marcescència del prat i l'agostament daurat de les nombroses herbes. És el moment en el qual l'alçada de les plantes és mínima i el prat presenta un aspecte lamentable, amb poca protecció damunt un sòl molt sec, exposat a la important erosió de les torrencials pluges tardorals, moment en el qual es renova i torna a començar el cicle.

Tot i que les gramínies arriben a dominar no ho fan mai en la proporció dels prats rasos alpins, per exemple. Això no obstant, alguns d'aquests prats secs mediterranis es classifiquen com a gramenets.

2.3.1. El llistonar típic (*Phlomido-Brachypodium retusi*). És el més estès dels prats terofítics en el domini climàtic de l'alzinar sobre sòls calcaris, poc profunds i secs.

La seva estructura i composició és la següent:

ESTRAT HERBACI (I SUBARBUSTIU), amb una alçada d'entre 5-15 cm i un recobriment del 70 al 90% del terreny, format per les següents espècies: llistó (*Brachypodium retusum*), que esdevé clarament dominant, salvió blener (*Phlomis lychnitis*), corretjola rogenca (*Convolvulus althaeoides*), farigola (*Thymus vulgaris*), dactilis (*Dactylis glomerata*), eufòrbia exigua (*Euphorbia exigua*) i tot un seguit de petites plantes, generalment teròfits, com *Vulpia ciliata*, *Medicago minima*, *Micropus erectus*, *Bupleurum baldense*, *Arenaria serpyllifolia*, *Scleropoa rigida*, *Asperula aristata*, *Argyrobolium zanonii*, *Festuca ovina*, *Sedum sediforme*, *Sherardia arvensis*, *Althaea hirsuta*, *Filago germanica*, *Linum strictum*, *Valantia muralis*, *Koeleria vallesiana*, *Ononis minutissima*, *Fumana procumbens*, *Teucrium chamaedrys*, *Asterolinon limum-stellatum*, etc.

Pràcticament, però, la presència del llistó i del salvió blener constitueix el gruix de la massa de la comunitat, i més si tenim en compte que són espècies perennes.

Aquest llistonar típic se sol fer en replanets o en paratges plans, i es desenvolupa malament en llocs inclinats, ja que les llavors són arrossegades per les pluges abans que aconseguixin retenir-se i arrelar.

2.4. Els gramenets eixuts o subhumits (*Brachypodietalia phoenicoidis*)

Es dona en indrets mediterranis subhumits o discretament eixuts, on el llistonar típic anterior és substituït per comunitat d'herbes predominantment perennes, majoritàriament gramínies. En l'àrea d'ampliació del P. E. es donen sobre sòls profunds i rics, habitualment en planes de conreu en guaret o abandonades.

Existeixen dos tipus de gramenets eixuts: el prat sabanoide d'albellatge (*Hyparrhenietum hirta-pubescenti*) i el fenassar típic (*Brachypodietum phoenicoidis*).

- 2.4.1. El prat sabanoide d'albellatge (*Hyparrhenietum hirta-pubescentis*). Recorda, amb petita talla, els immensos gramenets sabanoides africans. S'estructura en dues capes ben diferenciades: un estrat herbaci alt, dominat per l'albellatge (*Hyparrhenia hirta*), i un estrat herbaci baix dominat pel llistó (*Brachypodium retusum*). El nom de la comunitat li esdevé escaient, ja que l'albellatge o fenal de bou (*Hyparrhenia hirta*) és tanmateix una planta d'ampla distribució africana present en les grans comunitats graminoides del continent veí. A Europa, però, es distribueix als territoris més meridionals.

L'estructura i composició és la següent:

ESTRAT HERBACI ALT, d'uns 60-100 (150) cm d'alçada, i un 70-90% de recobriment del terreny, compost per l'albellatge (*Hyparrhenia hirta*), el fonoll (*Foeniculum vulgare*), la ruda (*Ruta chalepensis*), el trèvol pudent (*Psoralea bituminosa*) i la ginesta (*Spartium junceum*).

ESTRAT HERBACI BAIX, d'uns 15-30 cm d'alçada, i un recobriment del 30 al 50% del terreny, format pel llistó (*Brachypodium retusum*), la corretjola rogenca (*Convolvulus althaeoides*), el veçó (*Lathyrus articulatus*), els petadors (*Anthyllis tetraphylla*), l'herba d'eruga (*Scorpiurus subvillosa*), l'albellatge contort (*Heteropogon contortus*), la cosconilla (*Reichardia picroides*), la carlina corimbosa (*Carlina corymbosa*), la llengua de bou (*Echium vulgare*), l'herba d'olives (*Satureja graeca*), l'ullastre de frare (*Phagnalon saxatile*), l'espunyidera blanca (*Gallium mollugo*), el leontodon (*Leontodon nudicaulis ssp. rothis*), el melgó (*Medicago minima*), el panical (*Eryngium campestre*), el lletsó (*Sonchus tenerrimus*), els caps-blancs (*Alyssum maritimum*), les eufòrbies (*Euphorbia segetalis*, *E. serrata*), el crespínell (*Sedum sediforme*) i la bràcera (*Centaurea aspera*), etc.

L'albellatge, que és perenne, arriba a verdejar les tiges quan arriba l'època de les pluges, malgrat que conserva durant la resta de l'any el típic color daurat, de blat madur.

El prat sabanoide d'albellatge es dona tant sobre sòls calcaris com silícics. És una comunitat termòfila, capaç fins i tot de suportar altes temperatures, però que defuig l'aridesa. Per

aquestes raons es localitza preferentment als solells litorals mediterranis, i preferiblement sobre sòls anomenats Rotlehm pels edafòlegs (sòls que a l'àrea mediterrània tenen un caràcter sovint relictual), de certa similitud amb els sòls dels països tropicals.

La presència d'aquest prat d'albellatge va molt lligada a la pressió de pastura, sobretot de cabres. Quan aquesta cessa és substituïda en pocs anys per una brolla més o menys densa. Aquesta és la raó principal per la qual en l'àrea d'ampliació del P. E. n'apareixen fragments esplèndids però de localització variable en el temps, segons els capricis de la pastura. De fet, quan la ginesta comença a aparèixer, tot i que constantment brostejada per les cabres, és l'avís proper que el prat d'albellatge passarà aviat a l'estatge superior de la brolla.

2.4.2. El fenassar típic (*Brachypodium phoenicoides*). Es tracta d'un altre gramenet esponerós, pobre en teròfits, i amb tendències europees (i no ressonàncies tropicals com en els casos anteriors). Aquí domina el fenàs de marge (*Brachypodium phoenicoides*), d'on deriva el nom genèric de la comunitat: fenassar.

L'estructura i la composició típica és la següent:

ESTRAT HERBACI, d'uns 40 a 80 cm d'alçària i un 80 a 100% de recobriment del terreny, amb una dominància aclaparadora del fenàs de marge, ja que les altres espècies no fan més que acompanyar-lo. La composició queda com segueix: fenàs de marge (*Brachypodium phoenicoides*), fonoll (*Foeniculum vulgare*), espunyidera blanca (*Gallium mollugo*), plantatge de fulla estreta (*Plantago lanceolata*), bracera (*Centaurea aspera*), cap-roig (*Crepis vesicaria ssp. taraxacifolia*), dactilis (*Dactylis glomerata*), escabiosa (*Scabiosa atropurpurea ssp. maritima*), panical (*Eryngium campestre*), pastanaga borda (*Daucus carota*), corretjoles (*Convolvulus arvensis*, *C. althaeoides*), pimpinella (*Sanguisorba minor*), carlina corimbosa (*Carlina corymbosa*), etc.

A causa de la ja anomenada dominància del fenàs de marge, aquest gramenet és força dens i atapeït, i més o menys verd durant tot l'any. El fenassar típic es dona en el domini climàtic de l'alzinar litoral mediterrani i no apareix en el domini de la màquia. El seu hàbitat preferit es troba entre els talussos i marges que resten entre els conreus, i fisiognòmicament arriba a caracteritzar botànicament aquests racons de l'àrea d'ampliació del P. E.

3. Les pinedes secundàries

No hi ha dubte que la vegetació forestal de l'àrea d'ampliació del P. E. és fonamentalment constituïda per pinedes. Hauríem de diferenciar bé, però, bosc de pineda, quasi sinònims per a la població en general. La mateixa observació popular ens portaria al fet que el bosc autòcton, l'alzinar litoral, escasseja, fins i tot ha desaparegut en l'actualitat físicament del paisatge vegetal de l'àrea d'ampliació del P. E., tot i que afortunadament queden restes identificatives de la seva antiga ocupació en base a la presència de part de les plantes acompanyants. En canvi, les pinedes proliferen per arreu, massa potser. Això és cert, però no n'és menys que la majoria d'aquestes pinedes litorals són boscos secundaris que han prosperat en l'absència de l'alzinar, o fins i tot la màquia, quan l'acció secular de l'home ha fet desaparèixer el bosc autòcton.

El bosc crea una ombra densa i un microclima adient al seu interior, que fora de l'època de l'eixut estival és humit.

La pineda litoral mediterrània, sobretot la formada pel pi blanc (*Pinus halepensis*), es considera una brolla arbrada. Es tracta d'un sotabosc arbustiu o brolla recoberta per un estrat arbori de pins que, localment, pot arribar ésser dens. És, per tant, una comunitat secundària i, en principi, transitòria.

Sota l'ombra del pi blanc podem trobar comunitats molt diverses, fins i tot en un espai ben reduït: de fet, qualsevol etapa de la successió reconstitutiva de l'alzinar o màquia primigènia. El pi és només una planta més damunt una brolla, un fenassar, etc, tot i que el seu port arbori destaquï i desorienti. L'ombra que projecta el pi al pic de l'estiu és calorosa, gens acollidora i fins i tot eixordadora amb el martellant cant de les cigales. No projecta, doncs, una ombra sòlida com ho fan els arbres típics dels boscos.

El pi blanc a la terra baixa mediterrània és una espècie molt tolerant, capaç de viure damunt sòls poc profunds i fins i tot entre rocam fissurat. Sobreviu en ambients clarament eixuts, creix molt de pressa i la seva taxa de reproducció és elevada. A la llarga, però, no pot competir amb èxit quan rebrota o germina el bosc autòcton, d'ombra potent, ja que el seu heliofilisme no li ho permet. Seran els grans arbusts de la màquia i de l'alzinar i les mateixes alzines qui, en lent creixement però amb vigoria, acabaran foragitant-los, de manera que es veuran constrets a ocupar els llocs marginals que el bosc autòcton no pot colonitzar (esqueis, codines, carenes ventoses, relleixos de cingle, etc).

Cal tenir en compte, però, que si per qualsevol circumstància el bosc autòcton remet, aleshores s'estenen les pinedes amb gran rapidesa pels llocs d'on abans havien estat desplaçades.

Les tales dràstiques, els incendis forestals massa consecutius, la pressió ramadera excessiva sovintegen massa al país litoral i la pineda s'expandeix força. Existeix una clara actitud oportunista de la pineda en relació amb la degradació del bosc autòcton.

A més, els pins disposen d'un recurs sorprenent per evitar que l'alzinar l'acabi engolint: el foc forestal. El pi és una espècie pirofítica, com les brolles d'estepes. La mínima quantitat d'aigua que contenen, les fulles aciculars, la combustibilitat de la pinassa que produeixen, la reïna inflamable que conté i les pinyes que esclaten sorollosament en contacte amb el foc dispersen un gran nombre de llavors alades, el converteixen en una font potencial de foc. L'incendi, si es produeix, crema de pressa i progressa gràcies als abundosos pins. Amb ell desapareixen les plàntules que feien lentament avançar cap a la recuperació el bosc primitiu.

En resum, la característica ecològica més important d'aquesta comunitat és el seu pirofitisme, ço és, la utilització del foc com a eina de competència en relació amb les altres espècies vegetals que conformen la pineda. Els pins afavoreixen el foc per la seva pròpia constitució (de la qual ja hem parlat), ja que són les plantes que suporten millor el pas de l'incendi i que tenen més facilitat per colonitzar l'espai del terreny cremat.

BIBLIOGRAFIA

- BECH, J. "Sinopsi dels sòls dels Països Catalans". *But. Ins. Cat. His. Nat.*, 40:31-44. Barcelona.
- BOLÒS, A. y O. DE (1950). *Vegetación de las comarcas barcelonesas*. Inst. Esp. Est. Mediter. Barcelona.
- BOLÒS, O. DE (1954bis). *Essai sur la distribution géographique des climax dans la Catalogne*. Vegetatio, V. Den Haag.
- BOLÒS, O. de (1954ter). "Les étages altitudinaux dans la partie septentrionale des chaînes littorales catalanes". Com. VIII Congr. Intern. Bot., sect. 7. París.
- BOLÒS, O. de (1957bis). *Les zones de vegetació de Catalunya*. I.E.C. Soc. Cat. Geogr. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1958). "Sòl i vegetació", in *Geografia de Catalunya*, I:225-266- Ed. Aedos. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1962). *El paisaje vegetal barcelonés*. Fac. Fil. Letr. Univ. Barcelona. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1967). "Comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral situadas entre los ríos Llobregat y Segura". Mem. R. Acad. Cien. Art. Bar.: XXXVIII(1). Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1975ter). "Assaig sobre la terminologia geogràfica dels Països Catalans". *Miscel·lània Pau Vila*: 137-143. Soc. Cat. Geogr. Barcelona.
- BOLÒS, O. de (1979ter). "Els sòls i la vegetació dels Països Catalans" in *Geografia física dels Països Catalans*: 107-158. Ketres Editora. Barcelona.
- BRAUN-BLANQUET, J. et BOLÒS, O. de (1950). *Aperçu des groupements végétaux del montagnes tarra-gonaises*. Collect. Bot., II(III): 303-342. Com. SIGMA, 106. Barcelona.
- CARDONA, M.A. (1973). "Observaciones sobre dinámica de algunas comunidades de la serie evolutiva del encinar". Act. Geobot. Barc., 7. Barcelona.
- CADEVALL, J. *Flora de Catalunya*. (1913-1937). Barcelona.
- CEBALLOS, L. et al. (1966). *Mapa forestal de España (1:400.000)*. Dirección General de Montes, Caza y Pesca Fluvial. Ministerio de Agricultura. Madrid.
- FOLCH I GUILLÈN, R. (1975). *El incendio forestal, fenómeno biológico*. Novatecnia, 4:41-54. Barcelona.
- FOLCH I GUILLÈN, R.; CERVERA, M. (1979). *Dominis de vegetació als Països Catalans* (mapa 1:1.000.000). Fundació Roca i Galés. Barcelona.
- FOLCH I GUILLÈN, R. ed. (1976). *Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans*. Mem. Inst. Cat. Hist. Nat., 9. Ed. Barcino. Barcelona.
- LAPRAZ, G. (1966bis). *Le massif de Garraf: étude phytosociologique*. Proc. Verb. Soc. Scien. Phys. Nat.: 83-193 (+ carta). Bordeaux.
- LLOPIS LLADÓ, N.; BORRÀS XAVIER, J. (1975). *Guia Cartogràfica Garraf-La Novella-Eramprunyà*. Ed. Alpina. Granollers.
- MASCLANS, F. (1954). *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes*. I.E.C. Arx. Sec. Cièn., XXIII. Barcelona.
- MASCLANS, F. (1972 3ª ed.). *Guia per a conèixer els arbres*. C.E.C. Biblioteca de Coneixements Fonamentals, 1. Barcelona.
- MASCLANS, F. (1973, 2ª ed.). *Guia per a conèixer els arbusts i les lianes*. C.E.C. Biblioteca de Coneixements Fonamentals, 2. Barcelona.
- MOLINIER, R. (1954). "Les climax côtiers de la Méditerranée occidentale". *Vegetatio*, IV:284-308. Den Haag.
- RIVAS GODAY, S. (1968). *Algunas novedades fitosociológicas de España meridional*. Collect. Bot., VII(II):997-1031. Barcelona.
- RIVAS GODAY, S. y col. (1959). *Contribución al estudio de la Querceta ilicis hispánica*. An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles, XVII(II):285-406. Madrid.

TUTIN, T.G. et alt. (1964-1972). *Flora Europaea*. Vol. 1-3- Cambridge.

VIGO, J. (1975bis). *Dinámica de la vegetació*. Muntanya, 85(678):321-327. Barcelona.

VIGO, J.; TERRADAS, J. (1969). *Sobre la vegetación de la zona de acantilados triásicos del Baix Llobregat*. Act. Geobot. Barc., 4. Barcelona.

WALTER, H. (1976). *Vegetació i climes del món*. Dept. de Botànica, Facultat de Biologia, U. de Barcelona. Barcelona.

CRÒNICA

15 I 29 DE SETEMBRE, 3 DE NOVEMBRE
27, 28 i 29 Visita del Grup de Turisme Cultural
Barcelona «Gaudí i el Modernisme»

GAUDIR GAUDÍ

L'any 2002 s'ha commemorat el 150è aniversari del naixement d'Antoni Gaudí (1852-1926), i l'Institut d'Estudis Penedesencs s'ha afegit a la celebració de l'any Gaudí organitzant unes sortides, amb gran èxit d'assistència, a Barcelona per visitar tres grans obres gaudinianes: el Palau Güell (1886-1890), la Casa Batlló (1904-1906) i el Park Güell (1900-1914).

Etales

Dins de l'evolució de l'obra artística de Gaudí, podem diferenciar tres etapes:

1a. Obres que projectà, de joventut i com a estudiant (1869-1882), com la Cooperativa Mataronesa (1878), els fanals de la plaça Reial (1878) i la vitrina Comella (1878), entre altres.

2a. Obres que realitzà en l'últim quart de segle XIX (1882-1899), com el Palau Güell (1886-1890), la Casa Viçens (1883-1888), el Capricho de Comillas (1883-1885), els pavellons de la Finca Güell de Pedralbes, la Casa Calvet i el Col·legi de les Teresianes, entre altres.

3a. Obres que realitzà dins el primer quart del segle XX (1900-1926) com la Casa Batlló (1904), la Casa Milà o "Pedrera", el temple de la Sagrada Família i la cripta de la Colònia Güell, entre altres.

Segons consta en el dietari de Gaudí, la seva vida quotidiana d'estudiant fou molt dura. Es va veure obligat a treballar com a delineant per pagar-se els estudis (1869-1878) i va col·laborar amb els arquitectes Joan Martorell i Josep Fontserè.

Un cop acabada la carrera va tenir la gran sort de trobar un client que li va donar l'oportunitat de poder lluir els seus coneixements tècnics i les seves genials habilitats. Va sorgir arran de la visita a l'Exposició Universal de París, l'any 1878, quan el futur client, Eusebi Güell, un ric empresari, va quedar encisat per la vitrina Comella. Aquesta era de ferro, fusta i vidre, i l'havia dissenyat Gaudí per exposar-hi els guants d'Esteban Comella. Eusebi Güell es convertí en el seu protector i gran amic, i tots dos junts van fer grans projectes:

- La Finca Güell
- El Palau Güell
- El Park Güell
- La cripta de la Colònia Güell
- Les bodegues Güell del Garraf

Influències

Vegem les principals influències que rebé Gaudí i que va saber aplicar en cadascuna de les seves obres, segons li convenia, per solucionar els problemes tècnics i decoratius:

Influència oriental. Estava fascinat per les cultures oriental, àrab i mudèjar.

Podem veure la construcció de torres esveltes i cúpules que trenquen l'horitzontalitat.

Gran interès per la decoració de les estances, com per exemple els enteixinats, i per la decoració colorista en els murs exteriors i parets interiors. Ús de la ceràmica esmaltada (rajoles i estucats) per cobrir els edificis.

Gust per les formes geomètriques, inspirades en la natura.

Feia servir les gelosies, de fusta o de maó, per protegir de les mirades.

Utilització del maó i de la teula com a elements de construcció.

La presència del drac en les festes.

Influència del món clàssic. Gran interès per l'estètica del món grec i llatí, per les mesures racionals, per la columna com a element bàsic dels edificis. Els temples solien tenir la planta rectangular, o bé circular, envoltats de columnes de fust estriat i amb capitells dòrics, jònics i corintis. Els temples eren allindats, d'estructura horitzontal. Tot ple-gat acompanyat d'un gran interès pels déus i els mites grecs.

Influència de l'edat mitjana. Ve d'haver treballat amb l'arquitecte Joan Martorell, el qual l'introduí en el gòticisme. L'art gòtic es va convertir en una font d'inspiració, d'on va treure moltes de les seves idees i on trobava les solucions a problemes tècnics. En moltes de les seves obres podem trobar les formes i elements característics del gòtic, encara que ell els donava el seu toc personal. Les voltes ogivals i els arcs apuntats donen més alçada i permeten l'entrada de més llum natural, i, a més, apareixen els vitralls i rosasses. Hi apareix la planta de creu llatina i la capçalera formada per un gran absis amb capelletes. Com a elements estructurals trobem les columnes, els pilars, els contraforts i arcbotants. Les torres són altes per remarcar la verticalitat.

A més de rebre aquestes influències eclèctiques, Gaudí era un gran apassionat de la natura, era molt religiós i un gran defensor de la cultura catalana.

Influència de la natura. La natura era una altra gran font d'inspiració per a Gaudí, era per a ell com un llibre obert on trobava tot el que buscava, la usava per fer les seves obres amb tanta originalitat i enginy. En les seves obres podem trobar boscos, muntanyes, animals, plantes, el mar, la imitació de les estalactites i estalagmites. Feia ús de la pedra polida o en estat natural, i de les formes erosionades pel vent o el mar, com els penya-segats i les petxines.

Influència de la religió. Gaudí se sentia molt religiós, i en les seves obres trobem elements com les creus, les capelles... Va tenir diversos encàrrecs que provenien d'institucions eclesiàstiques (Col·legi de les Teresianes, la Sagrada Família).

Influència del catalanisme. El catalanisme de Gaudí, el trobem en moltes de les seves obres representat pel símbol de les quatre barres.

* * *

Aquestes influències les va estudiar i les va treballar a fons i, conjuntament amb els seus criteris, imaginació i enginy, va arribar a crear un estil propi, personal i original, que tot seguit anirem comentant.

El Palau Güell

Eusebi Güell li va encarregar de fer un gran projecte: construir un gran palau senyorial a Barcelona, al barri del Raval. Gaudí va projectar una gran casa que volia imitar els palaus dels nobles medievals i, per fer-ho, va

tenir carta blanca en el pressupost, sense restriccions. Va treballar i va buscar els millors materials per a cada ocasió: diferents classes i colors de marbres que procedien de les pedreres que Güell posseïa al Garraf; maó en les zones de servei; ferro, laminat i forjat, i llautó per als revestiments; fustes de diverses classes i espècies per als treballs de marqueteria; ceràmica vidrada i esmaltada; vitralls. Amb Gaudí van treballar els millors mestres d'oficis artesans.

Li va fer l'encàrrec l'any 1885, però fins al 1886 no es van iniciar les obres, que foren acabades l'any 1890, encara que l'any 1888 es féu la inauguració amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona. Aquest palau tenia múltiples funcions: residència de la família Güell, seu de reunions socials, polítiques i de negocis aprofitant els concerts musicals privats, local per a les tertúlies que organitzava el Sr. Güell i hostatge d'invitats.

Quan Antoni Gaudí va projectar aquest palau tenia 34 anys, i ja començava a mostrar un trencament amb l'academicisme i l'eclecticisme medievalistes que s'empraven en l'arquitectura a finals del segle XIX a Europa. S'iniciava un nou camí cap a una arquitectura més personal, expressiva, formal i simbòlica, basada en la hispanomusulmana.

En el soterrani, s'hi troben les cavallerisses, un indret molt curiós on podem destacar les columnes i els capitells fungiformes, de maó vist, que formen un original bosc, un paisatge natural arquitectònic. I per accedir a la planta baixa va idear una rampa de forma helicoidal, de cargol. Pugem per la gran escalinata, tan típica dels grans palaus, per accedir al vestíbul interior que, amb miralls, finestres i finestres falses, aconsegueix de crear lluminositat al replà, on hi ha el despatx del mecenes.

Per mitjà d'unes escales arribem a la planta noble del palau, la més interessant.

Primer de tot trobem tres sales (avantsala, passos perduts i sala de visites). Hi podem destacar els originals arcs gaudinians, "arcs catenaris", apuntats, les columnes amb capitells "hiperboloïdals" amb la pedra del Garraf, que formen la tribuna que corre paral·lela al carrer, i els sostres enteixinats (de fusta i ferro forjat), que en cada sala adquireixen progressivament més riquesa en matèria i forma, fins a arribar a la "sala de les visites", on s'assoleix el punt màxim. En aquesta sala també podem veure uns vitralls policromats en forma de medallons que representen els personatges de les obres teatrals de Shakespeare. També podem ressaltar l'arrimador de fusta i una gelosia del mateix material a la part superior, amb passadís interior per poder veure com anaven vestits els invitats abans de rebre'ls.

Cal comentar que els enteixinats, a part de tenir una funció decorativa, també la tenien estructural, ja que a sobre d'ells no hi havia bigues, sinó el paviment de les habitacions.

Si tornem a la sala dels passos perduts farem cap al cor del palau, el saló central. En aquest cal ressaltar els següents elements:

- Les dues grans portes d'accés, amb un gran treball de marqueteria.

- Una doble cúpula, "de perfil paraboloide en el interior y cónico en la parte que se asoma en la azotea. Es esta una solución musulmana o bizantina, pues el salón cuadrado se convierte en un cono agujereado por formas de estrella, como en los baños árabes, mediante una ingeniosa solución de pechinas montadas sobre perfiles metálicos." (Joan Bassegoda: *Gaudí o espacio, luz y equilibrio*.)

- La capella-oratori. És un petit recinte tancat amb dues portes de fusta de boix de Maracaibo, decorades amb aplacats d'ós i carei i uns requadres de pintures a l'oli sobre coure

fets per Aleix Clapés. Les parets de la petita capella estan revestides amb planxes de llautó i l'enteixinat del sostre és de fusta d'eucaliptus i xiprer.

- Una gran sala, a l'altre costat, dividida en tres zones: el menjador amb una magnífica llar de foc, la zona de fumadors, amb una petita tribuna i un bon sistema de ventilació per al fum del tabac, i la saleta amb un piano.

Al següent pis hi ha els dormitoris de la família. Al dormitori de la Sra. Isabel López podem destacar la llar de foc de marbre blanc i pedra del Garraf, el vestidor, una *chaise longue* i el joc d'arcs catenaris i columnes hiperboloidals, decorats amb capritxoses formes vegetals de ferro forjat. El dormitori contigu era utilitzat pel Sr. Güell, també amb llar de foc. Cal ressaltar-hi l'enteixinat de fusta del sostre, de faig i amb tires de placa de llautó.

Gaudí va voler fer una coberta típica de les cases mediterrànies, com és un terrat, donant-li alhora el seu toc d'enginy personal i convertint-lo en un terrat fantàstic. Hi trobem la cúpula (element important de la cultura bizantinooriental) convertida en una singular agulla cònica i coronada pel parallamps-penell de ferro i coure, i de vint tradicionals xemeneies convertides en belles escultures fungiformes decorades (base, tronc, capellet) amb totxo vist.

De les vint xemeneies, catorze són decorades, cadascuna de forma diferent i amb diferents materials de revestiment (trencadís de rajoles esmaltades catalanes, de vidre, de marbre etc.). Les sis restants són de totxo vist, situades en un segon nivell del terrat, a la zona de serveis. Aquestes tenen formes geomètriques. (Foto 1).

Referent a les xemeneies gaudinaines, Juan Bassegoda ens comenta el següent:

(Foto 1)

“Las chimeneas que rematan las cubiertas del Capricho son también sumamente personales y señalan este camino inédito que Gaudí cultivó a lo largo de su obra, pensando que no son solamente conductos de humo, sino también elementos decorativos de gran interés”.

Quant a la majestuosa façana principal, està construïda amb pedra calcària del Garraf. Podem ressaltar les dues grans portes gaudinaines amb un magnífic treball de ferro forjat en la seva part superior. Hi veiem com dues serps, cargolades entre si, i que abracen la lletra “G” de Güell. Entre les dues portalades podem veure l'element més emblemàtic, l'escut de Catalunya, concebut com una semicolumna coronada d'un casc i una au fènix, símbol de la renaixença.

La següent casa que visitarem fou la Casa Batlló, situada al bell mig del passeig de Gràcia, al número 43, a l'“Illa de la Discòrdia”.

El passeig de Gràcia forma part de l'exemple del pla urbanístic Cerdà de l'any 1859. L'enginyer i urbanista Ildefons Cerdà va ordenar uns carrers paral·lels i amples, formant quadrícula i creant xamfrans. Així potenciava que els arquitectes poguessin fer grans i espectaculars cases.

Les activitats industrials de la ciutat i el comerç amb Cuba van afavorir tota mena de negocis i el desenvolupament d'una burgesia fortament enriquida que es feia veure fent-se construir cases o reformant la que havien comprat.

Aquest és el cas de les tres cases remodelades i reformades que trobem en l'indret esmentat. La incompatibilitat visual entre aquests edificis, contemporanis però ben diferents entre si, ha donat el nom de l'“illa de la discòrdia”: la Casa Lleó Morera, de Domènech

i Montaner (1902/1905), d'estil decorativista floral, amb figures al·legòriques i d'animals adossades; la Casa Mulleres, d'Enric Sagnier (1906), amb discret floralisme de caire rococó; la Casa Bonet, de Jaume Brossa, d'un classicisme poc brillant, i la Casa Amatller, de Josep Puig i Cadafalch (1900), d'estil arqueologista culte, amb un alt nivell de qualitat i originalitat (Puig i Cadafalch i Domènech i Montaner són els veritables prototipus d'arquitectes modernistes), i la Casa Batlló (1905), d'Antoni Gaudí. L'arquitecte va trencar amb l'academicisme historicista i va crear una obra molt més personal, més expressiva i simbòlica.

La casa Lleó Morera (1902-1905)

És el millor exemple d'estil floral de Lluís Domènech i Montaner, que és l'home renaixentista per excel·lència del modernisme català.

L'arquitectura de Domènech i Montaner presenta dos períodes:

Primer període. Des de 1873 fins a finals del segle XIX, amb col·laboració de Josep Vilaseca, en què es manifesten la influència arquitectònica d'Alemanya i les formes mudèjars. Un exemple és l'edifici de l'editorial Montaner i Simó (1880/1885).

Segon període. S. XX, plena consagració de l'estil modernista, caracteritzat pel color i la forma inquieta, amb una sàvia aplicació i un documentat eclecticisme.

La personalitat de Domènech resideix sobretot en l'entusiasme pels edificis que feia, condicionats en part per la gran facilitat en el dibuix i pel profund coneixement de la història de l'arquitectura, que li permetien triar i escollir en cada cas la forma més adient, inspirada en els estils històrics.

Domènech i Montaner va entendre la casa com una obra d'art total, en la qual ell feia de director d'orquestra i els músics eren els artesans que hi col·laboraven.

Des del vestíbul, passant per l'escala i l'ascensor fins al pis principal, la casa Lleó Morera presenta un dels conjunts més rics i ben conservats d'arts aplicades decoratives del modernisme:

Mosaic - Mario Maragliano.

Escultura - Eusebi Arnau treballà els dintells de les portes, on va esculpir una llegenda provençal. Alfons Juyol treballà en l'ornamentació floral de la façana.

Mobiliari - Gaspar Homar (els mobles, es troben al Museu d'Art Modern).

Ceràmica - Antoni Serra.

Pintura - Josep Pey.

Vitralls - Lluís Rigault.

La Sra. Francesca Morera fou qui encarregà la reforma de la façana el 1902, encara que després va resultar ser una casa feta de bell nou i plena de detalls d'ornamentació.

A la planta baixa hi havia un seguit d'arcs carpanells i trilobulats sobre columnes de marbre i capitells florals, amb escultures adossades a la façana i barana. Tot això desaparegué als anys quaranta del passat segle al fer-s'hi les obres de la botiga Loewe.

La casa va rebre el premi al millor edifici acabat l'any 1905, essent ressenyada a les millors revistes de l'època, com la *Il·lustració Catalana*, l'*Esquella de la Torratxa*, la *Il·lustració artística*...

La casa Amatller (1898-1900)

Cirici Pellicer ens la descriu a *Apoteosis de les arts decoratives*.

L'any 1898, l'industrial xocolater Antoni Amatller va comprar una casa al passeig de Gràcia per traslladar-hi la seva residència. Es tractava d'un edifici semblant a molts d'altres construïts al del segle passat a l'eixample, sense cap interès especial.

Dels edificis que formen l'illa de la discòrdia, aquest és el més antic (1898-1900).

El nou propietari va encarregar a Josep Puig i Cadafalch la remodelació de l'edifici. La seva actuació va afectar la façana, el vestíbul, el pis principal i les golfes.

Puig i Cadafalch es presenta com un mestre del modernisme català. Cal tenir en compte que Puig va ser un gran historiador de l'art i que no solament s'ocupà del romànic sinó que col·laborà en la *Història de l'art*, de l'Editorial Montaner i Simon, la qual cosa el posà en ple coneixement de tots els estils històrics. Aquest domini dels estils li va permetre utilitzar-los com i quan va voler. Igual que Domènech i Montaner, Puig va ser un perfecte eclèctic, més pur. En els seus edificis podem trobar traces de mudèjar, romànic, gòtic, s. XVI, plateresc, barroc i influències foranes, com el coronament de la casa Amatller, inspirat en les cases dels Països Baixos.

Amb tot això, Puig i Cadafalch comptava amb els seus col·laboradors, els artesans i artistes, a l'igual que Domènech. Artesans que Puig i Cadafalch va reunir per fer una obra d'art total i dotar-li de personalitat pròpia.

La façana que Puig i Cadafalch va pensar per a la casa Amatller és una lliçó d'unitat en l'ús d'una combinació de ferro, pedra i polícromia, austeritat de l'esgrafiament en groc i blanc, amb la repetició d'un sol dibuix geomètric. Les obertures de la façana són realçades amb ornamentació floral.

Al segon pis crida l'atenció una filada de 13 finestres entre columnetes. Les portes d'accés són decorades amb escultures, capitells i escuts. Les escultures s'adapten als possibles espais. És destacable el grup format per les dues portes desiguals; la diferència d'alçada, la soluciona amb un enginyós grup escultòric de Sant Jordi i el drac.

Al terra hi ha mosaics de tipus romà, rajoles de marbre blanc, arrambadors amb rajoles, sostres amb una rica combinació de bigues policromades i estucs esgrafiats. La tribuna, amb influències del gòtic flamíger, s'inspira en la capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat.

Casa Batlló (1905)

Situada al passeig de Gràcia, 43, de Barcelona, obra d'Antoni Gaudí, és, segons ell mateix, una visió del paradís. Se l'ha qualificat de "la millor mostra d'arquitectura domèstica de Gaudí".

Josep Batlló i Casanovas posseïa una casa de pisos de l'any 1870. L'any 1900 la volia enderrocar i construir-ne una de nova. Però pocs anys més tard va decidir restaurar-la.

Gaudí va rebre l'encàrrec, l'any 1905, de remodelar l'edifici.

Gaudí va restaurar l'edifici segons els seus criteris personals, fent ús del seu enginy, per crear una obra totalment nova, més expressiva, simbòlica, imaginativa i original. Tant que va trencar l'estil arquitectònic de l'illa, que passa a ser l'illa de la discòrdia.

La principal font d'inspiració en projectar i dissenyar la reforma de la casa fou la natura. Gaudí jugà amb la complementarietat de la naturalesa: món vegetal, món animal,

món mineral; amb les formes orgàniques i inorgàniques. Treballà tant amb les formes corbes com amb les geomètriques, més abstractes. Constantment fa referència al món marí: ones de mar, petxines, remolins...

Té un gran interès pel que fa a la creació, generació, gènesis i regeneració de les formes orgàniques.

Primer de tot destacarem l'escala d'accés al pis principal de la família Batlló. Aquesta és de fusta de roure, i ocupa tot l'espai. Les peces tallades de l'acabament dels esglaons agafen la forma de les vèrtebres de l'espina d'un monstre prehistòric. Podem ressaltar que entre el sostre i les parets hi ha una continuïtat, no hi ha racons, ni cantonades, segueix un joc de corbes, creades per l'erosió de les ones del mar. A més, per seguir evocant l'ambient marí, hi ha unes lluernes de vidres circulars, tal com si fos un submarí.

El pis de la família Batlló estava dividit en dues parts: els salons que donen a la façana del passeig i els salons i menjador més privat, que donen al pati de l'illa.

El sostre del saló central és de cel ras de guix i a la part central hi ha la forma d'un remolí. Aquest pot fer referència al món marí, com un moviment de corrents marines, i també a la idea de "generació de la natura". Les portes són de fusta de roure, tenen formes molt variades, els marcs corbats són ondulats, i poden obrir-se completament, transformant-ho en un únic espai. A la part superior hi ha petits vitralls de diferents formes rodones irregulars i de colors varis. En algunes de les finestres, portes i lluernes podem veure unes petites reixetes de fusta que permeten la circulació de corrents d'aire per tota la casa. D'aquesta manera, Gaudí va obtenir un sistema de ventilació.

Les finestres del saló principal són de guillotina i funcionen mitjançant uns contrapesos.

Les petites columnes de la tribuna representen les articulacions dels ossos, d'on unes plantes carnosos comencen a brollar. Amb això Gaudí fa esment, com en el remolí del sostre, a la regeneració constant de la creació.

Al costat del saló es trobava l'oratori, on hi havia la Sagrada Família, obra de Josep Llimona, un crucifix de Carles Mani, unes sacres de Josep Mª Jujol i el Sagrari de Joan Rubio.

Si anem cap a l'altra banda del pis, la part més privada, podem observar el cel obert, a través de la finestra. Del cel obert, en podem destacar tres aspectes importants, referents a la quantitat de llum que entra:

- El tractament cromàtic de les parets del cel obert, les quals estan revestides de ceràmiques, dominant el color cobalt i blau fosc a la part alta, i el blau i gris perla a la part baixa, està en relació inversa a la intensitat de la llum que cau des de la lluernia en forma de parabòlica.

- La projecció esglaonada del cel obert, essent a la part baixa més estreta i més ampla als pisos superiors, al coronament. Aquesta forma d'embut representa la quantitat de llum que el cel obert és capaç de recollir i canalitzar.

- La llum que poden captar les finestres, les quals són més amples a les plantes inferiors, mentre que als pisos superiors són més estretes.

Un cop arribem al menjador, podem contemplar el cel ras de guix, que pren la

forma d'un esquitx de gotes, la gota a partir de la qual s'inicien les ones imaginàries de la creació. Davant de la porta que duu al pati de l'illa, hi ha dues estretes columnes, les quals ens volen recordar el Pati dels Lleons de l'Alhambra de Granada (art hispànic musulmà), i se'ns mostren desgastades per una llarga erosió. Per a aquest menjador, Gaudí va dissenyar el mobiliari complet de roure que avui dia es conserva al Museu Gaudí del Park Güell.

El pati està decorat amb pedruscalls i jardineres recobertes de discs ceràmics i de trencadís de vidre i ceràmica de diferents colors, i hi predomina el color verd fosc que recorda el verdet que es forma als racons més ombrívols d'un jardí.

L'escala dels veïns, la pública, distribueix els diferents apartaments, dos per planta, al voltant de l'ascensor. Les parets estan estucades amb diferents tonalitats d'un suau gris perla. I segueix al mur i sostre amb un joc de corbes. L'arrimador alterna rajoles de color clar (blau i gris) i llises amb rajoles amb relleus que semblen desgastades per l'aigua.

Les portes dels apartaments no han estat numerades de forma habitual, sinó amb lletres, seguit l'ordre alfabètic. Quan arriba a lletra "G", inicial de Gaudí, de gènesis o generació, l'acabament de la barana, que a la resta dels pisos té una forma trilobulada, va ser substituït per un espiral. L'espiral és la forma de la nebulosa, la forma que pren la generació de tot el món creat. Les portes són de roure i estan treballades amb suaus relleus, representen formes geomètriques, abstractes i formes florals. La ferramenta de les portes va ser dissenyada per Gaudí. Primer de tot les modelava amb fang i després les passava al llautó.

La façana

El color de la façana s'ha comparat moltes vegades amb el mar. Efectivament, la façana és blavosa i verdosa, té la lluminositat de l'aigua que, travessada pels raigs del sol, es torna transparent, i el moviment de les ombres sobre les pedres i la sorra lluent recorda el fons marí.

Això s'ha aconseguit mitjançant el trencadís de vidres de colors i els discs ceràmics que la recobreixen i gràcies a l'ondulació de la paret. Tot plegat produeix la sensació del moviment d'un cortinatge gegantí.

A la tribuna veiem les fines columnes de pedra "marès" de Montjuïc, tot imitant les "tíbies"; per això s'ha donat el sobrenom a la casa de "la casa dels ossos", mentre que les formes encorbades dels buits recorden boques obertes, i per això li van atorgar el malnom de "la casa dels badalls".

Els balcons, de pedra de marès, representen unes petxines desgastades mentre que les baranes, de ferro colat i pintades d'ivori i d'or, semblen antifaços.

Així, la petxina s'associa a l'aspecte marí de la façana i l'antifaç ho fa amb la seva aparença de cortinatge, de manera que el trencadís de colors esdevé el confetti llançat per una immensa disfressa de carnaval.

El coronament de la façana el forma una torreta cilíndrica que acaba amb la creu de quatre braços, amb l'anagrama de Jesús, Maria i Josep, i una teulada ondulant recoberta (pel cantó del carrer) amb grans peces de ceràmica de diferents tons de color blau elèctric que formen escates.

La imaginació popular l'ha comparat moltes vegades amb el llom d'un animal prehistòric o amb el drac vençut per Sant Jordi

(representat per la torreta i la creu), o amb un peix, i també recorda les muntanyes de Montserrat, en especial la roca foradada.

I també se l'ha comparat amb el barret de l'arlequí, cosa que complementaria la disfressa que insinuen les màscares dels balcons i el confetti del trencadís de vidres de colors.

El Park Güell (1900-1914)

Fou un projecte urbanístic, la gran obra inacabada que van dur a terme el mecenes Eusebi Güell i l'arquitecte Gaudí. Una gran obra expressiva, imaginativa i rica en simbolismes, els quals anirem comentant.

Aquest parc fou declarat Patrimoni de la Humanitat per la Unesco l'any 1984.

Eusebi Güell va comprar l'any 1899 uns terrenys de 15 ha al barri de la Salut, a la vila de Gràcia, una zona coneguda com la muntanya pelada, un pendís de la serra de Collserola, amb la intenció de construir-hi un tipus de ciutat jardí, amb 60 cases, un temple grec i una columnata dòrica. El model de la ciutat-jardí fou el típic suburbi de cases amb jardí d'Anglaterra. Aquesta evocació britànica va inspirar que l'obra es denominés amb la paraula anglesa PARK. Pretenien que fos igual a "unos establecimientos ingleses de enseñanza con las viviendas de los estudiantes diseminadas en un parque particular y cercado, donde cada cual podía vivir a su aire, aunque respetando unas reglas para salvaguardar la vida en común y aislada." (Josep Mª Carandell: *Park Güell, utopía de Gaudí.*)

Per a ells, aquest gran projecte urbanístic havia de ser com un retir en plena natura, com un jardí poètic, pensat per ser una zona residencial enjardinada per a l'alta societat, allunyada de la ciutat i de la zona indus-

trial. El fet d'estar al cim d'una muntanya i fora de la ciutat era per a ells ideal i feia referència a la metàfora de "pujar al paradís, a l'edèn". "Volia ser una utopia o un projecte de societat perfecta encara que limitada".

Aquest projecte urbanístic va fracassar, ja que només es van vendre dues parcel·les de les 60 de què constava el projecte. Un cop es van aturar les obres d'aquesta ciutat-jardí, les prodigioses estructures aixecades entre la típica vegetació mediterrània amb l'entrada monumental (reixat de ferro forjat inspirat en les fulles de palmeres, els pavellons, l'escala de doble rampa, amb la coneguda iguana...), la majestuosa columnata d'estil dòric de la sala hipòstila, amb la gran plaça que sosté, i la mítica xarxa de viaductes, porxos, murs i terraplens... van quedar exclusivament per a l'admiració dels visitants.

Tant Eusebi Güell com Gaudí van voler que el parc fos inaccessible, com una illa, per protegir-la igual que una fortalesa. Fins i tot no va voler que fos accessible al tramvia elèctric, d'aquí que el Dr. Trias va escriure amb un evident humor negre, sobre la mort accidental d'en Gaudí: "El tramvia es va venjar d'ell per no deixar-lo passar pel Park Güell".

Gaudí va deixar de banda l'historicisme estilístic i va aplicar el seu propi estil, més personal, original i enginyós, i que es va inspirar en la natura, l'astrologia, la cultura clàssica, amb el Santuari d'Apol·lo a Delfos, l'alquímia (doctrina antiga i medieval, de caràcter experimental, sobre els fenòmens químics i que tenia per objectiu trobar la pedra filosofal i l'elixir de la llarga vida) i la religió catòlica. A més, es basarà en el poema líric *Garraf*, de Picó i Campanar (poeta i administrador del Sr. Güell). L'autor en l'ombra fou el mateix Eusebi Güell; són d'ell els temes, el lloc, els personatges i els símbols. Aquest poema es basa en el gran projecte, d'ell i del seu equip d'enginyers,

de portar aigua dolça d'una cova marina del massís del Garraf a Barcelona. Aquest poema es compara paral·lelament amb el personatge de Faust del poema de Goethe. Els dos eren constructors i maçònics. En el poema *Garraf* s'empra constantment el simbolisme i la terminologia de la maçoneria: mall, lògia, destrat... El vertader protagonista és "el treball" i, tal com diu la sentència llatina, "labor omnia vincit", el treball tot ho venç i tot ho aconsegueix. En aquest poema podem trobar semblances i idees totalment contradictòries i enfrontades com el catolicisme i la maçoneria.

Tot seguit anirem comentant els diferents elements que formen el parc.

Començarem per l'entrada principal del Park, al carrer d'Olot. Abans d'entrar convé d'observar uns elements:

- Al costat esquerre del mur de tancament, hi ha una merleta amb unes paraules: ALABA/POR —és una escriptura xifrada i amb les mateixes lletres es pot escriure "LABOR PAA", que en el manual de maçoneria significa "casa d'hospedatge", en anglès vol dir LODGE i en català LÒGIA—: és el temple o taller on es reuneixen els maçons per realitzar els seus treballs.

A més, cal comentar que el Sr. Eusebi Güell va firmar el contracte de compra de la finca el dia 29 de juliol de 1899, dia de l'onomàstica de Santa Marta, la qual va ser coneguda per haver acollit Jesús a casa seva per això fou escollida a l'edat mitjana com a patrona dels hostalers.

Güell volia fer una colònia acollidora i que vindria a ser com l'"hospitalària casa del treball".

El mur del parc està decorat amb franques blanques i vermelles, colors que correspo-

nen a l'antiga marina fenícia; això voldria dir que el parc vindria a ser com una illa o un vaixell. En altres paraules vol dir aïllament, inaccessibilitat, protecció. En aquest llarg mur decorat trobem uns medallons amb els mots Park i Güell. En el medalló apareix el mot 'park', amb «K», per confirmar que és un parc a l'estil anglès; a més, veiem dins de la "P" una estrella invertida, que significa que és un lloc esotèric, i una destal, que representa el símbol del treball. Cada medalló és diferent en la seva decoració, fent ús del trencadís.

Si observem una mica de lluny el conjunt de franges blanques i vermelles i els medallons, agafen la forma de les *vitols* del tabac, per al·lusió als negocis de tabac de la família Güell i Comillas a Cuba i a Filipines.

La porta principal d'accés al parc està protegida per la majestuosa reixa de ferro forjat, inspirada en les fulles de palmera i flanquejada per dos originals pavellons d'estil gaudinià. Amb aquests pavellons s'ha volgut escenificar el conte infantil *Hansel i Gretel*. El pavelló de la dreta vol ser el de la bruixa, ja que està coronat per uns bolets verinosos, i, a més, era la consergeria, on vivien un guarda i la seva germana. El pavelló de l'esquerra era el dels nens, està coronat amb una torre en forma de trompa i, a més, hi podem trobar el tema de l'ou com balla sobre l'aigua (representat per uns ferros primis i treballats), i finalment una doble creu de sis direccions. Els dos pavellons són recoberts de trencadís de ceràmica formant destrals, símbol universal del treball.

Gaudí va dissenyar els pavellons i el mur de tancament de tal manera que semblen dues serps enfrontades, la qual cosa significa que les seves forces agressives es neutralitzen mútuament, i són símbol de protecció, de pau i de salut.

Si ens posem de cara a la gran escal-

nata podem observar una gran riquesa d'elements i, darrere d'ells, una simbologia i una història. I és que Gaudí barrejava diversos símbols en un mateix element/objecte/edifici. Abans de pujar les escales, podem veure en els costats unes figures geomètriques de forma hexagonal, que poden ser còncaves o convexes, i que ens recorden les cel·les dels rucs de les abelles; això vol simbolitzar el treball, la vida en comunitat, tant en el sentit social com en l'espiritual i el moral.

En el primer tram, hi trobem unes formacions de corall, símbol de la pedra en brut o matèria primera, que l'alquimista i tot ésser humà que busqui la saviesa ha de purificar en el seu propi interior, en el seu laboratori de fusió o forn.

En el segon tram podem destacar un altre símbol, l'escut de Catalunya, que dona al Park el seu sentit catalanista, tal com ho sentia Gaudí. Dintre de l'escut, hi veiem el cap d'una serp, que simbolitza la defensa i protecció del poble davant de les plagues.

En el tercer tram, hi veiem la figura més popular i més atractiva de Gaudí: la iguana o drac, que simbolitza l'alquímia, representació animal i vivent del foc. Es va agafar de referència la iguana que es troba a la plaça de Nîmes, en honor al rei Francesc I, el qual era addicte a l'alquímia i tenia aquest animal per símbol.

En el quart tram, hi ha una figura de color marró, la part inferior de la qual és un trípode, semblant al que emprava la pitonisa de Delfos per donar l'oracle amb paraules intel·ligibles. Sembla que Gaudí va barrejar el trípode amb l'"Omphalos" de pedra que també estava al santuari d'Apol·lo a Delfos, recobert per una xarxa. Gaudí ho protegeix tot amb tres serps. Aquesta pedra també representaria la pedra filosofal de l'alquímia.

El plafó C (fila 6ª) representa el SOL de la primavera —barreja vida i mort.

El plafó D (fila 6ª) representa el SOL de la tardor —barreja vida i mort.

En el sostre ondulant, entre columna i columna, hi trobem els petits plafons amb les catorze llunes: sis llunes al voltant dels sols A i B; i quatre cada sol C i D.

Els catorze plafons petits tenen un gran interès estèticament, ja que suggereixen la lluna en els cicles creixent i minvant, del mes lunar i femení de 28 dies.

Es tracta del temple còsmic, del Sol i la Lluna, del principi masculí i femení, de la llum i el seu reflex, raó i sentiment, dia i nit, d'aquest món i del més enllà. D'aquí que la part del davant del temple sigui més lluminosa i la del fons estigui en l'ombra, inquietant.

Els temples maçònics estan també presidits per les imatges del Sol i la Lluna.

Per altra banda, la sala hipòstila es feia servir de mercat per a la venda de productes quotidians. El déu del comerç és Mercuri, d'on vénen els mots *mercat* i *mercaderia*, i, per tant, aquest temple és del déu Hermes-Mercuri.

Sobre el temple hi ha la gran plaça de la colònia, també plaça del teatre grec. La plaça està limitada pel davant pel banc ondulant, i a l'altra banda pel passeig de palmeres, unes de naturals i altres que imiten les naturals i són de pedra.

En el banc ondulant, tot jugant amb les corbes, es formen unes llotges per petits grups de persones, tal com podem veure en els teatres.

Per fer aquest banc, Gaudí va estudiar amb un jove obrer, assegut, per veure la forma més còmoda per asseure's els usuaris. Men-

trestant en Jujol preparava les peces de ceràmica (jugava amb la forma, amb els colors i les seves combinacions) per fer el trencadís.

El concepte, estructura, materials i idees... eren de Gaudí, i comptava amb la col·laboració dels artesans.

La idea de banc ondulant fa referència a les ones del mar, i per a Gaudí i Jujol tenia una estreta relació amb els records de la pesca en el mar del Tarragonès.

Josep Mª Carandell i Pere Vivas, a *Park Güell, la utopia de Gaudí*, ens afirmen el següent:

"El banco es una maravilla inigualada en su género, por su forma, colores, luminosidad, imaginación, contrastes, mezcla de arte humilde y elevado, rara vez logrados por otras obras del arte abstracto o en los collages."

Els camins per moure's pel parc també tenen la forma ondulant, i sumen uns 3 km de llarg, i també ho són els pòrtics i viaductes. El principal objectiu era fer còmoda la comunicació en el parc, des dels diferents indrets, i va emprar el mateixos materials del terreny.

Troblem tres pòrtics diferents:

- El primer, anomenat el pòrtic de la "bugadera". Totes les columnes són diferents, i en una trobem la figura adossada de la "bugadera", tot representant la Venerable Germana Maçònica. La forma del pòrtic és com d'una gran onada allargada, com si es volgués fer surf. Les columnes exteriors estan inclinades cap a dins per suportar el pes i la força de les terres.

- El segon pòrtic, anomenat "el brindis" per la forma de la columna, que sembla de copes de cava, pròpia dels banquets de cele-

bracions. Les columnes tenen forma helicoïdal, i també estan inclinades per suportar el pes de les terres.

- El tercer pòrtic està a sota del segon, i representa la manifestació simbòlica de la unió que ha d'haver-hi entre germans. Aquest pòrtic va fer pensar en els castells, les torres humanes, tan típiques en les terres vallenques, com a relacions humanes: ajudar-se uns als altres.

I referent als viaductes, com un mitjà de comunicació entre els diferents punts del Park, en trobem tres: alt, mig, baix. Gaudí comenta el següent:

“El asunto está en aumentar y hacer cómodas las comunicaciones de los diversos sitios del parque utilizando únicamente los materiales del mismo terreno”.

Els viaductes també agafen les formes ondulants, i tots tres són ben diferents. En la part superior hi ha el camí, i en els viaductes de baix i de dalt hi trobem decorant i acompanyant el passeig uns fantàstics i originals testos amb acàcies. En la part inferior, hi trobem una gran riquesa en la varietat de les formes de les columnes. En el Viaducte de Baix, les columnes imiten les palmeres, revestides de pedra del mateix lloc; és d'un sol pas. El Viaducte del Mig és una altra meravella, més complexa, ja que té una filera de columnes al mig, i crea un doble pas. Les columnes també imiten les palmeres, però amb la diferència que hi ha unes branques de pedra. En aquest via-

ducte hi ha la particularitat que, al mig del pas, hi ha el tronc d'un garrofer que en Gaudí va voler conservar. En el Viaducte de Dalt, les columnes són de tres classes: les més elaborades i polides formen el fust; altres mostren unes pedres que en sobresurten, i les terceres tenen els capitells de pedra o fang en descomposició. A més, veiem adossades a les columnes, per la part interior, uns seients amb respatller i mènsules als costats, com si fos un lloc de meditació i de treball. Les columnes dels tres viaductes estan inclinades per suportar els pesos.

Per últim, cal comentar la varietat de la vegetació. Podem trobar-hi pins, acàcies, palmeres, cedres, eucaliptus, xiprers, plataners, així com arbusts i petites plantes com romaní, farigoles, hibiscus, llorer i bugambílies, entre altres. Molts d'aquests motius tenen valor simbòlic, altres medicinal, altres defensiu, i altres decoratiu.

Tot junt forma un conjunt molt interessant, original, imaginatiu, simbòlic i expressiu.

Bibliografia

- NONELL, Joan Bassegoda. *Gaudí o espacio, luz y equilibrio*. Ed Criterios Libros, 2002.
- LAHUERTA, Juan José. *Casa Batlló*. Ed. Triangle Postals, 2001.
- CARANDELL, Josep M^a, i VIVAS, Pere. *Park Güell, utopia de Gaudí*. Ed. Triangle Postals.

M. Pilar Tarrada i Gol

27 DE SETEMBRE

Vilafranca del Penedès. Acte d'obertura de les 15enes Jornades d'Estudis Penedesencs.

A l'auditori del Fòrum Berger-Balaguer de Caixa Penedès es van encetar les quinzenes Jornades amb l'acte de presentació del llibre *Vint-i-cinc anys de recerca i bibliografia local*, l'*Institut d'Estudis Penedesencs*, publicació que sintetitza i commemora els precedents i primer quart de segle d'activitats de l'IEP. (Foto 2).

Va obrir l'acte el president de l'IEP, Joan Solé i Bordes, que es va referir al caire commemoratiu de l'acte, en vint-i-cinc anys d'activitat i quinze de les Jornades, i va voler constatar que des d'aquell ja llunyà 15 de maig de 1977 fins avui, vint-i-cinc anys després, el

camí ha estat llarg, però no han mancat mai ni la voluntat ni la constància des d'una perspectiva de servei al país, de la qual donen testimoni les activitats portades a terme: visites, exposicions, edicions de llibres, publicacions periòdiques o cicles de conferències. Vint-i-cinc anys viscuts amb constància en els més diversos entorns i aspectes de la cultura penedesenca són un punt de referència, una invitació a repensar amb una certa perspectiva aquests camins d'activitat, no pas la labor única de l'IEP, sinó tota l'àmplia panoràmica que el va precedir, la dels estudis i la bibliografia local al Penedès, i és això el que s'ha intentat fer en el llibre i l'exposició itinerant que posteriorment es va inaugurar.

Va remarcar Solé i Bordes que la represa social, política i, evidentment, també cultu-

(Foto 2)

ral dels anys setanta va determinar una evident cantonada en la història de casa nostra, i que l'avinentsa del quart de segle hauria d'arribar amb la perspectiva suficient per poder observar aquest passat, és a dir, per fer una valoració dels precedents més allunyats, dels paràmetres proposats pels grans mestres al primer terç del segle XX, de la constància dels anys difícils i també de la síntesi que de tot plegat n'ha fet l'IEP amb poc o més encert en aquests vint-i-cinc anys. També va insistir en el fet que la concepció que va inspirar la fundació de l'IEP no sols ha mantingut la seva vigència de forma prou evident, sinó que ha comptat amb justificacions complementàries. I ha estat així com, al costat del Penedès del passat, objecte de nombrosos i constants treballs de recerca, hi ha un Penedès, el del temps present, sotmès a nombroses sacsejades de procedència diversa, derivades en tot cas d'allò que ha estat definit com a component dels nous temps, condicions del viure del nou segle.

En aquest sentit va valorar la importància de comptar amb institucions i entitats que des dels diversos àmbits puguin esdevenir representants penedesencs amb un pes específic i fer sentir de forma clara la consciència de la gent de la nostra terra per tal que no quedar en el futur reduïts a un indret de comparsa que s'adapta a les necessitats metropolitanes.

En celebrar els vint-i-cinc anys de l'Institut, el seu president va fer constar el reconeixement a tantes i tantes persones i institucions —diputacions, consells comarcals, ajuntaments i entitats privades— que han col·laborat a fer possible la labor d'aquest quart de segle. Un agraïment —va dir— que té un caràcter molt més específic pel que fa a la Fundació Caixa Penedès, entitat que, des del primer moment, va donar la mà per a fer aquest camí que ara commemora el seus primers vint-i-cinc anys, un agraïment que —en paraules de

Joan Solé i Bordes— no es pot circumscriure a un esdeveniment i una celebració, perquè amb Caixa Penedès han estat vint-i-cinc anys de sintonia cordial, d'una entesa de criteris i d'una voluntat de fer les coses bé que mereix el més absolut dels nostres agraïments.

Per obrir les Jornades vam comptar amb la presència de Josep Massot i Muntaner, monjo de Montserrat i persona ben coneguda pels seus treballs i estudis de temàtica històrica i cultural i per la seva amplíssima labor a les edicions de l'Abadia de Montserrat, un segell editorial amb un plantejament cultural en la seva activitat que, a diferència del que avui, malauradament, és tan habitual en el panorama de l'edició en llengua catalana, prima el contingut per sobre de l'oportunitat en el mercat i així ha creat un fons editorial amb un pes específic extraordinari en la vida cultural catalana. El pare Massot és igualment el director de la revista *Serra d'Or* i ha publicat cap a una trentena de volums d'història de la cultura, que sovint fan referència a les Illes, la seva terra nàdiua.

La conferència inaugural de qui és el responsable de l'edició dels materials de l'inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya va versar sobre el tema de *la labor de recerca en l'obra del Cançoner Popular de Catalunya* i ens plau poder-la publicar completa a les mateixes pàgines d'aquesta revista.

Tot seguit va prendre la paraula Angèlica Rodríguez, presidenta del Consell Comarcal de l'Alt Penedès, que va remarcar el sentit de les Jornades com a punt de trobada i reflexió de tots els estudiosos penedesencs i va felicitar l'Institut pels seus vint-i-cinc anys de constant activitat.

Va cloure l'acte el president de la Fundació Caixa Penedès, Josep Parera i Ripoll,

el qual es va referir al sentit de treballar per la terra, per la comarca com a àmbit natural en el qual es desenvolupen les activitats humanes. En el seu parlament va recordar igualment la gènesi i la voluntat de la fundació de l'Institut d'Estudis Penedesencs i com des del primer moment es va poder comptar amb l'afinitat d'objectius que determinen el suport i la voluntat de col·laboració amb l'obra social de Caixa Penedès.

Tot seguit, a l'Aula de Cultura del Fòrum Berger-Balaguer es va inaugurar l'exposició «Vint-i-cinc anys de recerca i bibliografia local, l'Institut d'Estudis Penedesencs», que va iniciar així, com les exposicions que l'han precedit, el seu periple itinerant per arreu del Penedès.

28 DE SETEMBRE

Vilafranca del Penedès. Segona sessió de les 15enes. Jornades d'Estudis Penedesencs.

A l'auditori del Museu de Vilafranca es van presentar les comunicacions, de l'àmbit d'història moderna i contemporània. En concret Manuel Bofarull i Terrades va parlar dels batlles d'Albinyana, i també de capitosts carlins al Penedès, a la tercera guerra carlina; per la seva banda, Pere Ferrando i Romeu va presentar una comunicació sobre l'aventura d'anar a les Amèriques, un exemple a Mediona; Joan Lluís Sivill es va referir al dia a dia de la nostra pagesia i, finalment, Maria del Mar Sánchez Hidalgo va presentar la comunicació sobre una aventura cinematogràfica a Vilanova i la Geltrú, en un treball realitzat conjuntament amb Joan Anton Sánchez Morillo.

A les 8 del vespre es va presentar el llibre *Martí Miret i Caraltó (la Granada, 1846-Barcelona 1896). De general carlí a coronel alfonsí*, de l'escriptor i estudiós Manuel

Bofarull i Terrades i publicat per l'IEP amb el suport del Consell Comarcal de l'Alt Penedès i l'Ajuntament de la Granada. La presentació va anar a càrrec del Ramon Arnabat i Mata, doctor en història per la Universitat Pompeu Fabra, director de l'IES El Foix de Santa Margarida i els Monjos i col·laborador de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens-Vives, a més de membre de la Secció d'Història de l'IEP.

Arnabat va remarcar la tasca portada a terme en aquest treball que suposa l'aportació de nombroses dades sobre la tercera guerra carlina, especialment al Penedès, en base a l'amplíssima quantitat de fons consultades per l'autor, de forma que la seva lectura, en l'estil sempre amè característic de Bofarull, permet seguir els principals esdeveniments a Catalunya i Espanya durant una part del tan complex segle XIX. Es va remarcar igualment que l'edició de l'Institut d'Estudis Penedesencs es complementa amb una nòmina final de personatges amb una nota biogràfica de cadascun, una cronologia i índexs onomàstic i toponímic. En definitiva —va afirmar Arnabat— és un llibre que es llegeix com una novel·la.

Tot seguit el mateix autor va indicar alguns aspectes del llibre, així com detalls i anècdotes del procés de recerca de dades. Va cloure l'acte la presidenta del Consell Comarcal de l'Alt Penedès, Angèlica Rodríguez, entitat que ha col·laborat, juntament amb l'Ajuntament de la Granada, per tal de fer possible l'edició, la qual va remarcar la importància de la labor portada a terme per l'Institut d'Estudis Penedesencs en el decurs dels seus vint-i-cinc anys de constant recerca, sovint de la petita història local del Penedès.

4 D'OCTUBRE

Vilafranca del Penedès. Tercera sessió.
15enes Jornades d'Estudis Penedesencs.

A l'auditori del Museu de Vilafranca es van presentar les comunicacions en els àmbits de toponímia, literatura i llengua, medi natural i arqueologia. En concret, amb aportacions d'Ignasi M. Muntaner i Pascual sobre la Vallmoll del Penedès; Joan Solé i Bordes sobre les edicions de *La Ben Nascuda*, de Rodolf Llorens; Anna Mascaró i Montserrat Jané van parlar dels fòssils urbans, una activitat per descobrir la paleontologia dels carrers dels pobles i ciutats, i Joan Carles Alayo i Maria Carbajales van presentar una diagnosi del patrimoni històric de Vilafranca del Penedès.

A les 8 del vespre es va presentar l'edició dels «14ns Premis Literaris Penedesencs, Nit de Sant Jordi 2001», presentació que va estar a càrrec de l'escriptora barcelonina Mercè Foradada, resident a Vilanova i la Geltrú, llicenciada en filologia catalana i professional de la docència, a més d'autora de diversos llibres per a l'aprenentatge de la llengua catalana, recentment guardonada amb el premi Don.na 2001-02 per la seva novel·la *En el prestatge* publicada al gener del 2002.

En la presentació de l'edició dels treballs guardonats i dels seleccionats en la darre-ra convocatòria de la Nit de Sant Jordi, Foradada es va referir als lletraferits, aquells tocats per la paraula en un neguit del qual és impossible escapar. Obra d'aquests són els diversos relats que es publicaven en el llibre. Va fer igualment referència als autors amatents i aimadors de la poesia i els va animar a no rendir-se mentre hi hagi paraules. Per a Mercè Foradada el lector i l'escriptor són les dues cares de la mateixa moneda: tot escriptor és lector, i si un lector no és escriptor, és per pors col·laterals. Així va posar l'exemple de Salvador Espriu com a mostra de la dicotomia

entre el viure i l'escriure. La justificació de la lectura és en la seva opinió la necessitat que tots sentim de poder mantenir un diàleg amb les ments més selectes. La labor d'escriure és la de construir petits universos amb una llibertat infinita. Però, al mateix temps, totes les persones que escriuen volen que les llegeixin, d'aquí l'interès de la publicació i, en definitiva, l'interès per accedir a la convocatòria del concurs, que és l'estímul per escriure i la porta per poder ser llegit pels teus coterranis.

4 D'OCTUBRE

Vilanova i la Geltrú. Inauguració de l'Exposició itinerant «Tradició i desenvolupament, artesanía i indústria al Penedès contemporani».

A la seu de l'Agrupament Excursionista Talaia, es va presentar una nova estada d'aquesta mostra en un acte que va comptar amb la col·laboració de l'Agrupament Excursionista Talaia.

5 D'OCTUBRE

Vilafranca del Penedès. Quarta sessió i cloenda de les 15enes Jornades d'Estudis Penedesencs.

A l'auditori del Museu de Vilafranca es van presentar les comunicacions pertanyents a l'àmbit dels estudis i la bibliografia local al Penedès, que era el temàtic d'aquesta edició de les Jornades. Salvador Llorac i Santis va presentar una proposta d'elaboració d'una monografia local; Gener Aymamí i Domingo va comentar l'assaig *El Penedès a la meitat del segle XIX segons el diccionari Madoz*; Joan Solé i Bordes es va referir al mite de *Cartago Vetus* en la bibliografia penedesenca; Montserrat Cantí i Esther Callau van presentar una comunicació sobre la bibliografia local a les biblioteques del Penedès; Montserrat Iniesta i

Maria Garcia van parlar dels fons bibliogràfics i documentals en el nou projecte del Museu de Vilafranca/Museu del Vi, i Lluís Eroles i Josep Anton Plans van fer una exposició sobre els butlletins editats per l'Agrupació Filatèlica del Penedès (1948-1963).

Tot seguit, al saló de sessions de la Casa de la Vila, es va celebrar l'acte de cloenda de les 15 Jornades d'Estudis Penedesencs, amb la presentació de la nova revista *Del Penedès*. Va obrir l'acte el president de l'IEP, que va voler fer referència a un acte celebrat en aquell mateix saló al maig del 1988, amb el qual es va posar cloenda a les primeres Jornades d'Estudis Penedesencs. Mn. Joan Bonet i Baltà —presentat per la llavors presidenta de l'IEP Teresa Basora— va parlar del bisbe Morgades i del bisbe Torras.

D'això —va dir Joan Solé i Bordes— “ja en fa quinze anys, i és la sisena vegada que aquesta vilafranquina Casa de la Vila acull l'acte de cloenda de les Jornades. I, a més, s'escauen els vint-i-cinc anys de la fundació de l'Institut. Afegim-hi encara que les Jornades d'enguany em sembla que han de rebre una especial remarca per l'interès que han desvetllat tant pel que fa a la importància de les conferències i als llibres presentats, com, sobretot, pel nombre de comunicants i la nombrosa assistència a totes les sessions. Són motius per a parlar-ne, per a celebrar-ho i per fer-ne públic agraïment a l'Ajuntament de Vilafranca que sempre ens ha acollit amb singular reconeixement i estimació i que un any rere l'altre ens ofereix el seu millor suport i col·laboració”.

Tot seguit va comentar que la revista *Del Penedès* obria les seves pàgines justament amb el text fins ara inèdit d'aquell parlament que Mn. Joan Bonet va pronunciar en aquest mateix saló ara fa quinze anys i que seria, malauradament, la seva darrera conferència, una publicació que va qualificar com “un

intent de sintetitzar les millors virtuts de dues línies de treball en lletra impresa que han caracteritzat la vida de l'Institut en aquest quart de segle; primer va ser la de la *Miscel·lània Penedesenca*, de la qual fins al dia d'avui se n'han publicat vint-i-sis volums, i després la revista *Gran Penedès*, que vindria després i de la qual se n'han publicat 73 números”.

Va comentar igualment com, després d'un quart de segle d'activitat, la perspectiva de l'Institut d'Estudis Penedesencs continua sent la mateixa del primer dia: el Penedès com a sentit d'identitat, com a voluntat de pertinença i com a justificació del treball en els més diversos aspectes, aquells que tenen a veure amb el seu coneixement i amb la difusió dels trets que li són propis, i que per òsmosi natural són matèria d'identitat de tots els penedesencs. En un quart de segle —va comentar— “la concepció que va inspirar la fundació de l'IEP no sols ha mantingut la seva vigència de forma prou evident, sinó que ha comptat amb justificacions complementàries. I ha estat així com, al costat del Penedès del passat, objecte de nombrosos i constants treballs de recerca, ens hem trobat amb un Penedès, el del temps present, sotmès a nombroses sacsejades de procedència diversa, derivades en tot cas d'allò que ha estat definit com a component dels nous temps, condicions del viure del nou segle”. (Foto 3).

(Foto 3)

L'acte es va completar amb un parlament del president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Josep Santesmases, que presentà el projecte de creació de l'Institut Ramon Muntaner, Fundació dels Centres d'Estudis de Parla Catalana. En unes paraules de cloenda, l'alcalde de Vilafranca, Sr. Joan Aguado i Masdeu, va felicitar l'IEP per la commemoració d'aquest quart segle d'activitat i pels nous i constants projectes que s'estaven tirant endavant, entre ells la nova revista i la web que, per motius personals, no va poder presentar el seu creador, el professor d'informàtica Ferran Garcia.

10 D'OCTUBRE

La Granada. Presentació del llibre "Martí Miret i Caraltó (la Granada 1846 - Barcelona 1896). De general carlí a coronel alfonsí", de Manuel Bofarull Terrades.

El saló de plens de l'Ajuntament va acollir, amb l'assistència de l'autor del llibre, la presentació d'aquesta edició que ha estat possible amb el suport de l'Ajuntament d'aquesta població penedesenca de la qual era fill el biografiat. En va presentar l'edició i va remarcar les principals característiques el president de l'Institut d'Estudis Penedesencs i, tot seguit, tal com és ja de costum, el seu autor en va fer un comentari amb pinzellades anecdòtiques i de dibuix de tot un temps, una època i uns personatges.

18 a 20 D'OCTUBRE

El Vendrell. Presència a Entimostro.

Com en anys anteriors, l'Institut d'Estudis Penedesencs va ser present en aquesta fira d'entitats celebrada a la capital del Baix Penedès, un esdeveniment que va comptar amb una nombrosíssima assistència de públic, entre els quals hi havia també persones interessades

en les publicacions i activitats de l'Institut d'Estudis Penedesencs. (Foto 4).

EL VENDRELL, DEL 18 AL 20 D'OCTUBRE DE 2002

(Foto 4)

25 D'OCTUBRE

Sant Sadurní d'Anoia. Conferència de Josep Mª Muntaner i Pasqual sobre Sant Sadurní d'Anoia, passat i futur.

La biblioteca Ramon Bosch de Noia va acollir la conferència de l'economista i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, Josep M. Muntaner i Pasqual, autor del llibre *Sant Sadurní d'Anoia i l'Alt Penedès*, publicat el 1969. Muntaner va proposar una reflexió, 33 anys després, sobre el passat recent i el futur proper, amb els reptes de llavors i els d'ara. Va presentar l'acte Francesc Llopart, regidor de Cultura de l'Ajuntament de la Capital del Cava,

acte que va cloure l'alcalde de la població, Joan Amat. (Foto 5).

Va encetar la seva exposició Josep M. Muntaner tot remarcant que era difícil fer una conferència amb un títol com aquest, de manera que intentaria parlar del futur però sense tenir gaires atribucions per fer-ho. Va recordar que en el llibre van col·laborar Arcadi Oliveras, actualment dedicat a l'economia del tercer món, i també Francesc Caminal, ara delegat de la Generalitat de Catalunya a Madrid. Va sorprendre que el llibre es titulés *Sant Sadurní d'Anoia i l'Alt Penedès*, tot i que el títol original havia de ser *Vilafranca del Penedès i Sant Sadurní d'Anoia i l'Alt Penedès*, però per exigències de l'entitat financera patrocinadora d'aquella edició el títol va quedar reduït, "tot i la meua oposició perquè es tractava d'un estudi de caire comarcal".

En la primera part de la seva exposició Muntaner va recordar aquell temps i com es veia el futur de Catalunya a partir del planejament territorial i urbanístic. Quan es va fer el llibre, fa 33 anys, a Espanya hi havia hagut el pla d'estabilització de l'economia espanyola que se n'havia anat en orris, l'Estat havia tancat la caixa, ja que no tenia diners, i es van haver de demanar al fons monetari internacional i al Banc Mundial, que els van deixar amb unes condicions de coses que s'havien de fer, i que es van complir. Llavors va ser quan va sortir el llibre, i va ser una onada de prosperitat de la qual Catalunya es va aprofitar amb una transformació amb uns ministres nous, de l'Opus Dei. "Nosaltres" —va comentar el conferenciant— "som d'un país —els Països Catalans— que tenim una gran tradició territorialista, que s'ha anat vivint des del segle XIX amb intensitat. Deia Puig i Cadafalch que

(Foto 5)

Catalunya era un país devastat pels mals governs; d'aquí que la Mancomunitat pretenia repartir per tot Catalunya la riquesa bàsicament concentrada a Barcelona, ja que llavors faltava infraestructura, faltaven carreteres, escoles... També Pere Mas i Perera en un dels seus editorials de la *Gasetta de Vilafranca*, el 1926, deia que calia mantenir la comunió espiritual entre la capital i les viles foranes, la comarca havia de ser la financera, però les comarques devastades corrien el perill de ser esborrades com un palimpsest sobre la pell vetusta de Catalunya”.

El planejament a Catalunya es va fer en temps de Franco, el primer va ser el Pla Provincial de la província de Barcelona, on apareixien ja les comarques de la Generalitat Republicana. El pla va ser aprovat el 1963, però no va tenir cap aplicació pràctica. Ja es parlava de la relació entre la capital i les comarques i de recuperar l'equilibri del poblament provincial de forma que els avantatges de la capital es fessin extensius a totes les poblacions. Allí es feien unes previsions de població per a l'any 2000. Llavors hi havia 2'5 milions d'habitants a la província de Barcelona, i es preveia que l'any 2000 es doblaria aquesta població. També es preveia el perill d'un atac nuclear i es preveia com reenviar la població de la capital.

També va recordar el conferenciant el Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. “D'això de l'àrea metropolitana no se n'havia parlat mai i va ser una cosa nova, va sorgir no perquè ho encarregués Madrid, sinó perquè va ser una forma de treballar amb més comoditat, venia a contradir la divisió de la Generalitat Republicana, ja que el Penedès –Alt, Baix i Garraf– no formava part de la regió I, sinó de la Tercera, amb capital a Tarragona, una regió que es remarcava com de característiques agrícoles, amb alguns establiments fabrils. L'Àrea Metropolitana va definir les comarques al voltant de Barcelona. El Penedès

al principi no hi entrava però per radialitat va acabar entrant-hi, tot i no tenir tanta tradició industrial. Facilitava poder expandir l'aglomeració de Barcelona, com és el cas de Sant Sadurní amb el tema del TGV”.

Es a dir, que tenim greus problemes en el planejament del territori.

En un altre àmbit cronològic Josep M. Muntaner es va referir a la mundialització, una globalització que es considera imparable, però té efectes perversos, com en el cas de poder transferir rendes d'uns països a altres. En el 50 aniversari de les Nacions Unides va dir sobre la globalització o mundialització que el món havia d'afrontar dues forces oposades, la globalització i la fragmentació, amb la dialèctica que es planteja, amb uns fluxos financers que granegen i passen l'esombra pel món, però també es provoca que la gent cerqui refugi en grups petits, cosa que culturalment té un caire positiu pel tancament, però que pot donar origen a fanatismes. La globalització és un problema greu perquè no té contrast ni en l'àrea financera, i es pot arribar a produir una crisi sistèmica que pugui arribar a afectar el sòlid sistema financer.

A més del factor capital hi ha el factor feina i el factor terra. Pel que fa a la feina, tres quartes parts de la situació demogràfica del món és explosiva i una quarta part és recessiva, de forma que un estudi recent diu que la població als països industrialitzats, especialment a Europa, que a partir del 2005 fins al 2050 baixarà en nombres totals i absoluts, hi haurà quaranta milions de persones menys, tot i que pot créixer de capital humà. Al món hi haurà un país industrialitzat que creixerà molt demogràficament, seran els EEUU que creixerà en aquest període 115 milions d'habitants. De manera que es preveu que aquest continuï sent el centre de l'economia mundial. Tot i que és evident que els demògrafs de vegades s'equi-

voquen. També sembla que la recerca creixerà als EEUU en relació a Europa. Pel que fa al factor terra, com a aplicació de la globalització, un món sense fronteres vol dir que en l'ecumenòpolis hi haurà a Europa illots industrials i d'innovació; s'assegura que no hi haurà al món regions equilibrades, sinó regions competitives internacionalment, i la resta del món viurà com a difusió del que fan en aquests illots. Catalunya no ho és, però té possibilitats en el futur de ser un d'aquests illots.

La ubicació del Penedès fa que estigui experimentant ara el creixement i la complexitat de conjugar la dinàmica del seu propi creixement i els processos centrífugs dels que s'instal·len fora de Barcelona. Es va preguntar el conferenciant quines lliçons podem treure d'aquesta ràpida visió del Penedès del passat i en el món. Per una banda, que cal tenir una visió clara de fronteres obertes arreu de Catalunya, però que és un ball de bastons perquè la regió metropolitana de Barcelona i Catalunya en general és un lloc cobejable com a futur illot a nivell mundial, i serà un ball de bastons amb uns gegants. També hi ha una lliçó en el sentit que l'emigració inundarà tot Catalunya, tant si hi ha feina com si no, de manera que si Catalunya no prospera en la mesura d'aquest creixement hi pot haver problemes. L'economia del saber serà la del món futur, eixos amb universitats i centres de recerca, mentre que Catalunya és un centre de recerca adaptativa, que vol dir que adapta en general coses que han fet altres.

Hi ha també la possibilitat de mentalitzar-nos que els països catalans formem part d'un possible arc catalanooccità, una regió transfronterera fins a Montpeller, un eix de creixement important, i en aquest té valor augmentar-hi el creixement econòmic però de qualitat, amb recerca i innovació. Cal remarcar també la necessitat de prendre consciència que el Penedès és una àrea de descongestió de la

zona metropolitana de Barcelona, cal que això es pugui digerir, es pugui repensar i tenir una relació dialèctica, un tema important que necessitat d'estudis i la butxaca plena d'arguments. Oriol Nel·lo diu que el dilema no és entre vinya i indústria sinó entre depredació i qualitat. Cal afermar més la personalitat de la comarca, tenir consciència que és una àrea de descongestió però que no es tracta de la unió de Barcelona amb cada població, sinó de tenir la comarca com a mitjancera. Si hi ha una forta identitat o personalitat comarcal, tot el que vingui permetrà que tinguem un diàleg, una força, i la comarca davant del que pugui venir podrà tenir una empenta.

26 D'OCTUBRE

Vilafranca del Penedès. Trobada de la Secció d'Ornitologia.

A la secretaria vilafranquina de l'IEP, la Secció d'Ornitologia va preparar una trobada oberta a tots els aficionats ornitòlegs, per tal d'ajudar a organitzar i preparar sortides i xerrades, activitats renovades d'aquesta secció.

26 D'OCTUBRE

Banyeres del Penedès. Reunió del Grup de Toponímia.

A la reunió trimestral del Grup d'Estudis Toponímics van acudir representants de Banyeres, Sant Pere de Riudebitlles, la Granada, el Vendrell, Albinyana, Olesa de Bonesvalls, Vilanova i la Geltrú, Sitges, Gavà, Vilafranca i Calafell. Després de l'habitual intercanvi de documentació i informacions, es va donar compte de l'estat dels treballs de toponímia del Vendrell, Sant Pere, Olesa, Canyelles, Olivella i Vilafranca, alguns d'ells molt avançats i de publicació no gaire llunyana. En aquest sentit, es va celebrar l'inici del recull de noms de lloc de Banyeres. També es

va donar compte d'altres treballs d'onomàstica (renoms) i d'història que alguns dels nostres consocis estan duent a terme, en període vacacional de llurs dèries toponimistes. En Morgades va posar els assistents al corrent sobre l'estat del seu estudi sobre el nom «berlas» (origen de «Riudebitlles») en la toponímia occitana. Es van fer comentaris sobre alguns casos polèmics de toponímia de la comarca i es van posar a prova els coneixements dels assistents sobre senyals i fites de terme i de propietat. Finalment, es va escollir Pere Cuscó Pi com a vocal de la secció a la Junta de l'Institut per a l'any 2003.

27 D'OCTUBRE

Sitges. 97 visita Coneguem el Penedès.
Un passeig per la vila de Sitges dels «americanos».

Aquesta segona visita recent a la vila de Sitges es va acompanyar d'una passejada pels carrers de Sitges tot contemplant les cases colonials dels «americanos» de finals del segle XIX i de la visita al palau i museu de Maricel. La sortida es pot resumir dient que va ser una gran visita, acompanyats i guiats per la Srta. Blanca del grup de turisme «Agis» i pel bon clima mediterrani.

Per poder comentar les cases dels «americanos» cal mirar enrere i recordar el que succeïa a Sitges en la segona meitat del segle XIX, en ple procés d'industrialització al nostre país. Sitges també hi va jugar un paper important, tan a nivell social com econòmic com i, és el que ara ens interessa, cultural. Cal recordar que en aquest procés un dels elements clau són les vies de comunicació. A Sitges eren molt escasses. Sols hi havia la carretera per anar a Vilafranca. Per això, el 1879 s'inaugurà la carretera a Barcelona per les costes del Garraf. I el 1880 arribà el ferrocarril a la població. Fou possible gràcies a un «americano», Francesc

Gumà, que el va promocionar i pagar. Des d'aquest moment el ferrocarril va tenir un paper molt important: tot comunicant Barcelona amb Sitges va facilitar l'arribada de visitants, molts dels quals anaven als banys de mar de Sitges. Pels mateixos anys es va urbanitzar la zona que va des del carrer Jesús fins a l'estació del ferrocarril i a la carretera, creant els carrers Progrés (actualment Illa de Cuba) i Ferrocarril, actualment Francesc Cambó. És el que podríem anomenar «l'eixample de Sitges». Se'n féu càrrec el mestre d'obres Jaume Suñer Juncosa i és conegut com el «barri dels americanos».

Dins d'aquest eixample, i aprofitant l'eufòria econòmica i social, es van anar aixecant nous habitatges amb diferents llenguatges arquitectònics i creant un barreja d'estils històrics, fet que convertia Sitges en una vila eclèctica.

La classe burgesa industrial va preferir unes cases inspirades en el neoclassicisme, amb pocs detalls decoratius. I els «americanos» que optaren per residir a Sitges, o d'altres que es van instal·lar a Barcelona però estiuiejaven a Sitges, on es feren una casa dins d'un corrent eclèctic —neogòtic i renaixentista fins a finals del segle XIX, i modernista a partir del 1900—. Visitarem algunes d'aquestes cases, que tot seguit recordem.

Casa Bonaventura Blay. Coneguda també com «Villa-Avelina» o «Hotel el Xalet» i situada al carrer Illa de Cuba, núm. 23-25. Data del 1901. Bonaventura Blay, entre d'altres negocis, estigué ficat, a partir del 1900, a la societat anònima Vichy Catalán. Casa modernista amb elements d'arquitectura neogòtica d'estil mediterrani, més esvelt.

Val la pena una visita a aquesta casa que ha conservat pràcticament tota la decoració original, i mobiliari, llànties, rajoles, arrambadors... Trobem elements decoratius a

les gàrgoles, baranes (amb dibuixos geomètrics quadrifolis), les finestres amb arcs ogivals...

La majoria de les cases dels *americanos* tenen una torre, des de la qual el propietari observava l'arribada dels vaixells. A més tenien un jardí amb gran varietat de plantes, algunes d'exòtiques, que els recordaven els jardins tropicals que van deixar a les Amèriques. En tots aquests jardins trobem a l'entrada dues palmeres, com un simbolisme de benvinguda.

Casa Sebastià Sans. D'estil neogrec, de Jaume Suñé Juncosa. Data del 1883, i fa xamfrà amb els carrers Illa de Cuba i Sant Isidre. És única per la seva disposició. Trobem les inicials dels seus propietaris en dos medallons a la façana. Sebastià Sans, barceloní de naixement, s'estableix a Sitges a començaments del 1880. Era fabricant de licors i beuratges medicinals. També fou periodista, poeta i polític.

Cases Catasús Planes. Estil eclèctic, amb característiques arquitectòniques neogregues. Arquitecte Jaume Suñé Juncosa, construïda el 1898. Es troba situada al carrer Sant Isidre, núm. 31, 33 i 35, i actualment hi trobem ubicat l'hotel Romàntic.

Un cop més, ens trobem davant del gust de Suñé pel neogrec, amb peveters, capitells corintis i trifolis.

Els constructors de les tres cases foren els germans Catasús i el seu cunyat, Josep Planas. En tornar de Cuba van constituir una societat i es dedicaren al comerç, transport i refinament de petroli.

En la visita vam poder admirar el seu jardí, amarat de frescor per l'ombra dels seus arbres, tot evocant el passat americà. I també vàrem contemplar les dues palmeres de benvinguda.

Casa de Pere Carreras. Estil modernista. Obra de l'arquitecte Pujol i Brull, construïda l'any 1906 i situada al carrer Francesc Gumà, núm. 23. Hi trobem les característiques pròpies del modernisme: trencadís, ferro forjat, elements vegetals, decoració floral, esgrafiats...

A la porta d'entrada a l'habitatge, dins del vestíbul trobem que es trenca la simetria a l'estar la porta en un costat. Hi podem trobar les inicials del propietari, PC. Pere Carreras va vendre la casa a Pau Bonebeig l'any 1923 i se'n tornà a Amèrica.

La casa del rellotge o casa del Cap de la Vila. Casa modernista del 1913-1915. Hi destaquen els esgrafiats, els trencadissos i el forjat de les baranes. Construïda per l'americano Pere Carbonell Mestre. Quan va tornar, enriquit, tingué la idea de fer pisos per llogar, vist el creixement de la vila. Cada pis disposava de la seva pròpia porta d'entrada. La planta noble se situava al segon pis, amb una tribuna.

Casa de Severià Virella. Construïda el 1906 per Gaietà Buigas i situada al carrer Jesús núm. 16. Estil eclèctic, amb característiques del neogòtic nòrdic. S'hi troba el totxo vist com a element decoratiu. Hi ha una torre-castell, la qual sols es veu des del jardí de la casa. El capdamunt de la façana té l'acabament en forma d'escaleta, com la casa Ametller de Barcelona, clara influència de l'arquitectura nòrdica.

Mercat Vell. Va ser projectat el 1889 per Gaietà Buigas, arquitecte assessor municipal, i acabada el 1893. Fou la seva primera obra. Està constituït principalment per dos elements: ferro i maó vist. Hi trobem una sola nau amb dos vessants i una porta d'entrada formada per un gran arc i una marquesina de ferro colat.

Ajuntament de Sitges. El trobem situat on havia estat el castell de Sitges, enderrocat el 1889. El nou edifici el projectà

Deering, és una obra eclèctica, amb molts elements historicistes. Però alguns trets avancen l'aparició d'un estil, el noucentisme, que propugnava el retorn a les formes clàssiques. Als claustres i a les terrasses del Maricel, on l'arquitectura juga amb la llum, la proximitat del mar i el paisatge del massís del Garraf, és on aquesta tendència és més visible. Interiorment, el Palau reproduceix l'ambientació característica de molts edificis modernistes. Cal destacar el saló d'Or i el saló blau com grans espais de reunió concebuts per a la presentació de mobles i ferros forjats, tapissos, brodats, pintura antiga i moderna. Deering era un gran amant de l'art hispànic i li va encomanar a Miguel Utrillo que cerqués portalades i finestres gòtiques, reixes i altres elements arquitectònics procedents de Jaca, Valladolid, Salamanca... Els elements antics i l'obra nova s'integren en l'arquitectura original en un tot harmònic. Va tenir la col·laboració d'un grup d'artesans de Sitges que va orientar i dirigir. També podem fer esment de les terrasses i del claustre.

M. Pilar Tarrada i Gol

30 D'OCTUBRE

Torrelavit. Inauguració de l'exposició itinerant «Cent referents gràfics històrics del segle XX al Penedès».

Al Casal de Cultura de la població es va presentar una nova estada d'aquesta mostra en un acte que va comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Torrelavit.

10 DE NOVEMBRE

60 Sortida a peu pel Penedès.

De la Muntanyeta a Olèrdola i tornada per Fontanilles.

En aquesta sortida, organitzada conjuntament amb el Centre Excursionista del

Penedès, es va realitzar, en gran part, l'itinerari número 1 del llibre «Caminem per l'Alt Penedès», publicat pels amics J. Domènech, G. Espuñes i F. Masachs.

En ple estiu de sant Martí i amb una temperatura que arribà a vint-i-tres graus, es va començar l'excursió passades les nou del matí, amb la concurrència de cent catorze persones d'arreu del Penedès, a les quals es va lliurar el relat individualment. El seguici passà per davant de la ruïnosa masia de la Muntanyeta, que ja no seria centre d'un parc de vacances car pocs dies abans s'havia desestimat definitivament el projecte. Tot seguit, la llarga corrua es traslladà fins a una balconada damunt cal Ximet i la Vall d'Olèrdola, mirador que ofería una matinera i espectacular visió del paisatge olèrdolà. A la poca estona i amb bon sol, s'esmorzava en una gran esplanada rocallosa situada darrere de cal Castellví. Represa la caminada, es va recórrer el fondal de la Seguera per baixar a la font de l'Avellaner, que ofería un regular doll. Eixits d'aquesta fontana per mitjà d'un nou corriol, més enllà una bona colla de valents excursionistes s'atansà fins a l'elevada font de l'Ametlló, mentre el gruix de l'expedició seguia vers la font de l'Alba, que en aquesta ocasió rajava, si bé l'aigua era un xic tèrbola, però de bona qualitat. D'aquesta deu es va sortir per pujar fins al castell d'Olèrdola, on es reuní tota l'assistència.

Sota els cingles de la fortalesa i albirant l'entorn de la part del migdia marítim, l'experta arqueòloga M. Rosa Senabre es brindà a fer una detallada i entenedora explicació sobre el passat d'Olèrdola. Després va fer el mateix al Pla dels Albats, on precisà dades sobre la necròpolis antropomorfa de l'indret, desinteressada actuació que agraïm sincerament.

De les restes de la capella de Santa Maria es baixà fins a la font de Fontanilles,

lloc de reunió, descans i tast de l'aigua més acreditada de la rodalia. D'ací els caminaires vorejaren la riera de Vilafranca fins a la carretera de Moja, deixant-la a la breu estona per continuar directament a la Muntanyeta per un fondal immediat, fins a arribar a l'aparcament a quarts de dues.

Finalitzada l'excursió, un grup s'apropà fins a Moja on, després de contemplar l'antiga torre del poble, gràcies a les gestions d'en Domènech, teníem concedida l'oportunitat de visitar la primitiva esglesiola romànica de Sant Cugat i l'església parroquial de Sant Jaume, del segle XIX.

Resumint, una concorreguda excursió cultural en un dia gairebé d'estiu.

7 A 10 DE NOVEMBRE

Vilanova i la Geltrú. Presència a la Fira de Novembre.

Com en anys anteriors, l'Institut d'Estudis Penedesencs va ser present en aquesta fira, en concret en l'apartat d'entitats, celebrada a la capital del Garraf. La presència i el pas de públic van ser nombrosos i constants i no van faltar persones interessades en les publicacions i activitats de l'Institut d'Estudis Penedesencs.

17 DE NOVEMBRE

Vilanova i la Geltrú. II Concert de 25è aniversari de la fundació de l'IEP, a càrrec del Cor Orfeó Parroquial del Vendrell.

Al vilanoví Teatre Principal el Cor Orfeó Parroquial del Vendrell oferí un magnífic concert, amb el complement d'un recital verdaguerià i de peces populars. L'acte va estar presidit per la regidora de Cultura de l'Ajuntament de Vilanova, Teresa Llorens, enti-

tat que donava suport a la celebració, i presentat per Montserrat Lago.

Dirigida per Montserrat Meneses, la prestigiosa formació vendrellenca va presentar a la primera part la interpretació de la *Missa Brevis St. Joannis de Deo*, de Joseph Haydn, per a cor mixt i soprano solista, violins, violoncel, contrabaix i orgue, amb la soprano solista Natàlia Casasús. A la segona part va presentar el muntatge *Verdaguer i el repertori popular*, amb Joan Fontana com a rapsoda i el guitarrista Josep Colomines, a més del Cor Orfeó Parroquial. Tot plegat una vetllada magnífica que va fer les delícies del públic que omplia el teatre i que va posar en evidència el magnífic nivell aconseguït per la formació vendrellenca. (Foto 6).

(Foto 6)

23 DE NOVEMBRE

Vilafranca del Penedès. Trobada de la Secció d'Història.

A la taverna del Museu de Vilafranca/ Museu del Vi, la Secció d'Història va preparar una primera trobada oberta en la qual feia una crida als joves historiadors i estudiants d'història per tirar endavant la secció. De l'encontre en van sortir diverses iniciatives i punts de vista en la perspectiva de línies de treball i activitats que cal anar concretant.

(Foto 7)

24 DE NOVEMBRE

Banyeres del Penedès, el Vendrell. 98 Visita
Coneguem el Penedès. Dos escultors lligats al
Penedès: Josep Cañas i Apel·les Fenosa.

En un dia més que plujós una bona representació de l'IEP ens vam aplegar al Museu Josep Cañas, a la seva casa pairal a Banyeres del Penedès, on vam poder realitzar una completa visita guiada a aquest museu inaugurat el passat 30 de juny i que acull una part ben significativa de qui va ser indubtablement un dels grans artistes penedesencs del segle XX. La mostra va ser comentada per personal responsable del Museu, amb intervencions ben notables del consoci Joan Jané, expert coneixedor de la vida i l'obra de Josep Cañas. (Foto 7).

Tot seguit, i també sota la pluja, ens vam traslladar al vendrellenc Portal del Pardo, on visitarem el nou Museu Apel·les Fenosa inaugurat el passat mes de juliol i que aplega un

conjunt molt important de la producció escultòrica d'aquest artista tan relacionat amb el Penedès. Aquest magnífic conjunt va ser comentat pels consocis Joan Jané i Joan Solé i Bordes que van remarcar els principals aspectes de la biografia de l'escultor i la seva relació i línies de referència amb Josep Cañas, tota vegada que som davant dos conceptes de referència diversa en la producció artística. La visita va comptar amb la col·laboració de les fundacions Josep Cañas i Apel·les Fenosa. (Foto 8).

(Foto 8)

29 DE NOVEMBRE

Calafell. Inauguració de l'exposició itinerant «Tradició i desenvolupament, artesanía i indústria al Penedès contemporani».

A la sala de les dependències municipals de la platja, es va presentar una nova estada d'aquesta mostra itinerant en un acte que va comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Torrelavit.

30 DE NOVEMBRE

Vilafranca del Penedès. III Concert del 25è aniversari de l'Institut d'Estudis Penedesencs, a càrrec de l'Orquestra de Cambra del Garraf.

L'Auditori del Fòrum Berger-Balaguer de Caixa Penedès, entitat que patrocina

aquest extraordinari esdeveniment, va acollir el darrer dels concerts commemoratius dels vint-i-cinc anys de la fundació de l'IEP. Per a aquesta ocasió va ser convidada l'Orquestra de Cambra del Garraf, amb Gabriel Vintroler com a concertino-director. Aquesta prestigiosa formació penedesenca va oferir un completíssim concert, que va fer les delícies del públic que omplia en la seva totalitat l'auditori, entre el qual hi havia l'alcalde de Sant Sadurn d'Anoia, Joan Amat, el regidor de Cultura de l'Ajuntament de Vilafranca, Patro Recover, i el president de la Fundació Caixa Penedès, Josep Parera. El programa es va centrar en música catalana del segle XX, amb obres de R. Lamote de Grignon, Joan Manén, Xavier Montsalvatge, Enric Morera i el vilanoví Eduard Toldrà. (Foto 9).

(Foto 9)

5 DE DESEMBRE

Vilafranca del Penedès. Conferència del professor Antoni Gavalrà sobre «Les fonts orals i la recerca històrica».

L'Auditori del Museu de Vilafranca va acollir, amb la col·laboració de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, la Diputació de Barcelona i el Museu de Vilafranca, una conferència del professor Antoni Gavalrà sobre «Les fonts orals i la recerca històrica» dins del cicle dedicat a la memòria oral. El conferenciant, professor d'història contemporània de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, va ser presentat per Josep Santesmases, president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

D'entrada Gavalrà va remarcar que en la història contemporània, si es fa història oral, aquesta no és positivista, però aquest és un àmbit desprestigiat a la Universitat perquè sovint els cronistes exageraven en relació amb el poble del costat i això ha fet mal a la història oral. És cert que la història oral està contaminada, però la història escrita també ho està i el pas de l'una a l'altra sovint és molt tènue. Per altra banda, a la font oral se li demanen coses que a la font escrita no s'exigeixen, com el fet que sigui més d'una persona que afirmi una cosa per tal que pugui ser considerada certa.

Per al conferenciant basar-se en la història oral és donar veu als que no en tenen. Fa cent anys no sabien escriure, de forma que la història oral introdueix la vida de les persones, aquella que no s'ha escrit, en la història. Així la història oral és la història del temps present i en la història social es pot dir que hi cap tot, hi caben els desvalguts i els emperadors. Va remarcar també com a Catalunya no hi havia tradició en l'estudi de la història social, per

tant, no hi ha història oral. En realitat tots tenim tres memòries al cap: la personal o autobiogràfica, és a dir, la individual i el passat d'un mateix; una altra és la memòria col·lectiva o social, la de la nostra pertinença al grup; i finalment tenim una memòria històrica, una memòria de grup vista des de fora, sense haver-hi participat. La història oral és en realitat la interpretació que podem fer d'aquesta història.

El professor Gavalrà va assenyalar que en història oral cal saber captar per què es diuen i per què no es diuen les coses, i en aquest sentit va exposar un conjunt de tècniques que poden ajudar en la recerca de la història oral. Així les preguntes no han de ser buides i han de tenir intencionalitat, també cal fer repreguntes per veure si s'ha dit la veritat, a la vegada que s'ha de saber veure si es relativitzen els fets. Al mateix temps s'ha d'evitar dirigir l'entrevista amb preguntes tancades, i si la persona que tenim al davant no vol parlar no s'ha de forçar la situació. La història oral, va explicar el conferenciant, està relacionada amb la sociologia, l'antropologia, el folklore, l'excursionisme i la geografia. Les cròniques o repertoris folklòrics van ser els inicis de la història oral, i caldria veure fins a quin punt abans del segle XX les fonts escrites no tenen la història oral a dins, com succeeix amb els processos judicials. (Foto 10).

(Foto 10)

2 DE DESEMBRE

Vilanova i la Geltrú. Conferència de Rosa Català i Judit Barbacil sobre «La història a les nostres mans: un intent de recuperació de la memòria col·lectiva sense el biaix del gènere».

El vilanoví Museu Víctor Balaguer va acollir en un acte que va comptar amb la col·laboració de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, la Diputació Barcelona i el Museu Víctor Balaguer, i dins del cicle dedicat a la Memòria Oral, les historiadores Rosa Català i Judith Barbacil, oferiren una amena explicació al voltant de la història oral. En aquest sentit evocaren les experiències recollides en el projecte d'àmbit municipal «La història a les nostres mans», on es pretén revi-

sar la història a partir del testimoni oral de les dones i la seva participació en els diferents àmbits de la societat. L'acte, dut a terme a la biblioteca del Museu Balaguer, estigué marcat per la mort el dia abans d'una de les senyores que més havien destacat per la seva participació i implicació en aquest projecte. (Albert Tubau i Garcia)

14 DE DESEMBRE

Vilafranca del Penedès. Trobada de la Secció d'Excursionisme.

A la Secretaria de l'IEP es va celebrar aquesta reunió oberta de la secció per tal de mantenir un canvi d'impressions i recollir nous projectes i iniciatives de cara a properes sortides.

Ester Callao Mestre

LES BIBLIOTEQUES DE SANT PERE DE RIBES FAN MEMÒRIA

De cara a l'any 2003 les dues biblioteques de Sant Pere de Ribes, tant la Biblioteca Manuel de Pedrolo de Ribes com la Biblioteca Josep Pla de les Roquetes, s'han proposat engegar un projecte per potenciar el seu fons de col·lecció local, que inclou tota aquella informació que fa referència al municipi, i més especialment tot el material que té relació amb algun moment de la seva història.

Sota el lema 'Fent memòria...', es vol fer una crida a tots els ribetans i ribetanes que

conservin programes de Festa Major, cartells, postals, documents, diaris o fotografies antigues de Ribes i les Roquetes, perquè ho facin saber i cedeixin aquest material a la biblioteca per poder-ne fer una còpia, o bé en facin donació —si així ho desitgen— perquè passi a formar part d'un arxiu de fons d'història local d'accés públic, que de ben segur serà molt útil com a testimoni del passat més proper. Tota aquesta documentació, un cop tractada amb el rigor que es mereix, serà un fons documental de base per als futurs treballs i estudis enfocats a conèixer de primera mà la vida quotidiana dels nostres avis, cosa que acostumen a fer els més joves a la biblioteca, però també serà un material a l'abast de tota aquella gent que vulgui fer una ullada curiosa a tot el que es va

Part de la col·lecció local de la Biblioteca Manuel de Pedrolo de Sant Pere de Ribes.

recopilant o senzillament vulgui recordar èpoques passades.

Aquesta iniciativa neix arran de l'interès que cada cop més es té per tota la informació d'àmbit local i, donat que la biblioteca pública té —entre d'altres— la missió de recopilar, preservar i promoure la cultura local en tots els seus àmbits, s'ha considerat necessari fer un esforç per a sensibilitzar tothom que pugui aportar dades per tal de donar a conèixer fets de la història del poble que, a causa dels pocs treballs publicats, encara són desconeguts per la gran majoria. Temes com les festes majors del municipi són consultes recurrents que ens fan des de les escoles fins a la gent gran. El fet d'incentivar la recollida de dades que toquin d'una manera directa o indirecta aquests temes estarà aportant informació i facilitarà una resposta molt més completa i fidel de la realitat històrica.

Íntimament lligada a tot aquest projecte hi ha una clara intencionalitat per part de les biblioteques per donar embranzida i potenciar els estudis d'investigació locals i tota mena d'iniciatives i activitats relacionades amb la memòria històrica del nostre municipi, a part de tot aquest intent per sensibilitzar la gent en la recollida d'una informació que amplia i personalitza el fons de col·lecció local lligant-la estretament al seu territori, que, en definitiva, és el que li confereix una identitat.

A canvi, les biblioteques es comprometen a inventariar sistematitzadament tot el material recopilat, a indicar qui ha estat la família que l'ha aportat, i a donar un certificat de reconeixement, atorgat per la biblioteca i l'Ajuntament de Sant Pere de Ribes, de la sensibilitat de tothom que posi el seu gra de sorra en aquest projecte. Al mateix temps, s'elaborarà un reglament que recollirà les condicions d'ús i reproducció d'aquest material, i es farà una guia de lectura que explicarà què és la

col·lecció local de la biblioteca pública i què hi podem trobar.

D'entre totes les activitats que conformen el calendari de les biblioteques de Sant Pere de Ribes, aquest any 2003, lligat a aquest projecte "Fent memòria...", s'hi suma un acte molt especial: es celebren els cinquanta anys consecutius de biblioteca a Ribes, un acte que tindrà lloc coincidint amb els quatre anys de funcionament de la Biblioteca Manuel de Pedrolo, i amb motiu del qual s'organitzarà una taula rodona sobre el tema i una petita exposició que repassarà la trajectòria bibliotecària al municipi: és la contribució que es fa des de la biblioteca a aquest 'fer memòria' dels fets més representatius de la història local al llarg del temps. Seguint la tònica, també està prevista la presentació d'un llibre de col·lecció local dedicat al Ball de Bastons a Ribes.

En aquestes línies s'ha anat comentat el paper de la documentació antiga dins el fons de col·lecció local, però no podem oblidar la importància que té el volum d'informació que aporten les monografies de tema local publicades. Ambdues biblioteques estan treballant conjuntament amb la resta de biblioteques de la comarca i del Penedès en general, en un projecte per elaborar una bibliografia agrupant totes les monografies de tema local sobre aquest àmbit territorial compartit. És una manera més d'implicar-se en les propostes que sorgeixen arreu per conservar la memòria històrica més propera i, en aquest cas concret, d'arribar a donar accés i una ràpida localització a un material que avui es troba repartit a les biblioteques públiques de les nostres comarques.

D'altra banda, cal dir que la col·lecció local no només inclou material de caire històric, sinó que també recull tot aquell material que fa referència al dia a dia, i que encara no trobem publicat als llibres. En aquest sentit, la biblioteca fa un seguiment de les notícies de

premsa local que fan referència al municipi i, des de la Biblioteca Manuel de Pedroló, es potenciarien els dossiers de premsa temàtics que s'elaboren cada setmana, dins aquest projecte de ressaltar tota la informació local, tant del passat com del present.

Amb tot, des de les dues biblioteques es demana la col·laboració de tothom a qui li agradi la història més propera, especialment d'aquelles famílies que conserven material antic, i s'accepten suggeriments i noves iniciatives estretament relacionades amb el fons d'història local. Se'n farà la difusió que calgui perquè la iniciativa arribi a tothom, i es donarà a conèixer des de tots els canals de comunicació possibles: premsa, ràdio i televisió locals.

Qui es passeja sovint pel món de les biblioteques públiques que donen servei a nuclis de població relativament acotats sap que s'hi respira la convivència i el contacte molt proper amb la gent que viu a la vora, cosa que pot facilitar aquest intercanvi d'informació local ple de records i vivències personals, especialment pel que fa a la gent gran, per la qual cosa també s'està valorant la possibilitat d'organitzar alguna activitat amb avis del poble de tota la vida, que, fent memòria de com es vivia antigament al poble, aportin testimonis directes del transcurs de la història local. La recollida d'història oral també pot arribar a ser una important font d'informació, tal com està potenciant a la Biblioteca Central d'Igualada, amb un altre projecte que denota aquest interès generalitzat per la microhistòria, per recollir tot el material d'història local que la gent pugui aportar, i per fer una mirada retrospectiva a la vida quotidiana del nostre territori, fent créixer les col·leccions locals de les nostres biblioteques, i així posar els testimonis més directes a l'abast de tothom.

Veiem, doncs, que des de les biblioteques hi ha el compromís de treballar en aques-

ta línia amb el propòsit de difondre el fons local i fer memòria de les arrels històriques que identifiquen els nostres pobles, que són la base per entendre el nostre present.

Si us voleu posar en contacte amb les biblioteques per interessar-vos pel projecte, o podeu aportar informació local, us podeu adreçar a:

Pl. Maria Mercè Marçal, 1
08810 Sant Pere de Ribes
Tel. 93 896 40 20 - Fax 93 896 40 21
e-mail: b.st.pereribes.mp@diba.es

Gaudí, 1
08812 Les Roquetes
Tel. 93 811 57 82 - Fax 93 814 45 29
e-mail: b.st.pereribes.jp@diba.es

David Guasch i Dalmau

TESTAMENTS SACRAMENTALS JURATS EN ESGLÉSIES PENEDESENQUES DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL SEGLE X

És molt interessant de conèixer les característiques essencials del testament sacramental, sobretot a partir dels primers temps en els quals descobrim la seva aparició en protocols del darrer quart del segle X, que en aquesta mena de testaments presenten les seves formes jurídiques més genuïnes.

S'ha de fer avinent que el testament sacramental presenta un formulari jurídic que

el diferencia de la resta de testaments d'una manera força peculiar. Els seus orígens sembla que els hem d'anar a cercar als reculats temps de l'època visigòtica.

En primer lloc i ja d'entrada, en el testament sacramental hi ha la mancança absoluta de la invocació, una característica aquesta que el fa diferent de la resta de protocols de l'època. La invocació queda suplida per una frase que constata que l'acte que es va a celebrar es fa en condicions sacramentals i té aquest nom perquè en aquests moments rep tota la força del sacrament o jurament solemne dels testimonis que són presents en el moment de la mort del testador. Hem de fer avinent que d'aquest testament, en coneixem només la segona part, és a dir, la del jurament, ja que la primera és manifestada pels mateixos testimonis en aquest acte de jurament i publicació, un fet, aquest, que donava fe de validesa jurídica al testament. Aquest acte del jurament per part dels testimonis havia de fer-se en un altar consagrat a un sant màrtir i en presència d'un jutge i d'un o dos clergues.

Quan veiem un major nombre de juraments d'aquesta mena és durant els períodes en els quals el país es veié involucrat en conflictes de ràtzies, com la de Barcelona i el Penedès de l'any 985, o les dels tombants del primer mil·lenni contra les terres del Penedès, o amb motiu de l'expedició dels catalans a Còrdova l'any 1010, dates totes elles prou significatives.

Friolan Franco

CUBA PEL CATALÀ A SITGES (1915)

No sempre la recerca arxivística està renyida amb la divulgació cultural del contingut dels arxius. La troballa a l'Arxiu Històric de documents sobre les bones relacions entre el Carib i Sitges, en concret l'any 1915, manifesta l'interès/esforç dels sitgetans caribenys pel català, l'escola i l'ensenyament públic, un cas paradigmàtic conforme al Cap i casal i a l'estil de vida que hi porten.

En una època que l'escola sitgetana no és en català i, a més, els mestres públics exigeixen un sou digne a l'Ajuntament, a més d'un grup escolar que aculli les escoles graduades, la pista catalana és a l'aguait d'un ensenyament a la vila de Sitges abans de tot en català, com correspon a una nació identificada com a catalana des de l'estranger, com a condició per tal de col·laborar amb el municipi en els pagaments als mestres públics (de la construcció del grup escolar no se'n fa esment). No hi ha cap trencament en el pas de Sitges a Cuba i a l'inrevés, i així el manifest redactat i publicat pels sitgetans del Carib exigeix, abans de tot, el català a l'escola pública de Sitges com a condició per augmentar el sou dels mestres sitgetans, encara que sigui sols per poder sobreviure.

El tràfic humà era en aquells anys un fet usual i constant, i així se'ls feia saber sobre l'escola pública i sobre els seus mestres. Els sitgetans residents a l'Havana —A. Martínez, Isidre Panyella, Vicenç Morando, Balaguer, Ribes i Martí, Nicolau Roca, Lluís Magrans...— són els signants del «Manifest pel català» adreçat al batlle de Sitges, Simó Llauredó i Clarà, i als regidors de la Corporació Municipal, davant una nota de la premsa sitgetana sobre la petició del mestre

de l'escola pública de nens que demanava a l'Ajuntament una subvenció anual de 500 pessetes.

«Com a sitgetans que estimem el nostre poble, demanem tant al Batlle com als regidors de la Vila de Sitges que es resolgui, molt favorablement, la demanda del mestre de l'Escola Municipal de nens, tot fent extensiva aquesta demanda, també, a la Mestra de l'Escola Municipal de nenes, però que sigui sempre i quan aquests mestres es comprometin a fer en Llengua Catalana un Curs de gramàtica i lectura en Català.

«Davant de la nova cultura tan intencionada, és una vergonya per a Sitges que el Consistori tingui postergat l'Ensenyament del Català a l'Escola Pública, tant és així que són molt pocs els Ajuntaments catalans que encara tenen pendent aquest Ensenyament en català, el problema que més ha de preocupar el Consistori de Sitges.

«Sitges, en pensem, col·lectivament no pot restar més en aquesta inactivitat intel·lectual anorreadora; s'imposa, doncs, un ressorgiment que comenci a l'Escola Pública.

«Fent-ho així podem demostrar a Catalunya que Sitges no és un fill desnacionalitzat, sinó que sent, fortament, les seves ànsies alliberadores, que vol ajudar Catalunya en el seu desenvolupament, fent que de les nostres Escoles Públiques surtin homes i dones que afrontin els esdeveniments adversos i conscients dels seus deures patriòtics.

«És per això que convidem l'Ajuntament de Sitges que aviat exterioritzi, clarament, que l'Escola Pública ha de ser continuació de la llar.

«Insistim que Sitges no vol homes desnacionalitzats, sense cap noció de civisme

català, tan necessari per al propi pes d'ésser homes civilitzats.

«En aquesta República Lliure de Cuba, Sr. Batlle i Regidors, som moltíssims els sitgetans que volem cooperar en la creació d'una verdadera Escola Municipal, sempre a base de la Llengua catalana, perquè d'altra manera no la podem concebre l'escola Pública a Catalunya.

«Des de l'Illa de Cuba, els sitgetans volem que l'Ajuntament doni el primer pas amb ferma voluntat per una Escola pública amb els millors mètodes pedagògics moderns.

«Esperem que la Corporació Municipal es faci intèrpret de les veus tant dels que hi són a Sitges com dels que hi som a l'Illa de Cuba, resollem favorablement les nostres dues demandes de l'augment de sou als mestres de les escoles nacionals de nens i nenes així com el de fer servir la llengua catalana a les Escoles Públiques de Sitges. Si així no ho fessin, els sitgetans de Cuba, terriblement i dolorosa decebuts, hi veurem l'escepticisme fonament arrelat i que les ideologies nobles no nien pas als cors dels homes del nostre estimat Sitges».

Hom es plany que els sitgetans caribenys l'any 1915 no s'interessessin mai perquè Sitges tingués l'edifici escolar públic per a escoles en règim graduat, bo i donant-li suport amb les seves col·laboracions. Les quatre províncies gallegues —per dir-ho d'alguna manera— són plenes d'edificis d'escoles públiques dels galleg-cubans, perquè per a ells que els infants gallegcs tinguessin escoles va ser importantíssim i que, a més, es practiqués la llengua gallega a l'escola pública. Els cubans sitgetans, que sí que van defensar i establir la Protectora de l'Ensenyança Catalana al Carib, en sabien perfectament, dels locals antihigiènics i antipedagògics que durant anys i panys va patir la Vila de Sitges. Hom diu que una cosa és predicar i una altra farcir el fardell.

Juan García Targa

SITGES FA DOS MIL ANYS

L'exposició que, amb el títol "Sitges fa dos mil anys" es presentarà del 7 de març fins al 4 de maig del 2003 a la sala Vaixells del Palau Maricel de Sitges, ha estat organitzada per l'Ajuntament de Sitges i el Consorci del Patrimoni de Sitges i té com a objectiu donar a conèixer els resultats dels treballs arqueològics duts a terme els darrers quinze anys. S'han seleccionat unes 100 peces o fragments significatius que permeten fer un recorregut al llarg de quatre períodes de la història local i comarcal: neolític-bronze, ibèric, romà i medieval-modern. L'adaptació a l'entorn natural, la seva explotació, el patró d'assentament, la construcció i la vida quotidiana són algunes de les directrius que defineixen aquesta mostra.

La presentació de les peces més rellevants es completa amb plafons en els quals es combina el text amb les il·lustracions, maquetes, vídeos il·lustratius, reproduccions de peces autèntiques. La mostra s'acompanyarà del corresponent catàleg en el qual diversos especialistes fan un repàs de la història local des de la perspectiva arqueològica a més de la catalogació de les peces exposades.

L'exposició romandrà oberta entre el 7 de març i el 4 de maig, a la sala Vaixells del

Palau Maricel de Sitges. Els horaris són: de dimarts a divendres de 10-14 h. Festius, dissabtes i diumenges de 10-14 h i de 16 a 19 h. Tlf: 93 894 03 64 (Consorci del Patrimoni de Sitges). Com a activitats complementàries hi haurà el taller per a escolars "Els detectius del passat" i un taller d'arqueologia i excavació (entre 8 i 18 anys). També han estat programades dues taules rodones a la Biblioteca Santiago Rusiñol, a les 7 del vespre: el 15 de març «Subur llegenda i realitat» i el 26 d'abril «Arqueologia i expansió urbanística de Sitges». Hi haurà visites comentades els dies 23 de març i 4 de maig a les 11 del matí, així com sortides culturals de visita d'Olèrdola i Ciutadella Ibèrica de Calafell.

UN RECORD I UN OBLIT

En la nota «Un record nostàlgic», publicada a la pàgina 90 del número 2 de la revista *Del Penedès*, no vam esmentar l'autor de la fotografia, el bon amic i consoci Eliseu A. Soler Àlvarez, membre constant del nostre Institut des de temps ben reculats, home enamorat de la temàtica local i comarcal i promotor incansable d'activitats d'aquest caire, en especial a les seves terres tarragonines. Serveixin aquestes línies de disculpa i esmena de l'oblit.

LLIBRES

Antoni Romeu i Alemany

LA FIL·LOXERA. LA HISTÒRIA, LA GENT, LA FESTA.

Ed. Comissió Festa de la Fil·loxera.
Sant Sadurní d'Anoia 2002.

El llibre ens dona a conèixer una de les festes més noves del calendari folklòric del Penedès i té com a referència històrica la plaga que a finals del segle XIX va atacar les vinyes a tot el terme de Sant Sadurní d'Anoia, i va abocar la seva població a una situació crítica en veure trontollar la principal font d'ingressos de les famílies que vivien del seu conreu.

Aquesta terrible plaga fou vençuda gràcies a la tenacitat i a la lluita persistent d'uns prohoms de la vila, uns personatges amb noms i cognoms que, juntament amb la resta de la pagesia local, van arribar a superar l'adversitat d'aquells anys al mateix temps que posaven els fonaments d'una nova activitat de caire agrícola-industrial que havia de singularitzar el treball de la població al llarg del segle XX.

La fil·loxera és el nom d'un insecte devastador. També ho és del títol del llibre i de la festa, una festa que l'autor va desgranar al llarg de les cent cinquanta-cinc pàgines, il·lustrades amb fotografies i on s'expliquen pas a pas els diversos elements de la festa, la seva incorporació així com una síntesi biogràfica dels seus personatges.

A més d'això, també descriu el com i el perquè de la seva creació, la gent que hi ha intervingut, la que es va incorporant, així com l'estructura per a preparar durant l'any la gran manifestació que comença ja el dia 7 al vespre, i que assoleix el seu màxim esplendor amb l'espectacle

folklòric del dia 8 de setembre, diada principal de les fires i festes de Sant Sadurní d'Anoia.

L'espectador que no la conegui quedarà contagiada per l'ambient que es viu en totes i cada una de les actuacions que tenen lloc a la plaça de l'Església, lloc on es presenten l'escenificació i els balls dels diferents elements que en formen part, amb una música que té la virtut de trasbalsar el públic i identificar-lo plenament amb ella.

Per a la gent que ja coneix la festa de la fil·loxera, aquest llibre és també una oportunitat per revivir-la i, sobretot, per saber quelcom més d'aquell passat històric que ara, amb l'alegria de festa, foc i música, es presenta en un espectacle folklòric per a celebrar la victòria sobre l'acció d'un insecte que va sembrar de pànic i desolació no solament els viticultors penedesencs, sinó molts d'altres que configuraven el cens agrícola espanyol.

LL. E.

Antoni Saumell i Soler

VITICULTURA I ASSOCIACIONISME A CATALUNYA. ELS CELLERS, COOPERATIUS DEL PENEDES (1900-1936).

Ed. Diputació de Tarragona. Tarragona 2002.

El fracàs del cooperativisme al Penedès.
Un cas d'associacionisme agrari contemporani.

Hem hagut d'esperar quatre anys per veure publicada la tesi doctoral d'Antoni

Saumell, presentada l'octubre del 1998 a la Universitat Pompeu Fabra, en la qual l'autor conrea el seu magisteri. Ha estat una espera massa llarga per a una recerca rica en fonts documentals, modèlica en l'estructura i la metodologia, brillant en l'anàlisi i suggeridora en les conclusions ben travades. Tanmateix, els estudiosos del tema agrairan la inserció de l'aparell crític, documental i bibliogràfic sovint bandejat, per raons editorials, en el moment de publicar-se les tesis doctorals i que en aquesta ocasió el patrocini de la Diputació de Tarragona ha permès incloure, a l'ensem d'un breu apèndix fotogràfic.

Antoni Gavalda, el director de la tesi i reconegut especialista en l'associacionisme agrari català contemporani, explicita en el seu pròleg l'aportació decisiva de la recerca de Saumell per omplir un dels buits més punyents de la historiografia del societarisme pagès i, molt especialment, del moviment cooperatiu català. No es tracta simplement d'afegir una nova peça comarcal al mapa dels estudis desenvolupats aquests darrers anys, sinó d'explicar de manera satisfactòria, empíricament, les raons de la feblesa del model cooperatiu en una zona coberta de vinyes, punta de llança del sector vitivinícola, quan precisament fou en aquest sector on nasqué i s'arrelà amb més força el cooperativisme agrari. L'autor, diguem-ho d'antuvi, aconsegueix amb escreix omplir aquest forat i respondre amb convicció a aquest interrogant.

L'estructura del llibre palesa un esquema trinitari ben definit: la primera part ens introdueix en l'associacionisme agrari a Catalunya i el Penedès durant el primer terç del segle XX (1900-1936), la segona analitza amb exhaustivitat els pioners del moviment cooperatiu vitivinícola penedesenc (El Sindicat Agrícola del Vendrell), i la tercera i darrera part descriu les llums i ombres de la via cooperativa com a projecte per a la modernització eco-

nomicoempresarial i la solució de la problemàtica comercial, a partir de l'estudi dels sindicats de Llorenç, Moja, Banyeres, la Granada i les Cabanyes. Antoni Gavalda subratlla amb encert l'anàlisi econòmica com a fil conductor de la recerca i es distingeix dels estudis del mateix Gavalda —o meus—, més interessats en els aspectes socials i polítics de l'associacionisme agrari i del moviment cooperatiu. Per Saumell la consolidació, després de la crisi agrària del final de segle, d'unes explotacions familiars amb capacitat de resposta individual enfront dels nous reptes tecnològics i de la modernització del sector contribuï a deturar l'expansió del fenomen cooperatiu. En aquest sentit, i aquesta és la tesi de l'autor, el fenomen cooperatiu, impulsat per propietaris i professionals de fora del sector, obeïa més a raons ideològiques —frenar l'ascens del socialisme i el col·lectivisme a partir de l'anomenat Trienni Bolxevic (1917-1920)— que no pas a econòmiques.

Tot amb tot, la preeminència de l'anàlisi de les estructures econòmiques de producció, comercialització o financeres no significa l'exclusió dels factors socials i polítics, ans al contrari, és des de la perspectiva econòmica que s'entenen millor les diverses propostes i els conflictes que sacsegen les diferents comunitats rurals. A més, per a qui no conegui l'autor, la passió de Saumell per la gent, la seva gent, aconsegueix dotar de tinta calenta i d'emocions l'explicació dels fenòmens més purament econòmics, des dels balanços econòmics fins a l'activitat prestamista de la Caixa Rural.

Malgrat la fundació primerenca del Sindicat Agrícola del Vendrell (1906) i del seu celler cooperatiu (1911), en el període estudiat només s'aconseguien enlairar vuit cellers cooperatius, cinc a l'Alt Penedès i tres al Baix Penedès, els quals es posarien en funcionament durant el Trienni Bolxevic. A diferència d'altres contrades, el cooperativisme no fou l'esperó de la modernització tecnològica i al capda-

vall fracassà, així mateix, en el control efectiu dels processos de comercialització dels vins. L'autor apuntarà a la fragilitat financera i l'error d'elaborar vi a doll i després vehicular-lo cap a mercats a través dels circuits comercials tradicionals, ja existents. En paraules del mateix Saumell: «Els cellers cooperatius penedesencs de principis de segle mai aconseguiren constituir una alternativa comercial diferenciada dels circuits tradicionals del comerç del vi que ja existien a la comarca. Les seves limitacions socials, econòmiques i financeres i l'adopció de polítiques d'abast limitat, per no dir equivocades, configuraren un cooperativisme vitivinícol amb una capacitat de reacció molt limitada davant els reptes de l'economia i dels mercats capitalistes».

La pluralitat ideològica dels dirigents cooperatius, des dels dinàstics fins als republicans passant pels catalanistes, no ens han d'amagar la seva orientació socialment conservadora. Així doncs, mentre a d'altres comarques el cooperativisme farà un paper positiu de mobilitat social i fins i tot d'impuls de l'accés a la propietat de la terra conreada, al Penedès les cooperatives contribuïren més a la preservació de l'status quo socioeconòmic vigent que no pas a una millora substancial de les condicions de vida dels pagesos associats. Ras i curt: al manteniment de l'ordre establert en temps de turbulències i de canvis socials i polítics.

El llibre d'Antoni Saumell convida a noves reflexions en el camp dels estudis històrics i esdevé un model per a l'anàlisi més econòmica d'aquest fenomen. El tall cronològic del 1936 ens deixà molts interrogants referents a la repercussió de la guerra i la revolució, la instauració del franquisme, la segona gran onada de fundacions de cellers cooperatius als anys seixanta i setanta i, sobretot, el cas reeixit de la gran cooperativa de segon grau COVIDES, que a hores d'ara controla la meitat de la producció de raïm per a cava i ha esdevingut un interlocutor

potent davant les grans empreses embotelladores del sector. Tot un programa de recerca, esbossat pel mateix autor, al qual des d'aquí esperonem a posar fil a l'agulla amb la certesa que el mesatge demostrat en aquesta recerca ens permetrà gaudir d'unes respostes satisfactòries.

Andreu Mayayo i Artal

(“Plecs d'història local”. Núm. 103.

Febrer del 2003, a *L'Avenç* núm 277).

Vicenç Villatoro

LA CIUTAT DEL FUM

Ed. 62. Barcelona 2001.

Fins i tot seria possible que el lector penedesenc s'acostés a aquesta novel·la pensant que es tracta d'una narració amb caire coral, una mostra àmplia de les veus d'una ciutat —Terrassa— i un temps —els anys cinquanta del segle XX—, amb una tonalitat que hom pensa que podria ser transferible a alguna de les capitals penedesenques, tot canviant el paper dels telers pel de la indústria, o pel del vi o el cava. Però quan porta una cinquantena de pàgines i arriba al capítol tercer hom s'adona ja que la convergència entre els personatges fa més soroll que les teixidores i l'estructura de la novel·la va per una altra banda de tan clara com es dibuixa.

És així que, tot i tenir molt marcat el paisatge urbà de Terrassa en aquells anys de postguerra, la ciutat no és la protagonista de la ficció imaginada per Villatoro, que, sense entrar amb decisió en la descripció urbana, ens dibuixa tan sols un decorat, un decorat ampli i total, ben apuntat. El pes de la història és aquí assimilable no a l'espai, sinó al temps, en la postguerra, un temps en el qual tots s'han definit ja com a perdedors. Aquesta és una novel·la de vençuts, els d'una banda i els de l'altra, el temps dels que van perdre i el d'una ciutat que també va perdre.

Villatoro hi treballa des de la trama narrativa i l'argument que sosté el fil de la història. Ho fa amb un domini impecable del temps i, al mateix temps, amb una notable concisió en l'ús de recursos. Elements que ens fan veure alguns personatges poc dibuixats, com és el cas del cap de la policia, o el de la mateixa víctima en el crim que s'explica a les pàgines del llibre. Un i altre són perdedors en el seu temps i les condicions dels anys cinquanta. Sense detalls, l'autor no hi vol entrar i dóna moltes coses per enteses o suposades, de manera que no sabrem, posem pel cas, com és que l'inspector no va a la recerca de la noia que ha trucat a l'acusat.

La intenció de fons d'aquest brillant exercici narratiu no és tampoc la trama policíaca, un fet i un desenvolupament que resulta més que previsible, tampoc vol situar-la específicament en la història d'una ciutat que se sentirà certament trasbalsada en conèixer els esdeveniments. La que ens porta Villatoro és la trajectòria dels personatges, d'un grapat de perdedors que viuen atrapats en una amargor que els ve de temps passats, personatges que sobreviuen sense concedir l'oblit, marcats per les condicions d'un temps que ja no és seu quan s'esdevenen els fets però que encara els té factures pendants. Tant se val que creguin que poden amagar-se en el dia a dia, com en Cardona ho fa en la història de les cançons que interpreta amb una orquestra en diades i festes majors.

Tan sols una conjunció d'elements és suficient per desembolicar romanents del passat. I tot plegat tenint en compte que el temps ho canvia tot i que aquells que en altra època havien estat protagonistes de la guerra o la postguerra ara veuen com la ciutat tomba al seu redós sense que sigui possible aturar-la en nom del passat, en base a un progrés que fa tirar endavant la immigració, amb el creixement de l'espai urbà i amb la incorporació de barris nous que no fan altra cosa que desdibuixar els punts de referència d'altres èpoques.

J. S. i B.

Elisenda Cristia Balsells

ELS MASSANA DE LA SELVA DEL CAMP, 1925-2000, 75 ANYS D'HISTÒRIA DE TALLERS MASSANA.

Cossetània edicions. Valls. 2002.

Monografia del taller de serralleria fundat el 1925 pel vilanoví Joan Massana Llauredó a la Selva del Camp. A causa de la crisi de la fàbrica Pirelli Joan Massana es veié obligat a emigrar de la seva vila nadiua envers el Camp de Tarragona. Inicialment es col·locà de soldador en una casa de Reus i posteriorment, als vint-i-cinc anys d'edat, es traslladà a la veïna Selva del Camp, on exercí el seu ofici de serraller. Allà coneix la que serà la seva esposa i forma família. Gràcies a un premi de la loteria estatal aconsegueix establir-se per compte propi.

Entre el 1929 i el 1931 neixen els seus fills, Francesc i Josep. El primer es dedicarà inicialment al món del teatre a Barcelona i Madrid, mentre que el segon continuà amb el seu pare. Amb els anys l'empresa familiar prospera, s'adequa a les necessitats del mercat i amplia les seves activitats cap als pous d'aigua i altres sectors.

En el primer quart de segle XX la Selva era una vila bàsicament agrària (72% de la població activa), ben comunicada per ferrocarril i a prop d'una gran ciutat, Reus.

El llibre és un bon exemple de les peripècies d'un emigrant de Vilanova i la Geltrú al Camp de Tarragona des del punt de vista del lloc d'arribada, la seva adaptació i integració. S'acompanyen nombroses fotografies, l'arbre genealògic, quadres estadístics i llistats de proveïdors, clients i treballadors.

Josep M. T. Grau i Pujol

FONS BIBLIOGRÀFIC

Donatiu Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

- LACOMBA VÁZQUEZ, Joan. *El Islam inmigrado. Transformaciones y adaptaciones de las prácticas culturales y religiosas*. Secretaría General Técnica. Madrid. 2001. 340 pàg.

Intercanvi Centre de Lectura de Reus

- VERNET BORRÀS, Joan. *Anar a escola i a soldat a Reus i al Baix Camp durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*. Centre de Lectura de Reus. Reus. 2002. 226 pàg.

Intercanvi Amics de l'Art Romànic

- *Catalunya i Castella, terres de Castells?* Amics de l'Art Romànic. Barcelona. 2002. 18 pàg.

Aportació Ajuntament de Sils

- ANORO I ZUFERRI, Francesc (coordinador). *Guia turística i gastronòmica del Pla de la Selva*. Ajuntament de Sils. La Selva. 1996. 64 pàg.

Donatiu Generalitat de Catalunya

- SÀNCHEZ I MÚSTICH, Cèlia. *Diagnòstic: Lluna nova*. Institut Català de la Dona. Barcelona. 1993. 126 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada

- *Estrat* núm. 7. Revista d'Arqueologia, prehistòria i història antiga. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 2002. 246 pàg.
- PUIG I GUBERN, Magí. *Igualadins, dites i anècdotes*. Gremi i Dena de Blanquers d'Igualada. Igualada. 2001. 172 pàg.
- SABATÉ, Flocel (autor). RAJA, Toni (il·lustracions). *La gent dels Castells*. Edicions Montcalet. Igualada. 1999. 84 pàg.
- ENRICH I MAYORAL, Anna; ENRICH I MURT, Maria Francesca, i PUIG I GUBERN, Magí. *Diccionari*

de l'ofici de traginer. Cavalls i guarniments. Termcat, Centre de Terminologia. Igualada. 2002. 168 pàg.

Intercanvi Consell Superior d'Investigacions Científiques-Institució Milà i Fontanals

- MUTGÉ I VIVES, Josefina. *Pergamins del Monestir Benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona, de l'arxiu de la Corona d'Aragó (segles XII-XIV)*. Consell Superior d'Investigacions Científiques-Institució Milà i Fontanals. Barcelona. 2002. 364 pàg.

Donatiu "la Caixa"

- SALAS FUMÁS, Vicente. *El govern de l'empresa*. Col·lecció Estudis Econòmics núm. 29. "la Caixa". Barcelona. 2002. 206 pàg.

Donatiu Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència

- SERRA I BUSQUETS, Sebastià, i COMPANY I MATES, Arnau (coordinadors). *Perspectives de final de segle a Mallorca*. Jornades d'Estudi. Fundació Emili Darder. Palma 2000. 144 pàg.
- DD.AA. *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya. Sindicalisme, gènere i qüestió nacional* volum II. Edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona. 2001. 336 pàg.
- CARBONELL I FITA, Pere. *Entre la vocació i el deure, un estudiant de mestre a l'artilleria de l'exèrcit popular (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona. 2002. 404 pàg.
- *Comprendre*. Revista catalana de filosofia. Facultat de Filosofia-Universitat Ramon Llull. Barcelona. 2000. 114 pàg.
- PUIGJANER, Josep M., i LÓPEZ GARRIDO, Adriana. *Ser catalán, ¿qué es eso?* Hogar del Libro. Barcelona. 1984. 126 pàg.
- TUNEU I TORRES, Joan (coordinador). *Hora d'argent. Antologia poètica I (abans del*

- ## Donatiu Diputació de Barcelona

- *Guerra Civil a Catalunya. Testimonis i records*. CD. Rom. Diputació de Barcelona-Xarxa de Municipis. Barcelona.

Intercanvi Universitat Autònoma de Barcelona

- *Documents d'Anàlisi Geogràfica* núm. 39. Universitat Autònoma de Barcelona-Servei de Publicacions. Bellaterra. 2002. 206 pàg.

Intercanvi Amics de l'Art Romànic-Institut d'Estudis Catalans

- *Lambard. Estudis d'art medieval* volum XIV - 2001 - 2002. Amics de l'Art Romànic-Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 2002. 190 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Vallencs

- *Quaderns de Vilaniu* núm. 41. Institut d'Estudis Vallencs. Valls. 2002. 106 pàg.
- CEBRIÁN GUERRERO, Lluís, i ALTÈS SERRA, Pere. *100 fonts i safareigs de Valls*. Institut d'Estudis Vallencs. Valls. 2002. 214 pàg.

Aportació Ajuntament de Castellar del Vallès

- BASSA I VILA, Oriol (textos); MUNTADA, Marina, i BASSA, Oriol (fotografies). *Guia Bàsica del Medi Natural de Castellar del Vallès*. Ajuntament de Castellar del Vallès. Castellar del Vallès. 1998. 65 pàg.
- BLANQUER, Joan. *Castellar en el meu record*. Ajuntament de Castellar del Vallès. Castellar del Vallès. 1999. 264 pàg.
- BASSAS I VILA, Oriol (textos); MARTÍNEZ CALVERAS, Carles (il·lustracions). *L'Ecoliru i les valuoses deixalles*. Ajuntament de Castellar del Vallès. Castellar del Vallès. 1999. 43 pàg.
- MARGARIT, Meritxell (text); BAYÉS, Pilarín (il·lustració). *Petita història de Castellar del Vallès*. Editorial Mediterrània. Barcelona. 2000. 16 pàg.

Intercanvi Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura

- *Tribuna d'Arqueologia (1998-1999)*. Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura. Barcelona. 2002. 334 pàg.

Intercanvi Museu de Vilafranca

- *Diònysos*. Segona època. Núm. 1. Museu de Vilafranca. Vilafranca del Penedès. 2001. 92 pàg.
- *Diònysos*. Segona època. Núm. 2. Museu de Vilafranca. Vilafranca del Penedès. 2002. 108 pàg.
- *Diònysos*. Segona època. Núm. 3. Museu de Vilafranca. Vilafranca del Penedès. 2002. 96 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis del Gaià

- DD.AA. *Volem viure de la terra! Els pagesos en lluita. 1976-1979*. Centre d'Estudis del Gaià. Vila-rodona. 2002. 144 pàg.
- *Volem viure de la terra! Els pagesos en lluita. 1976-1979*. Video. Centre d'Estudis del Gaià. Vila-rodona. 2002.

Donatiu de Vicenç Carbonell i Virella

- CARBONELL I VIRELLA, Vicenç; CASTELLS I URGELLÈS, Alfred, i SABATER I NAVARRO, Josep Maria. *Els carrers de Vilanova i la Geltrú. El Molí de Vent, L'Aragai, La Collada-Els Sis Camins* núm. 6. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2002. 118 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Sinibald de Mas

- MIQUEL, Carme; JUAN, Jordi; GUASCH, Roser; LLORECH, Àngela, i PUJOL, Francesc. *Imatges per recordar. Torredembarra: 1900-1975*. Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Torredembarra. 2002. 178 pàg.

Aportació Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos

- DD.AA. *Les plantes aromàtiques del Jardí Botànic*. Calendari de l'any 2003. Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos. Santa Margarida i els Monjos. 2002. 28 pàg.

Intercanvi Societat Catalana de Geografia

- IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Societat Catalana de Geografia. Barcelona. 2002. 330 pàg.
- *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* núm. 53-54. Societat Catalana de Geografia. Barcelona. 2002. 320 pàg.

Intercanvi Centre de Lectura de Reus

- IGLÉSIES I FORT, Josep. *Reus en el moviment demogràfic de Catalunya i altres estudis*. Centre de Lectura de Reus. Reus. 2002. 172 pàg.

Donatiu Fundació "la Caixa"

- ACTIS, Walter; PEREDA, Carlos, i PRADA, Miguel Ángel de. *Immigració, escola i mercat de treball. Una radiografia actualitzada*. Fundació "la Caixa". Barcelona. 2002. 148 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis de Granollers

- Ponències. *Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2001*. Centre d'Estudis de Granollers. Granollers. 2002. 214 pàg.

Intercanvi Diputació Barcelona-Xarxa de Municipis

- Monografies 34 - *La investigación y el seguimiento en los espacios naturales protegidos del siglo XXI*. Diputació de Barcelona. Barcelona. 2002. 122 pàg.

Aportació Ajuntament de Vilanova i la Geltrú

- MALLOFRÉ I MILÀ, Albert. *Leonora Milà i Romeu*. Retrat núm. 21. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2002. 36 pàg.
- GARCIA I SEGARRA, Ma. Providència. *Eduard Llanas i Jubero (1843-1904)*. Retrat núm. 22. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2002. 44 pàg.
- RODRÍGUEZ I SOLÀ, Cèsar. *Antoni Escofet i Pascual (1880-1951)*. Retrat núm. 23. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2003. 40 pàg.
- DELTELL I MILÀ, Bernat. *Eduardo Jalón i Larra-goiti (Marquès de Castrofuerde) (1840-1917)*. Retrat núm. 24. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2003. 32 pàg.
- TUBAU I GARCIA, Albert. *Vilanova i la Geltrú i el repte de l'aigua. De l'"Aigua vella" (1861) a l'aigua d'Abrera (1998)*. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Vilanova i la Geltrú. 2002. 32 pàg.

Aportació Ajuntament de Sitges

- PANYELLA, Vinyet. *El Sembrador. Bibliografia sitgetana del doctor Bartomeu Robert (1842-1902)*. Ajuntament de Sitges. Sitges. 2002. 142 pàg.

Aportació Ajuntament de Montcada i Reixac

- HERNÁNDEZ, Sònia, i ACÍN, Ángel Luis. *Juan Ramón Masoliver. Dies llegits*. Ajuntament de Montcada i Reixac. Montcada i Reixac. 2002. 226 pàg.

Donatiu Editorial Barcanova

- HERNÁNDEZ VENTOSA, Xavier. *La casa adormida*. Editorial Barcanova. Barcelona. 2002. 166 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Canongins

- LLOP TOUS, Josep. *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies*. Arola Editors. Tarragona. 2002. 192 pàg. + plànol.

Donatiu Vilatana

- MAKOMÉ-VI-, Inongo (text), i MAMAE, Ghuty (dibuixos). *Dança y el tambor*. Vilatana, CB. Les Gunyoles d'Avinyonet. 2002. 28 pàg.
- DÍAZ PLAJA, Aurora, i GINOVERT LLUÍS, M. Josep. *La nena de l'ocell de paper*. Vilatana, CB. Les Gunyoles d'Avinyonet. 2002. 28 pàg.

Donatiu Joan Santacana

- MONTOLIU, Miquel, i SANTACANA, Joan. *Memòria de Guerra. Calafell, 1936-1939*. Llibres de Matrícula. Calafell. 1998. 96 pàg.
- REVILLA, Víctor, i SANTACANA, Joan. *Cacis, Indians i propietaris. Calafell al segle XIX*. Llibres de Matrícula. Calafell. 2002. 160 pàg.
- MARTÍN, Eduard, i SANTACANA, Joan. *Sants i Mals Esperits. Manuscrit d'un rector del Barroc*. Llibres de Matrícula. Calafell. 2001. 132 pàg.
- MONTOLIU, Miquel, i SANTACANA, Joan. *Els Anys Grisos (1939-1959). Entre la por i l'estraperlo*. Llibres de Matrícula. Calafell. 2000. 112 pàg.

- MONTOLIU, Miquel, i SANTACANA, Joan. *Cartes del Pare. Cròniques calafellenques (1912-1937)*. Llibres de Matricula. Calafell. 2000. 88 pàg.

Donatiu Biblioteca Víctor Balaguer

- DD.AA. *Martí Torrents. 1887-1977*. Biblioteca Víctor Balaguer. Vilanova i la Geltrú. 2002. 138 pàg.

Donatiu Consorci de Sitges

- DD.AA. *L'Escola Luminista de Sitges. Els precedents del Modernisme*. Ajuntament de Sitges. Sitges. 2002. 236 pàg.
- *Salvador Dalí, lletres i ninots. Fons Dalí del Museu Abelló*. Museu Abelló Fundació Municipal d'Art. Mollet del Vallès. 2001. 278 pàg.

Donatiu Consell Comarcal del Garraf

- MALLOFRÉ-ANGUERA, Joan Manuel. *La terra tremola. El conflicte Griffi*. Consell Comarcal del Garraf. Vilanova i la Geltrú. 2002. 120 pàg.

Donatiu Fundació "la Caixa"

- *Anuari Social de España. 2003*. Fundació "la Caixa". Barcelona. 2003. 444 pàg.

Donatiu Centre d'Estudis de l'Hospitalet

- RIBAS I VINYALS, Josep. *De la UEC al Club Muntanyenc. 50 anys d'excursionisme a l'Hospitalet*. Centre d'Estudis de l'Hospitalet. L'Hospitalet de Llobregat. 2002. 218 pàg.

Donatiu Museu Municipal Molins de Rei

- BERGADÀ I MURIÀ, Eloi. *El casal dels molins reials i Molins de Rei. 1190-1990*. Museu

Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1990. 28 pàg.

- BERGADÀ I MURIÀ, Eloi. *Jaciment ibèric "Plaça de les Bruixes"*. Museu Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1984. 44 pàg.
- BERGADÀ I MURIÀ, Eloi. *La Forja. Reixes de finestra i baranes de balcó*. Museu Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1991. 84 pàg.
- DOMÍNGUEZ, Antoni, i JANÉS, Josep. *Itinerari de Santa Creu d'Olorda*. Museu Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1980. 54 pàg.
- BERGADÀ I MURIÀ, Eloi. *Pàgines històriques de Molins de Rei*. Museu Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1998. 76 pàg.
- DOMÍNGUEZ XIMÉNEZ, Antonio. *Los afloramientos pliocénicos y cuaternarios del Baix Llobregat*. Museu Municipal de Molins de Rei. Molins de Rei. 1980. 48 pàg.

Aportació Ajuntament de Girona

- *Santiago Roca D. Costa. Geografies i escenaris*. Ajuntament de Girona. Girona. 2002. 290 pàg.
- CASANOVAS, Joan (disseny), i CARRERA, Jordi S. (fotografies). *La Devesa*. Ajuntament de Girona. Girona. 2002. s/n.

Aportació Ajuntament de Castelldefels

- DD.AA. *Guia del Patrimoni Arquitectònic de Castelldefels II. Les Masies*. Ajuntament de Castelldefels. Castelldefels. 2002. 268 pàg.

26 de febrer de 2003